

شاه زمان او ټیپو سلطان

صفیه حلیم

د چاپ کال
۲۰۱۳ م

په ننگرهار کې د مومند خیرندویه ټولنه

د چاپ زیار
جعفر هاند

پېژندنه

۱. د بنگال نه تر اصفهان

۲. افغانستان او هند

۳. د ميسور رياست

۴. شاهي او شاه

۵. ليکونه او مسودې

۶. د تېپو سلطان ميراث

۷. د شاه زمان واک

۸. کډوال باچا

۹. د شاه زمان ميراث

پېژندنه

اتلسمه پېړۍ پای ته رسېدونکې وه او په ۱۷۹۷ م کې د افغانستان شاه زمان دربار ته د سویل هند د یو وړوکی سلطنت میسور استازي حاضر شول. دوی د خپل واکمن تیپو سلطان له خوا یو لیک او سوغاتونه راوړي و. هغه وخت بنگال د انگرېز په لاس کې او دکن په برخو وېشل شوی و. د لکهنو د شجاع الدوله او د انگرېز گډو ځواکونو د اتر پردېش رو هیله مات کړي او د شلو زرو شاوخوا پښتانه جنگیالي په ټول هند کې سرگردانه و. وړو ریاستونو د خپلواکۍ لپاره لاس او پښې وهلې چې انگرېزانو د تجارت په بهانه د خپلو وزرو لاندې اخیستل او دوی ته یې امتیازات او د ژغورنې ډاډ ورکو.

د برتانیا په شان فرانسې هم په هند کې خپله اغېزه زیاتوله او د پوځي مرستو په بهانه د دوی استازي به د حیدرآباد نظام سره ناست و. مرهټو د مغلو سره روغه کړې او شاه عالم د دوی مشر ته د اګرې کلا پرېښې وه. هغوی خپل ځانونه بېا راتول کړل او د ډیلي پر تخت یې سترګې ښخې کړې وې. سیکانو د ختیځ پنجاب لوی ښارونه نیولي او له افغانانو نه یې د لاهور د بېا نیولو هڅې کولې.

تیپو سلطان په لمړي ځل د انگرېز سره په جنگ کې توغندي وکارول او په هغې سیمې کې د یو ځواک په توګه راڅرګند شو. ده د هند د لویې وچې نه د انگرېزانو د ویستلو لپاره نورو مسلمانو ملکونو ته د ملاتړ غږ وکړو. د افغانستان شاه زمان ته یې هم ولیکل چې هند د انگرېز د ښکېلاک نه وژغوري او ډیلي ته دې ځان ورشوي. شاه زمان ورسره ژمنه وکړه خو د لاهور نه وړاندې د تلو جوګه نه شو او د ده ټول پوځي ځواک چې انگرېزان هم ترېنه په ویره و، په افغانستان کې په خپل منځي جنگونو کې ختم شو.

د تیپو سلطان مشر وزیر ورسره خیانت وکړو او د انگرېزانو نه یې پېسې واخیستې. تیپو توره په لاس د جنگ په میدان کې شهید شو. اخوا شاه زمان هم کال وروسته له خپل مېړه ورور نه ماتې وخوړه او پېښور ته په تېښته یوې کلا کې ایسار شو. ده سره هم یو ملا خیانت وکړو، مخالفو ته یې وسپارلو او د هغوی د لاسه په سترګو نابینا کړل شو. څه موده یوې او بلې خوا په تېښته و او بالاخره په لودیانه کې یې پناه واخیسته او د انگرېز د

پېنشن خور- د تقاعد پېسې- په توگه يې د ژوند وروستۍ شېبې تېرې کړې. دا دوه باچاهان د خپل وخت په سياست پوه نشول، خپلو خلکو ورسره دوکه وکړه او هغه ټول توان يې عبث ولاړو چې په سيمه کې د افغانستان نه يې لوی قدرت جوړ کړي و.

له بنگاله تر اصفهانه

۱۶۰۰م کال د لندن د تجارانو يوې ډلې د خپلې کمپنۍ لپاره د هغه وخت ملکي لمړۍ اليزابت نه د ختيځ د ملکونو سره تجارت لپاره شاهي فرمان ترلاسه کړو چې دوه سوه شپاړس (۲۱۶) غړي يې لرل او زيات په کې د لوړې طبقې شتمن خلک و. په راتلونکو نهو کلونو کې دوی د ختيځ هند کمپنۍ (ختيځ هند شرکت) د هالينډ او د پرتگال د تجارانو سره په سيالۍ کې شوه. دې کمپنۍ خپل حکومت ته غوښتنه وکړه چې د هند مغل واکمن ته خپل سفارتي ډله ورواستوي.

د هند پر شاهي تخت هغه وخت مغل باچا جهانگير ناست و، د انگلستان د باچا جيمز له خوا د سر تهامس رو په مشرۍ يوه سفارتي ډله د هغه دربار ته ورواستول شوه. د جهانگير په دربار کې دوی باچا ته د اروپا داسې سوغاتونه وړاندې کړل چې پخوا چا ليدلي نه و. په دې کې چيني لوبښي، د سپينو (نقره) چاقو، قاشوغ پنډې او هېندارې شاملې وې. روايت دا دي چې د جهانگير يوه لور هغه وخت ناروغه وه او د هغې سفارت سره مل انگرېز ډاکټر په علاج ښه شوه نو باچا په دې ډېر خوشاله شو او دوی نه يې پوښتنه وکړه چې په انعام کې څه غواړي.

سفیر ترېنه د گجرات په ساحل د سورت بندر نه علاوه په نورو سيمو کې د کارخانو د جوړولو او هلته د اوسېدو اجازه وغوښته. مغل د وچې سيمې او د غرونو نه ورغلي و او د هند خاوره ډېره پراخه وه. د جهانگير لپاره سمندري ساحل د تجارت وسيله وه او دې ته يې فکر نه و چې د هغې لارې ورباندې حمله کېدای شي. هغه د دې اجازه ورکړه او يو ليک يې هم جيمز باچا ته واستو. په دې ليک کې هغه انگرېز تجارانو ته په هند کې هر چيرې چې دوی غوښتل د اوسېدو اجازه ورکړې وه او دا چې پرتگال او د هالينډ کسان به حق نه لري چې په هند کې تجارت وکړي. ترټولو په زړه

پورې خبره يې دا ليکلی وه چې انگرېز تجاران هر څه چې غواړي په خپلو بېړيو کې هند ته راوړي شي.

کمپنۍ د دې شاهي فرمان نه په پوره گټه اخيستو خپل کاروبار دومره پراخه کړو چې د پرتګال کاروباري مرکزونه ورته هېڅ نه و. پرتګاليانو د هند د گوا، چټاگانګ او بمبۍ په ساحلونو خپلې مستعمرې جوړې کړې وې. يوه پرتګالي شهزادګۍ چې وروسته يې د انگلستان له باچا سره واده وشو نو انگرېزانو بمبۍ هم د هغې د پسرول په توګه د پرتګال نه واخيستو. دا لمړۍ ځل نه و چې بهرنيان د خپلو گټو لپاره د هند لويې وچې ته ورغلل. دا خاوره په اوبو مړه او شنه ده، په غرونو کې يې هر ډول منرالونو او طبيعي زيرمو نه علاوه، سره زر، نقره، الماس او نورې قيمتي ډبرې موندل کېږي. د سمندر په اوبو کې هر ډول ژوی او ساحلونه يې د بېړيو تمخايونه او لرغوني بندرونه لري.

کمپنۍ د کارخانو سره سره په مدراس، بمبۍ او کلکته کې خپلې تجارتي اډې جوړې کړې. تر ۱۶۴۷ م د انگرېزانو درويشتو (۲۳) کارخانو د يو مشر يا گورنر تر څارنې لاندې کار کوو. دوی هغه وخت په هند کې نوي کارکونکي په کار وګمارل. تر ټولو لويې کارخانې يې د کلاگانو په شکل په بنگال کې "فورټ ولیم" په مدراس کې "فورټ سينټ جارج" او په بمبۍ کې د "بمبۍ مانۍ" په نوم جوړې کړې.

په ۱۶۳۴ م کې د جهانګير زوی شاه جهان انگرېزانو ته خپله لمنه دومره پراخه کړه چې د بنگال په ټوله سيمه کې يې ورته د تجارت اجازه ورکړه. مغلو فکر کوو چې پوځي جنگونه يوازې په ځمکه کېږي او د اوبو لاره يې بې دفاع پرېښوده. د کمپنۍ لوی تجارت هغه وخت کتان، ورېښم، نيل، ډبرينه مالګه او چای و.

په راتلونکو کلونو کې د انگلستان هر يو واکمن دې کمپنۍ ته د تجارت قانون تصويب کړو، ان چې په ۱۶۷۰ م کې دويم چارلس باچا ورته د پنځو نورو امتيازاتو په ورکولو د دې تجارتي بڼه واړوله. هغه داسې چې که دوی وغواړي نو د انگلستان نه بهر ځمکه هم تر لاسه کولی شي، خپله سکه ضربولی شي، د سيمې د وړو واکمنو سره ايتلاف جوړولی شي، د جنگ او د روغې لپاره د پوځ او د کلاگانو مشري کولی شي او کومې سيمې چې د دوی په لاس کې وي، هلته خپل قانون نافذولی شي. په دې

تصویب د انگلستان حکومت د تجارت په پرده کې د هند خاوره د نیولو لپاره خپله تگلاره جوړه کړه.

په ۱۷۰۷ م کې د مغل باچا اورنگزېب د مړېنې نه وروستو د ډیلي پر تخت اوولسو (۱۷) شهزادگانو دعوه وکړه چې په کې د اورنگزېب ورېرونه او لمسي هم شامل و. خو د هند پوځ په دو برخو وېشل شوی او د ده دوو زامنو اعظم شاه او معظم شاه څنگ ته ودریدو. دوی د اګري سره نژدې جنگ وکړو چې کشر اعظم شاه په کې ووژل شو او شپېته (۶۰) کلن معظم شاه د شاه عالم او د بهادر شاه د القابو سره د ډیلي پر تخت کېناستو. ده پنځه کاله باچاهي وکړه او په ۱۷۱۲ م کې په لاهور کې مړ شو. د ده د مړېنې سره په هند کې کورنۍ جنگ ونښتو او د شاه عالم په څلورو زامنو کې سیالي پیل شوه. معزالدين د جهان دار په نوم یولس میاشتي باچاهي وکړه او په مرموزو حالاتو کې مړ شو. د مغلو واک د پوځ د یو تکړه قومندان سید حسن علي خان (برا یا مشر) په لاس کې و. د ده کشر ورور سید حسن علي خان په دربار کې اغېز لرلو. داسې گنګوسي وې چې باچا دوی وژلی و ځکه دوی د شاه عالم د لمسي (عظیم الشان زوی) فرخ سېر په طرف وو او د روځپلې پښتنو په مرسته یې هغه په ۱۷۱۳ م کې د ډیلي پر تخت کېنولو.

په ۱۷۱۷ م کې فرخ سېر د انګرېزانو په تجارت د ماليې او د گمرک بندیز لیرې کړو. ده د خپل واک په شپږو کلونو کې انګرېزانو ته دومره امتیازات ورکړل چې دا شرکت نور هم وغوړېدو او د دې افسران کله چې د هند نه بېرته خپل وطن ته تلل نو دومره گټه به یې کړې وه چې هلته یې ځانونو ته بنایيسته کورونه (مانۍ) جوړکړل. دوی لکه د نوابانو ژوند کوو او د انگلستان په سیاست کې وړ داخل شول. د شرکت سرمایه دومره زیاته وه چې حکومت به ترېنه پور اخیستو.

د ډیلي په دربار کې سید وروڼه نور هم ځواکمن شول او فرخ سېر تش په نوم باچا پاتې و. په دربار کې نظام الملک د دوی د لاس نه واک اخیستو لپاره هڅې وکړې نو هغه یې دکن ته ورواستوو. بیا دوی د فرخ سېر پر ضد سازش وکړو، د هغه سترګې یې ړندې، په زندان کې یې واچوو او هماغلته یې ووژلو. په ۱۷۱۹ م کې د فرخ سېر ترېور رفیع الدرجات پر تخت کېنولو خو څلور میاشتي وروستو هغه په خپل کټ کې مړ وموندل شو. ورپسې د هغه مشر ورور رفیع الدوله (دویم شاه جهان) باچا اعلان

شو او درې میاشتي وروسته هغه هم په مرموز حالات کې مړ شو. د هغه کال په پای سیدانو ورونو او ولس کلن محمد شاه ته تاج په سر کړو. هغه د نظام الملک په ملاتړ د سیدانو ورونو نه د ځان خلاصولو هوډ وکړو. حسین علي خان په ۱۷۲۰ م کې په اکره کې ووژل شو او حسن علي خان ته یې په ۱۷۲۲ م کې زهر ورکړل.

په ۱۷۲۰ م کې برتانيا ته د هند نه ۱۵ فیصده توکي ټول د شرکت له لارې راتلل. همدا وه چې شرکت په حکومت خپل زور برقراره وساتلو. په دې وخت کې برتانيا او فرانسې تر منځ رقابت پیل شو. د خپلو مستعمرو په شتمني د دوی تر منځ واړه واړه جنگونه وشول. انگلستان په خپلو مستعمرو کې د فرانسې سره د اوو کلونو جنگ د دې شرکت پر مټ وگټلو.

هغه وخت د پنجاب واکمن عبد الصمد خان، شاه نواز او معین الملک د سیکانو سره لاس او گربوان و. په ملتان او سنده کې سدوزي ځان له واکمن شول او د مرکز سره یې څه تړاو پاتې نشو. په روهېلکهنډ کې پښتانه وېشلي و خو مغلو ترې د خطر احساس کوو. د اوډهه صوبه د ایران تر اغېز لاندې وه او د روهيله پښتنو سره یې ورانه وه. جنوب لوري ته په دکن کې مرهټو د حېدر اباد د نظام الملک سره په جنگ و او د دوی جنگي ډلو به د مسلمانانو په کلیو او ښارونو حملې کولې. خلک د یو ځای نه بل ته په کډه اړ شول. د مغلو په شاهي تېر کې د شهزادگانو تورې اوس یوازي د ډول او ښایيست لپاره پاتې وې. محمد شاه ته په تاریخ کې د "رنگیلا" لقب ورکړل شوی و، ځکه هغه په خپله شاعر، سندرغاړی او د موسیقۍ شوقي و. هغه دا فکر نه کوو چې انگرېز په هند کې څه سیاسي هدف لري او په ظاهره د هغوی استازو وربښودلې وه چې دوی یوازي د تجارت لپاره هند ته ځي راځي.

د هند د مغلو په څېر په پارس کې د صفویانو شاهي کورنۍ هم په زوال وه چې د شپاړسمې میلادي پېړۍ د پیل راهیسې هلته واکمن و. د دوی باچا سلطان حسین کمزوری و او کله چې په ۱۷۰۹ م د اپرېل په میاشت کې غلزیو د میروېس هوتک تر مشرۍ لاندې په کندهار کې پاڅون وکړو نو ده یې مخه نشوه نیولې. د ده له خوا وراستول شوی والي گورگین په کندهار کې ووژل شو او افغانانو د پارس له جغ ځان ازاد کړو. د پارس له خوا دوه واري د دوی د ماتولو لپاره لښکر ورواستول شو خو د غلزیو نه یې

ماتي وخوره. ميروېس هوتک په ۱۷۱۵ م کي مړ شو او د ده ورور عبد العزيز د قوم مشر شو. هغه يوه جرگه راوبلله او د پارس سره يې د روغي خبره وکړه. خو جرگي دا خبره ونه منله او د ده ورېرونو هم ورسره مخالفت وکړو. عبد العزيز پارس سره پتي خبرې پيل کړې او درې شرايط يې ورته کېښودل. يو دا چې باچاهي به د ده د زامنو او لمسوته د تل لپاره پاتې وي، دويم دا چې پارس به خپل پوځ کندهار ته نه رالېږي او درېيم د گورگين د وخت باج به ترې نه اخيستل کېږي. خو هغه خپل يو وراره يار محمد خان په وژنه هم تورن شو نو د قوم څلويښتو کسانو د شپې د ده په کور چپاو وکړو او دی يې ووژلو. په ۱۷۱۷ م کي د ميروېس هوتک زوی شاه محمود مشر شو.

په هرات کي هغه وخت د ابدالي پښتنو مشر عبد الله خان هم خپلواکه شو او غوريان، مرغاب او بادغيس يې ونيول. هغه د خپل زوی اسد الله خان په مشرۍ د فراه د نيولو لپاره يو لښکر واستوو چې هغه وخت د هوتکيانو قلمرو و. شاه محمود د دفاع لپاره ورغلو او د دل ارام سره نژدې د دوی جنگ وشو چې اسد الله په کي ووژل شو. له هغې وروستو ابداليانو د دوی سره جنگ ونکړو. په ۱۷۲۱ م کي شاه محمود د پارس پر ضد د جنگونو يوه لړۍ پيل کړه. په بل کال د گلناباد په جنگ کي د پارس يو لوی لښکر ته په ماتي ورکولو، د اصفهان تاريخي ښار يې محاصره کړو. په څو مياشتو کي د ښار خلک د لوږې د لاسه په مړه کېدو شول او سلطان حسين د پارس تخت شاه محمود هوتک ته پرېښود. د سلطان حسين زوی د دويم شاه طهماسب په نوم ځان د پارس واکمن اعلان کړو خو هېچا يې ملاتړ ونکړو او ده د قاجار قبېلي د مشر فتح علي خان نه مرسته وغوښته. دی قزوین ته ولاړو او د نورو افغانانو په مرسته يې دا ښار ونيولو. هلته ډېر خلک ووژل شول نو افغانان د شاه محمود پر ضد راپورته شول. دی په خپل تربور اشرف غلزي شکمن شو او هغه يې بندي کړو. بيا ژور خفگان يا ډيپريشن ناروغي پرې دومره زور وکړو چې په اصفهان کي يې د شاهي کورنۍ خلک ووژل. په ۱۷۲۵ م کي د ده مخالفانو شاه اشرف د زندان نه رابهر او پر شاهي تخت يې کېښلولو. درې ورځې وروستو اعلان وشو چې د درې کاله باچهي نه وروستو شاه محمود د ناروغۍ د لاسه مړ شوی و خو داسي شک و چې ۲۷ کلن باچا ته ممکن د شپې چا مړۍ خپه کړي وي.

شاه اشرف د ميروېس هوتک د ورور عبد العزيز زوی او د شاه محمود د پوځ يو تکړه قومندان و. دی د گلناباد د جنگ اتل او ښه باستعداد حاکم و خو له دې گډ وډيو نه عثماني ترکيې او روسيې گټه واخيسته او د پارس ځېنې برخې يې ونيولې. هغه د کرمانشاه سره نژدې د ترکانو لښکر ته ماتې ورکړه. ترکانو ورسره د روغې خبرې اترې پيل کړې او ممکن افغانانو نوره هم گټه کړې وې. خو د شاه اشرف استازي ورته دا شرط کېښودو چې د ترکانو سلطان دې په لويديځ کې خليفه وي او په ختيځ کې به د مسلمانانو خليفه شاه اشرف وي. ترکان په دې خوښ نه و خو په ۱۷۲۷ م کې يې د روغې تړون لاس ليک کړو.

هغه د خراسان په يو جنگي مشر نادر خان غر وکړو او دريو ځواکونو د غلزيو سره د جنگ تياري پيل کړه. نادر خان يو سازش کې شاه طهماسب ته د فتح علي خان له خوا يو پټ ليک ښکاره کړو چې د مشهد گورنر ملک محمود ته يې ليکلی و. طهماسب هماغه وخت فتح علي خان ووژلو او پوځ يې د نادر خان په لاس کې ورکړو. نادر د "طهماسب قلي" (د طهماسب نوکر) لقب غوره کړو او په ۱۷۲۶ م کې يې مشهد د غلزيو نه ونيولو. نادر خان د خراسان د يو شپون امام قلي زوی و او وايي چې کله پلار يې مړ شو نو نادر خان چې هغه وخت تنکی ځوان و، د خپلې مور سره د ترکمن قبایلو له خوا د مرئيتوب لپاره وتښتول شول. دی وتښتېدو، د ډاکوانو سره مل او اخر د دې ډلې مشر شو. بيا د افشار په نوم يو سردار د ده سرپرست شو او نادر په مشهد کې يو پياوړی پوځي سردار په توگه وپيژندل شو. ده د يو بل سردار بابا علي بيگ د دو لونیو سره واده کړی و. کله چې غلزيو مشهد ونيولو نو نادر خان گورنر ملک محمود ته سر تيت کړو خو بيا دی فتح علي خان ته ولاړو.

په ۱۷۲۹ م کې نادر خان په هرات کې ابداليانو ته ماتې ورکړه او وروستو د دې قوم ځېنې کسان د نادر خان په پوځ کې شامل شول. د غلزيو باچا شاه اشرف په ۱۷۲۹ م کې د نادر خان سره لومړی د "دمغان" او بيا د "مورچه خورد" جنگونه وبایلل. کله چې شاه اشرف هوتک د خپل پاتې لښکر سره بېرته کندهار ته روان و چې په لاره د بلوڅ ډاکوانو له خوا ووژل شو. هغه وخت په کندهار کې د ميروېس هوتک زوی شاه حسين واکمن و او ښايي هغه د خپل ورور شاه محمود د مړينې بدل ترې واخيستو. غلزي د پارس نه وتښتيدل او نادر خان بريالی په اصفهان کې وردننه شو.

د بنار خلکو ورته هرکلی وکړو خو نادر خان ترېنه د خپل پوځ د لگښت په بهانه ټول مال چور کړو.

شاه طهماسب د پارس باچا شو، نادر خان يې د ختيځو صوبو والي وټاکلو او خپله خور يې ورته واده کړه. په ۱۷۳۸ م کې هغه په کندهار حمله وکړه او د دې زور بنار يې ويجاړ کړو. بيا د هغې څنگ ته د "نادر اباد" په نوم نوی بنار جوړ کړو. په مشهد کې غلزيو بيا پاڅون وکړو او نادر خان تر يو کال نه زياته موده د هغوی سره په جنگ تېره کړه. طهماسب د نادر په برياليتوب خوشحاله نه و او غوښتل يې چې خلکو ته وښايي چې دی هم تورزن دی نو د ترکانو نه د "يريوان" نيولو لپاره پوځ واستولو. خو هغه تبريز هم د لاسه ورکړو او اخر دا د بېرته اخيستلو لپاره يې گورجستان او ارمينيا په ورکولو د روغې تړون وکړو.

نادر خان د طهماسب نه د ځان خلاصولو لپاره يوه ورځ هغه ته ډېر شراب ورکړل او بيا په هغه حالت کې يې دربار ته وروستلو چې ټولو ته ثبوت ورکړي چې داسې کس د حکومت جوگه نه و. په ۱۷۳۲ م کې هغه طهماسب مجبور کړو چې باچاهي خپل ماشوم زوی درېيم عباس لپاره پرېږدي او نادر خان يې سرپرست شي. نادر څلور کاله د ترکانو او روسانو سره وجنگېدو، د پارس خاوره يې راټوله کړه او په اذربايجان کې د قومونو يوه لويه غونډه (قرولتايي) راوبلله. په دې کې غونډه کې هغه د عباس پر ځای خپل ځان د پارس د باچا په توگه اعلان کړو. د ټولو نه يې پوښتنه وکړه چې دوی ورباندې باور لري؟ هغوی چې باور يې هم نه لرلو نو په وېره يې ورته سر تيت کړو.

نادر خان د مارچ په اتمه ۱۷۳۶ م کې د نادر شاه په نوم د پارس په باچاهۍ تخت کېناستو. د شيعه صفويانو په پرتله نادرشاه بې دينه او پوهېدو چې د ده ځواک افغان، ترک، قزلباش او ازبک جنگيالو پر متو ولاړ و. ده نه غوښتل چې په پوځ کې د ديني عقايدو له کبله بغاوت وشي نو په پارس کې يې د شيعه مسلک شپږم امام جعفر عقيده رواج کړه. ده څلورکونجه تاج په سروه چې "کلاه نادري" نومېدو. دا د اسلام د څلورو خلفاو د منلو سمبول و. تر هغه وخته د پارس شيعه گانو ته حج ته د تللو اجازه نه وه ځکه مکه د ترکانو د عثماني خليفه په لاس کې وه. د نادر شاه په دې پاليسۍ ترکانو د پارس جعفري شيعه گانو ته د حج اجازه ورکړه.

د کندهار د نیولو سره نادر شاه خپل سلطنت ته د نوري پراختیا ورکولو فېصله وکړه. د خراسان په جنگونو کې یې شمېره افغانان چې د ده مخالفان و، هند ته تېنډېلي و نو هغه مغل باچا محمد شاه ته پېغام ورواستوو چې دا باغیان دې ورته وسپاري. محمد شاه ورته انکار وکړ او نادر شاه د ۱۸۳۸ م کال په سپرلي کې هند ته روان شو. په لاره یې غزني، کابل، پېښور، سنده او لاهور ونيول او د بل کال په پیل کې د ډیلي نه بهر د کرنال په سیمه کې د هند د پوځ سره مخ شو. محمد شاه ماتې وخوړه او د ایران باچا ترینه ۲۵ کروړه روپۍ د جنگ تاوان واخیستو. بیا د اختر په خطبه کې د نادر شاه نوم واخیستل شو او په دویمه ورځ ایرانی پوځ ځېنو کسانو چې په بازار کې ګرځېدل، یو ځای د خرڅ لپاره اېښي کوټري ونيولي. په دې شخړه پیل شوه او د ښار په خلکو کې اوازه ګډه شوه چې نادر شاه وژل شوی او د ډیلي واکمن محمد شاه د ایرانیانو د وژنې امر کړی دی. همدا وه چې په یوه ورځ کې درې زره ایرانیان ووژل شول.

نادر شاه په دې دومره په قهر و چې توره یې راوویستله او ښار د ویجاړولو امر یې وکړو. د مارچ په ۲۲ نېټه په زرګونو بې ګناه انسانان له تورې وویستل شول، کورونه، سرايونه اودوکانونه یې وسوځول او باغونه یې ویجاړ کړل. تر دریو ورځو دا قتل عام کېدو او په دې وخت کې نادر شاه د ډیلي د روشن الدوله په جومات کې ناست و. محمد شاه د خپلو امیرانو سره د نادر شاه په خدمت کې حاضر شو او ورته یې وژړل. باچا د جنگ د بندولو امر وکړو خو د هغې نه وروسته هم لوټ او تالان کېدو او د ښار دروازي یې تړلي وې چې خلک خپل مال سره ترې ونه تېښتي. د انګرېزانو په اندازه نادر شاه د هند نه د ۳۰۰ میلیونو پونډو خزانه یوړه چې پر زرګونو اوبنانو بار وه. د دې نه علاوه، ۱۰۰ پیلان، ۷۰۰۰ اسونه او ۱۰۰۰۰ اوبنان و. د محمد شاه ۱۰۰ خواجه سرايونه ۱۳۰ لیکوالان، ۲۰۰ پڅ (اهنګران) ۳۰۰ معماران، ۱۰۰ تیري توپونکي (سنگ تراش) او ۲۰۰ ترکانان (نجانان) یې هم یوړل. نادر شاه چې بېرته پارس ته ورسېدو نو د دریو کلونو لپاره یې خپل ولس ته مالیه معاف کړه. د ختیځ هند شرکت د دې ټولو پېښو حال خپل حکومت ته ورکړو او انګرېز د خپلو تجارتي منډویو د ساتنې لپاره ښه غښتلي پوځ هند ته ورواستوو. دوی په نویو وسلو سمبال و، توپکي او توپي ورسره وې او ترټولو مهمه خبره دا

وه چې دوی د ځایي خلکو په روزلو نوې پوځي دستې جوړې کړې وې چې ښه معاش به یې ورله ورکوي.

د هند په جنوب کې مدراس، بنگلور او د میسور ساحلونو او د جواډي نومي غونډۍ په منځ کې د ارکات (ارکوت) سیمه ده چې د لرغونو وختونو راهیسې د واکمنو د پښو ټینگولو ځای و. د دې د موقعیت له کبله ټولو سیالو ډلو په خپل وار په کې کلاگانې جوړې کړې چې تراوسه یې د ځېنو ښې شته. د اورنگزېب په ژوند کې دلته د ننگرهار یو میاڅېل اسد خان حاکم و او وروستو د ده زوی چې نواب ذوالفقار علي خان په نوم مشهور و په ۱۷۱۲ م کې د ارکات والي شو.

په ۱۷۴۲ م کې د ارکات نواب سعادت الله خان و او د ده د مړینې نه وروسته یې خپلوانو د دې نوابۍ بېلا بېلې ضلعي ونيولې او کلاگانې یې په کې جوړې کړې. په دې وخت کې انگرېز او فرانسويانو د سعادت الله د خپلو خپلوانو سره ملګرتیا پیل کړه. دوی د خپل ملک جوړ شوي سوغاتونه به ورله وړل او د دوی د ژوند ژواک، د کلاگانو او د سیمو انتظام او د زور ځواک نه خبرېدل. لکه چې د پښتنو په تېر کې کېږي، په نوابي کورنۍ کې دننه تربګنۍ یې هم څارلې. په دوی کې یو تن چې نوم یې صفدر علي خان و، د مرهټو سره لاسونه یوکرل، له هغوی یې پوځي مرسته وغوښته او د رګهو فتح سنگ په مشرۍ د پونا ښار نه د ۵۰۰۰۰ سپاره لښکرو سره په ارکات حمله وکړه.

د صفدر علي خان پلار علي دوست خان د ارکات په دفاع د جنگ په میدان کې ووژل شو. مرهټو د ارکات خلک په لوی لاس ووژل، چور تالان یې ګډ کړو او په زرګونو کسان یې د بندیانو په توګه یوړل. دوی د صفدر علي خان اخښې (د خورمیره) حسېن دوست خان چې د چنډا خان په نوم یې شهرت لاره، ونيولو او پوني ته یې یووړو. په دې وخت کې د صفدر علي خان د بل خور میره، مرتضی خان چې د "وېلور" والي و، صفدر د میلستیا په بهانه خپل کور ته راوبللو او ویې ووژلو.

له دې جنگ وروسته نظام الملک چې په دکن کې د مغل باچا له خوا حاکم و، ارکات ته ورسېدو او هلته یې انورالدین خان د صوبه دار په توګه وټاکلو. ده د صفدر علي خان دوه ماشومان د ښوونې او روزنې لپاره په خپلو وزرو کې واخیستل او بېرته دکن ته ولاړو. انورالدین خان د صفدر بل ماشوم زوی ووژلو نو افغانان پرې خواشیني شول. څه موده وروسته

چندا خان چې په پونا کې بندي و، پېسې ورکړې، ځان يې راخلاص کړو او ارکات ته را ورسېدو. د دې ځای حال په لیدو، "پاندېچري" سیمې ته ولاړو، هلته د فرانسويانو په مرسته يې يوه پوځي ډله جوړه کړه او بېرته ارکات ته روان شو چې د انورالدين پر ضد جنگ وکړي. انورالدين د انگرېزانو نه مرسته وغوښته چې هغه وخت په "چينه پټن" (اوس چيني نومېږي) کې يې يوه کارخانه لرله. هغوی يې مله شول او يوه پوځي ډله يې هم ورله واستوله. خو د انورالدين د انگرېزانو چلند خوښ نشو او بېرته د خپل پخواني حريف حسين دوست خان (چندا) سره يې روغه وکړه. د ده زوی محمد علي خان د انگرېزانو سره پاتې شو او د خپل پلار سره يې مخالفت پيل کړو.

لارډ کلايو د انگرېز حکومت له خوا د گورنر جنرال په توگه د بنگال حاکم شو. په حيدر اباد کې د نظام الملک د مړينې نه وروسته د ده زوی ناصر جنگ په گدۍ کېناستو نو محمد علي هغه ته هم بلنه ورکړه چې د انگرېزانو سره دې ودرېږي. د ناصر جنگ وراره هدايت محي الدين د تره په مخالفت کې د لږ شمېر پوځ سره پاندېچري کې فرانسويانو ته ولاړو، هغوی ورله ۱۰۰۰ نور عسکر هم ورکړل چې د خپل تره سره جنگ وکړي. عجيبه خبره دا ده چې محمد علي هم هغه وخت د انگرېز نه بيل او د هدايت محي الدين سره مل شو.

دوی دواړو د ناصر جنگ سره د پرله پسې جگړو نه وروسته د "جينجي کلا" ونيوله چې د يوې غونډۍ د پاسه وه. فرانسويانو د ناصر جنگ د پوځ د ځېنو سردارانو سره پټې اړيکې لرلې او د شپې يې ورباندې حمله وکړه. کله چې د جنگ نغاړه وغږېده نو ناصر جنگ په هاتي (پيل) سپور شو. هغه وخت بهادرخان نومي يو افغان چې د ده په پوځ کې عسکر و، د خپل پيل نه ورته تيت شو او د توپک په يوې گولۍ يې هغه ووژلو، بيا يې خپل پيل ورنژدې کړو، د ناصر جنگ سر يې پرېکړو او دا يې په نيزه وتومبلو.

فرانسويانو هدايت محي الدين د ناصرجنگ پر ځای د دکن مشر وټاکلو او د خپل پوځ په بدرگه چې قومندان يې "مارکې بېسي" و، د حيدر اباد په لوري روان کړو. په لاره کې دوی د "راياچهوتي" په کلا کې ايسار شول. دلته هغه قومندان بهادر خان چې د ناصر جنگ نه يې سر پرېکړې و، د فرانسوي عسکرو مشر "بېسي" سره د غنيمت مال او د خزاني په ویش

وران شو او جنگ ونښتو. بهادرخان، د ده سره مله نور افغانان او هدايت محي الدين هم هلته ووژل شو.

فرانسويانو د نظام الملک دويم زوی صلابت جنگ د دکن واکمن اعلان کړو او په بدرگه ورسره حيدرآباد ته روان شول. هلته په رسېدو ۱۲۰۰۰ عسکرو چې مشري يې د فرانسويانو سره وه، ښار په خپل کنټرول کې ونيولو او ځينې په کې د خلکو کورونو ته ورننوتل او دوکانونه يې چورکړل. د ښار خلک د فرانسويانو نه تر پوزې راغلل نو د صلابت جنگ کشر ورور نظام علي خان په شاهي ماني کې بغاوت وکړو، ورور يې بندي کړو او په خپله د ده په کوټه کې يې ځان باچا اعلان کړو. خو فرانسويان بيا هم په حيدرآباد کې پاتې و او اخر نظام علي د دوی مشر مارکې بښي قانع کړو نو هغه د خپلو عسکرو سره د ښار نه ووتلو او پانډېچري ته ولاړو.

د دې پېښو پر وخت محمد علي خان د انگرېزانو په ملاتړ د چنډا خان سره چې د فرانسويانو پلوي يې کوله، جنگ روان وساتلو. د دواړو پوځ، د ارکات د نيولو لپاره مقابله کوله او اخر د څو جنگونو نه وروسته، ارکات د انگرېزانو په لاس کې شو. د دې صوبې د کال حاصل څلور کروړه روپۍ و.

د ارکات نيول د انگرېزانو لوی بری و او له دې وروسته هغوی ورو ورو د نورو ځمکو په نيولو لاس پورې کړ. د بنگال والي نه يې لږه ځمکه په اجاره واخيسته، تجارتي خونه يې جوړه او په کې خپل خلک مېشت کړل. د بنگال نواب سراج الدوله د دوی مخه ونيوله خو انگرېزانو د ده خپلو وزيرانو ته ډېرې پېسې ورکړې چې ورسره غداري وکړي. د بنگال، بهار او د اړيسه د نواب سراج الدوله پر ضد لارډ کلايو پوځي حمله وکړه. په ۱۷۵۷ م کې د پلاسي په جنگ کې د بنگال دا وروستی نواب يې ووژلو او ټول بنگال د کمپنۍ لاس ته ورغلو چې په کې څلور صوبې وې او د کال شل کروړه روپۍ حاصل (عايد) يې لرلو. نوی نواب د مغلو باج گزار شو او د دې جنگ نه وروسته مغلو ټکان وخوړو چې انگرېزانو د خپلو گټو لپاره د هېڅ اخلاق يا د اصولو پروا نه ساتله. هماغه وخت د دوی تر منځ درز پيدا شو.

د بنگال جوړ شوی ململ هغه وخت د هند په وچه کې نوم لرلو او د دې جوړونکو به د پښې له نري تار نه په گوتو اوبدللو. دا گران بيه توکر

یوازې باچاهانو او نوابانو اغوستی شو ځکه ډېر گران و. په انگلستان کې د صنعتي انقلاب سره توکر په مشین جوړېدو چې ارزانه و. انگرېز د هند بازار ته خپل مال راوويستلو نو د بنگال کارخاني بندې شوې او په زرگونو خلک بې روزگاره شول.

په ۱۷۵۱ م کال د انگرېزانو لارډ کلايو د ارکات په کلا کې ایسار و او یوازې ۵۰۰ پوځیان یې لرل. مرهټه د فرانسوي ځواک په مرسته ترې چاپېره و خو دې تر ۵۶ ورځو د دې کلا په دفاع کې ټینگ ولاړ و. مرهټو ډېر زور ولگو خو پاتې راغلل او په آخره کې د دوی مشر چندا صاحب ووژل شو. انگرېزانو دلته محمد علي خان د نواب په توگه کېنولو چې د دوی په اشارو یې حکومت کو. په پنځوسو کلونو کې کمپنۍ د ارکات نوابانو ته په پور پېسې ورکولې ان تر دې چې د نواب محمد علي خان اولادونه پوروري شول. ارکات په ۱۸۰۱ م کې د انگرېزانو د ختیځ هند کمپنۍ لاس کې ورکړو او په خپله د دوی د تنخوا دارو په توگه تش په نوم نوابان شول.

افغانستان او هند

په هند د حملي پر وخت د نادر شاه په پوځ کې د کندهار د ابدالي ټبر یو ځوان احمد خان هم شامل و. وایي چې هغه د نادر شاه په باوري کسانو کې و او کله چې نادر شاه په ۱۷۴۷ م کې د خراسان د قوچان په سیمه کې د خپلو ساتندویانو له خوا په خپمه کې ووژل شو، نو احمد خان د هغه حرم خوندي اصفهان ته بدرگه کړو. د نادر شاه مشرې مېرمنې هغه ته د خزانې یوه برخه ډالۍ کړه او دی د خپلو ۴۰۰۰ ملو سره بېرته کندهار ته ولاړو. هلته د مشرۍ لپاره یوه جرگه وشوه او یو مجذوب پیر صابر شاه د احمد خان په پگړۍ کې د غنمو وړي کېښودل چې دی به د افغانانو باچا وي. د احمد شاه د لقب سره هغه د افغانستان په نوم یو نوی ملک هم د نړۍ په نقشه کې وروپېژندلو. اخوا په هند کې د مغلو نوي واکمن هم احمد شاه بهادر اعلان شو چې په ۱۷۴۸ م کې د خپل پلار محمد شاه د مړینې نه وروستو د ډیلي پر تخت کېناستو.

دی د ۲۲ کلونو و او خپل حکومتي کارونه یې د څو سلاکارانو په لاس کې ورکړي و. د ایراني نژاده حاکم صفدر جنگ د مشر وزیر په توگه دومره

خواکمن شو چې باچا نه په پټه د هند د نورو قوتونو سره يې معاملي کولې. ده د روځپلې پښتنو سره په جنگ کې څو واري مرهټو سره لاسونه يو کرل او اخر احمد شاه بهادر د خپل کار نه ليرې کړو. د ده ځای ۱۸ کلن شهاب الدين محمد صديق ونيولو چې په تاريخ کې د عماد الملک په نوم شهرت لري. هغه احمد شاه بهادر د مرهټو سره په جنگ اړ کړو چې د ډيلي تخت ته يې گواښونه کول. په ۱۷۵۴ م کې کله چې د ماتې خوړلو نه وروستو احمد شاه بهادر بېرته ماني ته ورسېدو نو د عماد الملک په امر د هغه سترگې يې ړندې کړې او د سليم گر په کلا کې يې بند کړو. د ډيلي پر تخت عزيز الدين د دويم عالمگير د لقب سره حکومت پيل کړو. دا هغه وختونه و چې په ټول هند کې مرهټه کاواکه گرځېدل او د هغوی د مخنيوي لپاره د صوبو نوابانو باچا ته لیکونه وراستول. خو باچا هېڅ توان نه لرلو ځکه مغل پوځ د کاره لويديلی و او عمادالملک په خپله د مرهټو سره لاسونه يو کړي و.

پر هندوستان د څلورمې حملې په وخت ۱۷۵۶ م کې احمد شاه ابدالي د پنجاب يو مهم ښار سر هند ونيولو او خپل زوی تیمور شاه يې د پنجاب حاکم وټاکلو. په ۱۷۵۸ م کې سيکانو له مرهټو سره لاس يو کړو او تیمور شاه يې نه يوازې د سر هند بلکه د لاهور نه هم ټينښتي ته اړکړو. د پنجاب سيکانو اوس د خپلواکۍ لپاره زور لگولی و خو دوی يو تکړه مشر نه لرلو او په څو ډلو وېشلي وو.

د هند خلک د خپل باچا نه مايوسه شول نو هغوی د افغانانو باچا احمد شاه ابدالي ته لیکونه وراستول چې دوی له مرهټو او سيکانو وژغوري. کوم لیکونه چې کندهار ته ورتلل، په هغوی کې د مسلمان عالمانو او سردارانو، لکه شاه ولي الله او نجيب الدوله نه علاوه، د جېپور هندو راجه مادهو سنگ او د ماروار راجه بيچي سنگ هم دراني واکمن ته لیکونه ورليږلي و چې د دکن له خوا د حملو نه يې وژغوري. ان تر دې چې عالمگير باچا ورته پټ لیک ورواستوو چې د عمادالملک نه يې خلاص کړي. افغان باچا د ۱۷۴۸ م نه واخلې تر ۱۷۵۷ م څلور واري خپل لښکر هند ته يوړو او د حکومت معاملي يې سمې کړې. کله چې د ده د راتگ اواز به په هند کې گډه شوه نو مرهټه او سيکان به له سترگو پناه شول. څه موده وروستو به بيا هماغه حال و.

د جنوري په ۱۴ نيټه ۱۷۶۱ م، نيمه شپه د پاني پت په ميدان کې کله چې مرهټو د جنگ نغاره وډنگوله نو احمد شاه په خپلې خيمې کې په جنگي لباس کې ویده و. دی د خپل محافظ له خوا راويښ کړی شو نو په هماغسې په اس سپور شو. لږه شپه وروسته د ده ټول پوځ د جنگ په ميدان کې په خپل ځای تيار ولاړ و.

دا پوځ په ۷ ميلو کې خپور او په پرو کې دننه تاو شوي و داسې چې د مرهټو د پوځ وروستيو ډلو ته رسيدلی و. د احمد شاه د پوځ شمېر ۶۰۰۰۰ و چې په کې د روڼيلو لوی لښکر او د شجاع الدوله لښکر هم شامل و. د مرهټو پوځ ۴۵۰۰۰ زره و. دا د هند په تاريخ کې يو بې ساری جنگ و چې په يوه ورځ کې د جنگ له ميدانه د مرهټو ۲۸۰۰۰ مړي ټول کړل شول.

د افغانستان نوم هغه وخت نه يوازې په هند بلکه په نړۍ کې د يو ستر قوت يا "سوپر پاور" په توگه وپيژندل شو. د ختيځ هند شرکت له خوا احمد شاه ابدالي ته ليکل شوي ليکونه د دې ښکارندوی دي چې هغوی ترې څومره اغېزمن و.

په بنگال کې د انگرېز او د فرانسوي تجارانو سيالي په سياسي او پوځي رقابت اوښتې وې. فرانسوي جنرال "جوزف فرانسوه دوپلي" د انگرېز گورنر جنرل "لارډ کلايو" نه ماتې وخوړه او "فورټ سينټ جارج" د فرانسويانو نه انگرېزانو تر لاسه کړ. په ۱۷۶۳ م کې د دوی تر منځ روغه وشوه او د يو تړون تر مخې فرانسويانو ته د جنوبي هند په څو ساحلي سيمو کې د خپلو کلاگانو د ساتلو اجازه ورکړې شوه. په دې کې پانډېچري، ماهي، کاريکال، يانام، او چندرنگر شامل و خو فرانس په دې ځايونو کې د پوځيانو د ساتلو اجازه نه لرله. که څه هم په راتلونکو ۲۰۰ کلونو کې دا سيمې د فرانسې سره پاتې وې، خو د دوی لاسونه وتړل شول او د شرکت لپاره د يولوی سيال خطر پاتې نشو.

په پاني پت کې د مرهټو زور اوبه شوی وې او د هند په لړ او بر يې ډنډورې غږېدې. هندي وگړو اوس د انگرېزانو زور ماتول غوښتل چې بنگال يې نيولی و. په ۱۷۶۳ م د ډسمبر په مياشت کې د بنگال والي مير قاسم علي د خپل واک د ساتلو لپاره د انگرېز پوځ سره وجنگېدو، ماتي يې وخوړه او په اوډهه کې نواب شجاع الدوله ته يې پناه يوړه. ده د مرستې

غږ وکړو چې څو روڼه پښتانه هم ورسره ودرېدل او د حافظ رحمت خان د زوی عنايت خان په مشرۍ شپږ زره لښکر اله اباد ته روان شو. د بنارس راجه هم د خپل پوځ سره د دوی مل شو او کله چې دا لښکر پټني ته رسېدو نو شمېره يې اتياو زرو ته رسېدلې وه. هلته د رسېدو سره انگرېزانو د خپلو توپونو خولې پرانستې او سخته بمباري پرې وکړه. دوی د مغل پوځ ځېنو سردارانو ته لیکونه ورواستول او په اخره کې د يو څو کسانو په غدارۍ دومره لوی پوځ د انگرېز د وړوکي پوځ نه ماتې وخوړه. نورې جنگي ډلې بېرته ولاړې او د مغلو پاتې پوځ په بکسر کې مورچې ونيولې چې په ۲۳ اکتوبر ۱۷۶۴ م کې د انگرېز سره بنکيل شو. دا د ډيلي د واکمن شاه عالم له خوا د خپل واک د ساتلو وروستۍ هڅه وه. مغل سرداران د جنگ په مېدان کې د باچا نه بېل شول او انگرېز پوځ د شاه عالم نه راتاو شو. دوی غوښتنه وکړه چې مير قاسم علي دې ورته وسپاري خو هغه د مېدان نه په يو پېل سپور وتښتېدو. دده عيال په اوډه کې مېشت و چې هلته ټول مال ترې د شجاع الدوله کسانو لوت کړی او دوی بندي ساتل شوي و. مير قاسم چټک هغوی ته ځان ورسوو، راخوشي يې کړل او په روڼکېدو کې يې پناه واخيسته. شاه عالم په ۱۷۶۵ م کې په اله اباد کې د انگرېزانو سره تړون وکړو چې د بنگال او د بهار سيمو باج به دوی اخلي. دا تړون په شمالي هند کې د مغلو واک ته د پای ټکی شو.

مير قاسم احمد شاه ابدالي ته لیک ورواستوو چې د بنگال په نيولو کې دې ورسره مرسته وکړي. خو هغه اوس په پنجاب کې د سيکانو زور په ماتولو بوخت و. د پاني پټ نه وروستو هغه په بل کال پنجاب ته ورغلو، په لاهور يې حمله وکړه او په امرتسر کې يې د دوی تر ټولو سپېڅلی "طلايي معبد" ويجاړ کړو. پنجاب تر هغې د افغانستان خاوره گڼل کېده او په ۱۸۶۶ م کې احمد شاه اتم وار د اباسين نه پورې خپل لښکر يوړو نو سيکانو لاهور خوشي کړو.

مغل باچا شاه عالم د انگرېز د تقاعد خور (پېنشن خور) په حېث فيض اباد کې اوسېدو او انگرېزانو لپاره ډيلي ته د ورتگ مخه روڼه پښتنو نيولې وه. هغه وخت حافظ رحمت خان او احمد خان بنگېش دواړو دومره پوځي توان لرلو چې که دوی غوښتلې نو انگرېزان يې له هنډه ويستلی شوای. شجاع الدوله هم دغه غوښتل خو حافظ رحمت ورته مشوره ورکړه چې د

خپلو وکیلانو د لارې انگرېزانو ته پېغام ورواستوي او روغه دې ورسره وکړي. دا هغه سیاسي غلطې وه چې پایلې یې د پښتنو او د هند د مسلمانانو په تباهی تمامې شوې. شجاع الدوله دا خبره ونه منله اود مرهټو په ملاتړ د می د میاشتې په درېیمه نېټه ۱۷۶۵ م کې د "کور ا جهان اباد" سره نژدې د پېرنګي پر پوځ یې حمله وکړه. هغوی نوې پرمختللي توپې لرلې او مرهټه مشر ملهار راو د جنگ نه وړاندې د مېدان نه خپل لښکر وویستلو.

شجاع الدوله فرخ اباد ته راغلو او د دواړو پښتنو مشرانو نه یې مشوره وغوښته. حافظ رحمت ورته بیا د روغې وویل او دا ځلې یې خپل وکیل منشي تیک چند د پنځو زروسپارو سره د شجاع الدوله په بدرګه انگرېزانو ته ورواستوو. دوی د انگرېز قومندان میجر کارنیک خېمې ته ولاړل او هلته یې تود هر کلی وشو. د اګست په دویمه نېټه د بنگال انگرېز ګورنر "کلايو" راوړسېدو او دوی سره یې خبرې پیل کړې. یوه هوکړه لیک (لوښنامه) وشوه چې د هغې تر مخه شجاع الدوله به انگرېز ته ۵۰۰ سوه زره روپۍ د جنگ تاوان او د اودهه ټوله صوبه ورکړي. اله اباد او کورا جهان اباد یې ورته د ساتلو اجازه ورکړه. خو د هوکړه لیک یو شرط دا و چې له دې وروسته، شجاع الدوله او انگرېز ملګري دي، د جنگ پر وخت به د یو بل سره مرسته کوي او د دوی یو سفیر به د شجاع الدوله سره پاتې وي. د دې شرط په منلو هغه په عمل کې د پښتنو له اغېز ووتلو. د ده د پوځ روزنه هم انگرېز په خپله غاړه واخیسته او رو هیلکهنډ اوس نېغ په نېغه د انگرېز د پوځ تر برید لاندې شو.

په پاني پت کې د ماتې خوړلو نه وروسته مرهټو په څو کلونو کې ځان بیا راټول کړي و او پلان یې دا و چې د رو هیلو د خپلو نه وروسته به په اودهه حمله کوي. شجاع الدوله د دوی له ارادو خبر شو نو په ۱۷۷۲ م کې کلکتې ته یې خبر ورکړو چې د ده سره د مرستې لپاره د انگرېزي پوځ مشر رابرټ بارکر دې فیض اباد ته ولېږي. انگرېز پوځ په بله میاشت کې شاه اباد ته ورسېدو نو شجاع الدوله هم هلته ولاړو او حافظ رحمت خان د انگرېزانو سره د لیدو نه ډډه وکړه.

په بنگال کې د ختیځ هند شرکت سره د مرستې لپاره د برتانيا حکومت خپل سیاسي استازي هم وراستول چې د ځایي واکمنو نه یې ورو ورو ټول اختیارات تر لاسه کول. په دوی کې یو کس وارن هېسټنګز هم و چې په ۱۷۵۸ م کې د بنگال په مرشد اباد کې د برتانيا د استازي په توګه هلته

استول شوی و. ده د کلکتې نه د لارډ کلايو او د کمپنۍ د چارواکو له خوا روان شوي حکمونه به ځايي نوابانو ته رسول. دی د خپلې دندې نه خوشاله نه و او شپږ کاله وروستو يې کار پرېښودو او بېرته انگلستان ته ولاړو. په دويم ځلې هېسټنگز په ۱۷۶۹ م کې هند ته ولاړو او په مدراس کې مېشت شو. تر هغې مدراس، بمبې او کلکته د انگرېز د دريو واليانو له خوا اداره کېدل او هېسټنگز په ۱۷۷۱ م کې د کلکتې والي شو. خو د بنگال په شان بنيرازه ځمکه د ده په نااهلۍ د سوکري سره مخ شوه او لس ميليونه بنگاليان د لوږې د لاسه مړه شول. دی يو مسلکي پوځي و او په هند کې د هغو ځواکونو ماتول د ده دنده وه چې د برتانيا گټو ته يې خطر جوړولی شو.

هېسټنگز د هند په مرکز کې د پښتنو د ټاټوبي په اړه ليکي "د روهيلو هېواد په سويل کې پراخ پروت دی. په لويديځ کې يې گنگا سيند او په شمال کې د "ترتاري" (تراي) غرونه دي دا د اوډهه د صوبې لپاره کټ مټ هماغه حيثيت لري لکه چې د انگلستان لپاره د لومړۍ ملکي ايليزبت د حکومت نه وړاندې د سکاټلېنډ سيمه وه. که دا سيمه واخيستل شوه نو د وزير (شجاع الدوله) د سلطنت دفاعي ليکه به ورباندې پوره شي او ښکاره ده چې زمونږ لپاره به د دې ساتنه بيا اسانه وي ځکه اوس ده د سيمې د ساتنې لپاره په مکمل ډول په مونږ تکېه کړې ده. په دې کار به د هغه عايد زيات شي چې په کې زمونږه برخه هم وي."

په ۲۳ اپريل د ۱۷۷۴ م د شاه جهان پور په يو کلي ميران پورکټره کې د شجاع الدوله او د روهيلو په جنگ کې د روهيلگېنډ پراخه ځمکه تالان شوه. د نيم ميليون نه زيات خلک بې کوره شول چې زيات په کې پښتانه و. د دوی د له ۱۰۰۰ نه زيات کلي مغل پوځ وسپړل او پښتانه په ډله ايزه توگه ووژل شول. د پښتنو ماتېدل د انگرېز لپاره لوی زېږی و ځکه دوی په عمل کې اوس د هندوستان د سلطنت مرکز ډيلي ته ورسېدل.

په پنجاب کې د سيکانو د چور او تالان خبرونه احمد شاه تر لاسه کړل او د دوی په بلنه د سيمې مسلمانانو ته يې د مرستې لاس وغځاوه. په ۱۷۶۲ م کې ده په شپږم وار د کندهار نه د پنجاب په ميدانونو کې لښکرکشي وکړه. هلته ۸۰۰۰۰ جنگيالي د سيکان سره جنگ لپاره راټول و. د فبرورۍ په ۵ نېټه افغان او هندي گډو لښکرو په سيکانو يو ناڅاپه بريد وکړ او دوی يې د گاديو له کاروان نه بيل کړل چې وسلې او نور پوځي توکي په کې بار و.

سیکان په شا شول او د هغه کلي چاپېره یې دفاعي جنگ پیل کړو چې په کې د دوی بنځې او ماشومان راټول و. کله چې سیکانو ولیدل چې نور دوی خپله دفاع نه شي کولی نو په خپله یې خپل سلگونه بنځې او ماشومان وووژل. دوی په پوره مذهبي جوش جنگ کاوه او د اندازې تر مخه په دغې جگړې کې ۲۰ زره سیکان وووژل شول. د "شمشېر خالصه" کتاب لیکوال وايي په دغه جگړه کې د ۳۰ زرو کسانو نه یوازې ۲ سوه تنه ژوندي پاتې شول او د سیکانو سپېڅلي کتاب د "ادي گرنټ" تاریخي نسخه هم پکې وسوځېده. په سیک تاریخ کې دا جنگ د لوی ناورین "وډه غلوغره" په نوم یادېږي. له دې جگړې وروسته احمد شاه ابدالي برنالي ته ولاړ او د سیک جنگیالو مشر الاسنگ یې ژوندی ونيولو، هغه احمد شاه ابدالي ته پنځه لکه روپۍ د نذرانې او ۱۲۵ زره نورې روپۍ یې د خپلې بریرې او سر د وینستو د ساتلو لپاره ورکړې (په سیک مذهب کې د وجود وینستو خریيل گناه گڼل کېږي). هغه د الاسنگ د خطاب سره په رسمي توګه د افغان مشر له خوا د پتیالي راجا اعلان شو. وروسته احمد شاه ابدالي په امرتسر کې افغان پوځ د سېکانو (طلایي) معبد ویجاړ کړ او د دې په تالاب کې یې کاني او گټې لوتې واچولې. د افغان ځواک دا کړنه د سیکانو په تاریخ کې یوه داسې فاجعه وه چې ۵۰ کاله وروستو یې په پېښور کې بدل واخیستو.

د میسور ریاست

د جنوبي هند ریاست میسور د څوارلسمې میلادي پېړۍ په وروستیو کې د "وډیار" هندو تېر په لاس کې و. دوی په دکن کې د ویجایانګر سلطنت باجګزار و. په شپاړسمې پېړۍ کې د مغلو او د دکن د مسلمانو باچاهانو پر وخت د ویجایانګر سلطنت له منځه ولاړو اومیسورتري خپلواکه شو. تر اوولسمې پېړۍ د وډیار راجګانو د کرناټیکا جنوبي سیمې او د تامیل ناډو ځینې برخې لاندې کړې اوځانونه یې پیاوړي کړو. د میسور په شاهي پوځ کې یو مسلمان حېدر علي نومېدو. د ده د نسب په اړه په تاریخونو کې درې ډوله معلومات لیکلي دي. یوه سرچینه وايي چې دی ایرانی و، دویم وايي چې دی افغان او د ترین قوم نه و او درېیم د حېدر علي له خولې یو فرانسوي مورخ لیکي چې دی د عربو د قرېشو نه و.

د ده پلار فتح محمد په "کولار" کې زېږېدلی او د کرناټیکا د نواب په پوځ کې د پنځوسو عسکرو د ډلگۍ مشر و. له هغه ځای نه یې فتح محمد د وډیار په پوځ کې شامل شو او په خپلې مېړانې د قومندانۍ رتبې ته ورسېدو.

د وډیار راجا ورته د "بډیکوټ" کلی په جاگیر کې ورکړو او حېدر هم هلته وزېږېدو چې د خپل پلار پنځم اولاد و. کله چې فتح محمد په یو جنگ کې ووژل شو نو حېدر د خپل ورور شهباز سره یوځای د ارکات په پوځ کې شامل شو. څه موده وروسته سرنگاپټم چې د میسور نه ۱۹ کیلومتره لرې و، ولاړو چې هلته د ده یو تره په پوځ کې و. دواړه وروڼه د سرنگاپټم په پوځ کې د نایک رتبې ته ورسېدل.

حیدر نایک د لوړ استعداد خاوند و او یو وخت یې د دویم کرشناراجا د پوځ قومندان شو چې "دلوایي" به یې ورته ویل. تر ۱۷۵۵ م حېدر علي درې زره پلي او ۱۵۰۰ سپاره عسکر لرل. په دې کال کې حېدر نایک د "دیندیگل" نومي کلا پوځدار هم وټاکل شو. هغه وخت ده په لومړي ځل د فرانسې پوځي مشاورین د خپل پوځ د تنظیم او روزنې لپاره وگومارل. د فرانسې "بسي" نومي جنرال د حېدر اباد د نظام پوځ هم روزلې و، ویل کېږي چې حېدر نایک په خپله د بسی له خوا روزل شوی و او ورسره یې کار هم کړی و.

په هغو ورځو کې حېدر علي د کرناټیکا نواب محمد علي خان له نژدې ولیدو چې د انگرېزانو سره یې معاملې کولې. نواب د انگرېز نه امر واخیستو او حېدر علي یې په داسې دنده وگمارلو چې د ځمکو نیول او د نورو سیمو رالاندې کول و. محمد علي هڅه کوله چې حېدر علي په خپله د انگرېز سره اړیکې ټینګې نکړي او یا په خپله ورسره نېغ په نېغه خبرې ونکړي. د هغه چال چلند د حېدر خوښ نه و او ورباندې بې باوره شو. په وروستیو کلونو کې هغه محمد علي په دې تورن کړو چې د ده او د انگرېزانو تر منځ یې یو دېوال درولی و او نه یې غوښتل چې حېدر هغوی ته خپل دریځ په خپله بیان کړي او د روغې جوړې تړون ورسره وکړي. حیدر علي په خپله نالوستی و خو ماغزه یې دومره تیز و چې هر څه به یې په حافظه کې پاتې کېدل. ده د خپل مسلکي ژوند د پیل راهیسې یو برهمن "کهاندي راو" خپل مرستیال ټاکلی و. هغه ورته د ریاضي یو داسې سیستم جوړ کړی و چې خپل د پیسو حساب به یې پرې ساتلی شو. دا دومره

پرمختللی سیستم و چې د مال له غنیمته تر معاشونو پورې به په کې چا درغلي نشوه کولی. ښایي د همدغه سیستم له لارې حېدرعلي خپل لښکر ډېر په ښه توګه اداره کولی شو او د میسور واک ته د رسېدو لپاره یې یوه وسیله شوه.

په ۱۷۵۷ م کې په سرنگاپټم کې د وډیار راجا د حېدرآباد او د مرهټو د حملو د ګواښ سره مخ شو نو حېدرعلي نه یې مرسته وغوښته. هغه چې را ورسېدو نود میسور پوځ یې د بغاوت په حال ولیدو ځکه دوی ته معاش ورکړل شوی نه و. حېدرعلي پوځیانو ته قناعت ورکړو او راجا نه یې د پېسو غوښتنه وکړه. راجا د پېسو په ورکولو له هغه ځایه پښې وویستی او حېدرعلي نه یوازې پوځ ته د معاش ورکولو کار پیل کړو بلکه باغي او یاغي مشران یې هم ونيول. د میسور په دفاع کې حېدرعلي د هر یو خطر مخه ونيوله او په بدل کې یې له راجا د بنگلور جاګیر ترلاسه کړو. کال وروسته کله چې مرهټو دا ځای محاصره کړو نو هغوی یې په بریالیتوب وشرل. تر ۱۷۵۹ م حېدرعلي د میسور د ټول پوځ قومانده په خپل لاس کې لرله او ده ته د راجا له خوا د فتح حېدربهادر او د نواب حېدرعلي خان خطاب ورکړل شو.

مرهټو سره د پرله پسې جګړو له کبله د میسور په خزانه کې څه نه و پاتې او د راجا مور مهارانې مجبوره شوه چې د پوځ مشر "ننجرانج" له کاره ګوښه کړي نو دی له میسوره ووتلو ته اړ شو. حېدرعلي ته په دې کار ګټه ورسېده او په دربار کې یې اغېزه نوره هم زیاته شوه. هغه وخت کانډې راو د حېدرعلي نه بېل او د راجا په ملازمت کې و. د هغه په ملاتړ مهارانې د حېدرعلي د لرې کولو هڅه هم وکړه. حېدرعلي د خپل لښکر سره سرنگاپټم نه په ووتلو مجبوره شو، ان تر دې چې د ده ټبر او ماشوم زوی ټیپو سلطان په خپل کور کې بنديان شول.

حېدرعلي دومره ناڅاپي سرنگاپټم نه وتلی و چې هېڅ وسایل یې نه لرل او د پوځ د معاش لپاره یې پور واخیستو. خو هغه وخت د پاني پټ په مېدان کې مرهټه د احمد شاهي ځواک د لاسه دومره وځپل شول چې د میسور نه یې هم پښې سپکې کړې او حېدرعلي ته موقع په لاس ورغله چې خپل پوځ بیا ترتیب کړي. د ده اوسني مخدوم علي ۶۰۰ جنگیالي لرل او د بنگلور د چاونۍ درې زره پوځیان هم ورسره مله و.

حېدرعلي له پوځ سره بيا د سرنگا پټم د نيولو هڅه وکړه خو کله چې بنار ته ور نژدې شو نو کاندي راو د خپلو ۱۱۰۰۰ عسکرو سره د ده مقابلې ته راووتلو. حېدرعلي ماتې وخوړه نو د ميسور پخواني سپاه سالار ننجر اج ته يې د مرستې لاس وغځوو. هغه ورله د خپل پوځ قومانده او د " دلوايي" لقب ورکړل. د دې ځواک سره حېدرعلي يو واري بيا سرنگاپټم ته ولاړو او د کاندي راو پوځ سره يې د جنگ لپاره مورچې ونيولې. هلته ده د کاندي راو سره يوه بله لوبه وکړه.

څو ليکونه د ننجر اج له خوا د کاندي راو ځېنو قومندانانو په نوم يې وليکل چې وړونکي يې په لاره په اسانه ونيول شي. په دې کې ليکلي و چې د پلان سره سم هغوی به کاندي راو نيسي او وروسته حېدرعلي ته به يې سپاري. کاندي راو داسې وگڼله چې د ده قومندانانو ورته سازش کړی دی او په پټه د حېدرعلي سره يو ځای شوي دي. دی په وېره شو، بې له جنگ کولو مېدان نه ووتلو او بېرته سرنگاپټم ته ولاړو. حېدرعلي په اسانه د دې بنار چاپېره سيمې ونيولې. وروسته کاندي راو ورته تسليم شو او حيدر علي دی يې په بنگلور کې بندي وساتلو. وديار په دې وخت کې تش په نوم د ميسور پر تخت ناست و خو اصل قدرت د حېدرعلي په لاس کې و.

د حېدرعلي ميرمنې فاطمه بي بي د فخر النساء لقب لرلو او له واده څو کاله وروسته يې هم اولاد نه لرلو. د خلکو له خولې خبره شوه چې په ارکات کې د ټيپو مستان اوليا زيارت ته ډېر خلک ورځي او خپل مرادونه ترې غواړي. د اتلسمې پېړۍ دا صوفي پير د هند په جنوب کې د اسلام د خپرولو لپاره تللی و او ځايي خلک ورته اوس هم ډېر درناوی کوي. فخر النساء حېدرعلي ته يادونه وکړه نو يوه ورځ دوی دواړه زيارت ته ورغلل او دعا يې وکړه. څه موده وروسته په ۱۷۵۱ م کې د حيدرعلي زوی وزېږېدو او هغسې چې منښته کې يې ژمنه کړې وه، ماشوم ته يې ابو الفتح ټيپونوم ورکړو. په تاريخ کې دی د ټيپو سلطان په نوم وپېژندل شو.

حېدرعلي د خپل زوی د زدکړو او پوځي روزنې لپاره د هغه سيمې نامتو استادان په کار وگمارل. د وخت پياوړي عالمانو چې هندو او مسلمان دواړه په کې شامل و، د ټيپو روزنه کوله. د ديني زدکړو سره سره د هغه پوځي لارښود غازي خان نومېدو. حېدرعلي د خپل زوی لپاره د ساينسي علومو، نوې ټکنالوژۍ او د تجارت پوهه ضرور گڼله. همدا وه چې ټيپو د ماشومتوب نه په هرې موضوع بڼه په اعتماد خبرې کولی شوای. ده

خطاطي هم کوله او د ستور پېژندنې، طب، موسيقي او انجينري کتابونه به يې لوستل.

حېدر علي د ميسور د سلطنت بنسټ په ۱۷۶۱ م کې کېښودو او مغل باچا دويم شاه عالم ته په يو ليک کې خپل ځان يې سلطان حېدر علي خان په نوم معرفي کړو. ده د حېدر اباد د نظام سره په خپل سياست کې ډېر د احتياط نه کار واخيستو چې د مغل فرمان له مخې په جنوبي هند کې د ټولو مسلمانو رياستونو مشر و. خو داسې باور کېږي چې حېدر علي د مغل باچا نه فرمان تر لاسه کړی و چې د ده خپلواکي په کې منل شوې وه. د دکن د مالابار په بندر د مغلو د سمندري ځواک مشر علي رجا (رضا) ثاني و. په دې ځواک کې ۱۰ وري کېنتی او ۳۰ لويي بېړۍ وې. د حېدر علي د واکمن کېدو نه ورسته علي رجا به په دې بېړيو د ميسور بيرغونه رپول او د ټاپوگانو د تابع ساتلو لپاره يې د زورنه کار اخيستو. د مالدېپ سلطان حسن عزالدين يو څه مقاومت وکړو نو هغه يې ونيولو او سترگې يې ورته ړندې کړې. بيا ډېر په وياړ يې حېدر علي ته بوتلو. حېدر علي په دې کار دومره خواشینی شو چې سمدلاسه يې علي رجا د خپلې دندې نه ليرې کړو او د حسن عزالدين نه يې بخښنه وغوښته. په دې پيښه د هغه زړه له نړۍ تور او په خپلو قومندانانو يې باور ختم شو. څو ورځې په يو خانقاه کې د صوفيانو په څېر ځان گوښه کړو او توبې يې ويستلې.

په ۱۷۶۷ م کې کله چې ټيپو د ۱۶ کلونو و نو انگرېزانو د دکن په لويديځ ساحل د کورپال (منگلور) د بندر نيولو لپاره حمله وکړه. حېدر علي هغه وخت په ختيځ کې د کرناټک سندر کې د دوی د ځواک سره جنگيدو. هغه په خپل زلمي زوی دومره باور لرلو چې کورپال د دفاع لپاره يې ورته پيغام ور واستوو او په خپله يې هم د يو لښکر سره بندر ته مخه کړه. حېدر علي د انگرېزانو نه منگلور بلېرته واخيستو او هم په دې جنگ کې کله چې د ده ځواک په مدراس حمله وکړه نو قومانده يې د ټيپو په لاس کې وه. دا جنگ په ۱۷۶۹ م کې په يو هوکړه ليک پای ته ورسېدو.

د ۱۷۷۰ نه تر ۱۷۷۲ م پورې د مرهټو سره په ټولو جنگونو کې ټيپو شامل و. د انگرېزانو خلاف د ميسور په دويم جنگ کې کله د پلار سره يو ځای او کله په يو او بل سندر کې جنگيدو. په ۱۷۸۰ م کې دوی د فرانسويانو، مرهټه او د حېدر اباد نظام سره روغه وکړه خو مرهټو او نظام حېدر علي

ته دوکه ورکړه چې هغه وخت يې د انگرېزانو سره هم تړونونه کړي و. تر ۱۷۷۹ م حېدرعلي د هند په جنوب کې د اوسني تاميل نايو او د کبراله خېني برخې ونيولې. دا سلطنت دوه لکه پنځه زره کيلو مېټر ته وغځېدو. د حېدرعلي دوره په هند کې يو سياسي بدلون و چې هغه وخت اروپايانو خپل تجارتي شرکتونه په سياست کې راښکېل کړي و او په لوی لاس يې پوځي اډې جوړولې. د حېدرآباد نظام د مغلو د صوبه دار په حيث په دکن کې خپل ځان ته سياسي رول غوښتو او د دې لپاره يې د انگرېزانو نه مرسته غوښتله. مرهټو د پاني پټ په مېدان کې د افغانانو نه ماتې وخوړه نو څه موده په جنوب کې يې خپل ځانونه راټولول. هلته دوی د يو خوندي رياست جوړولو په لټون و. په هغه وخت کې د کرناټیکا د کنټرول لپاره فرانسويانو او د انگرېزانو ترمنځ سيالي روانه وه چې اخر انگرېزانو ترېنه دا ملک ونيولو.

پونه د مرهټو مرکز و چې په کې د سردارانو ترمنځ جگړې کېدې. د دې رياست راجا ناراین راو نومېدو چې تره "رگھونات" ورته دښمن شو او په يو سازش يې خپل وراره ووژلو. دی په گدۍ کېناستو خو نورو سردارانو د هغه مشري ونه منله او دی يې تښتې ته اړ کړو. رگھونات د انگرېزانو سره پناه واخيسته نو هغوی ورته يو جنګي لښکر ورکړو. په بدل کې يې ترې پېسې او هغه جواهرات واخيستل چې ده له پوني ويستلي و. په پونه کې پاتې اميرانو د دو دريو ورځو يو ماشوم په دې دليل د مشر په توګه وټاکلو چې هغه د ناراین راو قانوني زوی او د مسند حقداره و. بيا دوی د انگرېزانو او د رگھونات پر ضد جنګ ته راووتل. خو ويې ليدل چې دوی د انگرېزانو د ماتولو جوګه نه و، نو پرله پسې يې حېدرعلي ته لیکونه واستول چې مرسته ورسره وکړي.

حېدرعلي د حالاتو جاج واخيستو او د انکار پر ځای د دوی مرسته يې غوره وګڼله، ځکه د انگرېزانو قدرت ته رسېدل ورته د منلو وړ نه و. هغه د پوني د مرستې لپاره د يو لوی لښکر سره مدراس ته ولاړو او انگرېزان يې وټکول. په ۱۷۷۹ م کې حېدرعلي د ۸۰۰۰۰ لښکر سره چې زيات يې سپاره و پر کرناټیکا حمله وکړه. د تنګو درو نه په تېرېدو هغه په ارکات کې د انگرېزانو کلا ګانې محاصره کړې. په دې د دويم انگليس-ميسور جنګ پيل شو. حېدرعلي بريالی شو او انگرېزانو ته يې تاوانونه واړول. د يو شمېر جنګونو نه وروسته د مدراس څو ځايونه د ده

لاس ته ورغلل. خو په ۱۷۸۱ م کې انگرېزانو حېدرعلي ته سخت گوزار ورکړو، خو مياشتې وروسته په يو بل جنگ کې يې بيا ورله ماتې ورکړه او مدراس د حېدرعلي له لاسه ووتلو. هماغه وخت دى ناروغه شو او په اووم پېسمبر ۱۷۸۲ م کې د ارکات سره نژدې د جنگ په مېدان کې په خپل مرگ مړ شو. ټيپو هغه وخت د ۳۰ کلونو و او د پلار د خاى ناستي په توگه يې دا جگړه روانه وساتله.

انگرېز د هند په لويديځو برخو کې هم خپل اغېز زيات کړو او هرځاى چې يو نواب يا راجا د بل سره په جنگ و، دوى به په کې غښتلي ته د مرستو ژمنه وکړه او سيمې به يې رالاندې کړې. دا چې ولې خايي واکمنو يو بل سره لاسونه يو نه کړل چې له پيرنگي يې ځان خلاص کړي وي. نو په دې کې به د ختيځ هند د شرکت استازو خپل رول لوبوو. کله د سوغاتونو په ورکولو، کله د ناليدلي خطر او کله د حملې او د جنگ د تاوان يا د گټې په حال کې د مال د تر لاسه کولو په تمه دوى يې له يو بل جلا ساتل. په خپله د هند نوابان او راجاگان هم په دې ملامت و چې تر هغې د ځمکوالو (فيوډالانو) په څېرچلند يې کوو. د يوې سيمې ټوله شتمني به د دوى وه او د غريب او د شتمن په ژوند کې د زمکې او د اسمان توپير و.

په ۱۸۰۳ م کې انگرېزان په رسمي توگه ډيلي کې وردننه شول او پروندا شاه عالم يې د باچا په توگه په خپل خاى پرېښودو. د حکومت وزيران به د هغه له خوا ټاکل کېده خو پوځ په عمل کې د انگرېز تر کنټرول لاندې و.

شاهي او شاه

په ۱۸ پېړۍ کې په کندهار کې قومي مشرانو چې د جرگې د لارې يې د افغانستان په نوم د يو سلطنت بنسټ کېښودو، په سيمه کې د مشر د انتخاب يوه بيلگه جوړه کړه. خو ۲۶ کاله وروسته دا دود وننگول شو. کله چې احمد شاه ابدالي په ۱۱۸۸ ق (۱۷۷۳ م) کندهار کې له نړۍ سترگې پټې کړې نو د ده مشر زوی سليمان د شاه ولي خان وزير په ملاتړ باچا اعلان شو. د ده بل زوی شهزاده تيمور چې په کچه خوانۍ کې د پنجاب والي ټاکل شوی و، له هراته راغی او لومړی کار يې دا وکړو چې د خپل پلار پتمن وزير شاه ولي خان يې د نورو مخورو سره د بکوا په دشته کې ووژلو او په کندهار کې يې خپله باچاهي اعلان کړه.

د درانيانو حکومت د پښتنو د څو قومونو په پايو ټينگ و چې بارکزي، يوسفزي، اڅکزي، ساکزي، محمدزي، پوپلزي، نورزي او د غلزيود تير

بېلا بېلې ځانگې وې. په حکومت کې هره مهمه فيصله د دوی د سردارانو په مشوره کېده. د هغه وخت لپاره په دې نوي جوړ شوي هېواد کې دا د حکومت یو ډیموکریټیک سیستم و. کواکه او خپلسري افغانانو یوازې د خپل قومي مشر خبره منله. تیمور شاه چې واک تر لاسه کړو نو د دې سیستم پر ځای د پارس او هند په څیر یې په افغانستان کې د باچاهي نظام بنسټ کېښودو. د قومي مشرانو د جرگې پر ځای یې حکومتي خبرې په دربار کې پیل شوې.

د تیمور شاه د بې شمېرو نکاح شویو میرمنو نه ۳۲ زامن و او د لونیو شمېره یې نه معلومېږي. د ده د مشر زوی د همایون مرزا مورشدوزی وه. د سلطان محمود او د فیروز الدین مور پوپلزی وه. د عباس مرزا او د کوهنډل مور ساک زی وه. شاه زمان او د شجاع الملک مور یوسفزی وه. احمد شاه، محمد سلطان او د یزدان بخش مور نورزی وه. سلطان کشور او د نادر مرزا مور د پارس د نادر شاه افشار کړوسی وه. محمد اشرف، محمد مظفر او جهان والا مور اخکزی وه. محمد مراد، میران مرزا او د حسین مرزا مور محمد زی وه. محمد هاشم او د شاه پور مور د ډیلي د مغل واکمن احمد شاه لور وه. د دې نه علاوه تیمور شاه نورې ښځې هم لرلې چې د ځانانو لونی نه وې. ښايي د هغوی مرتبه د نورو ښځو نه ټیټه گڼل کېده خو د زامنو نومونه د دوی د سن په ترتیب داسې دي.

نور دین، ملک گوهر، محمد اکبر، محمد حسین، بلند اختر، شاه رخ، شاه نور، محمد ابراهیم، فرخ مرزا، خاور مرزا، محمد ایوب او جلال الدین. د تیمور شاه دا زامن به دربار ته تلل راتلل او د پښتنو سردارانو پر ځای چې د حکومت تجربه یې لرله، تیمور شاه خپل نسل او اولاده په لوړو عهدو ټاکل. ځېنو به د وینځو اولادونه د "غلام شاه" یا د کرکي نه "غلام بچه" په نوم یادول.

په ۱۷۷۰ م کې د تیمور شاه د یوسفزی میرمني نواب فاطمه بیگم لومړی زوی وزیرېدو او د ده نیکه "احمد شاه" ته د لمسي زېږی یوړل شو. دا ماشوم شاه زمان ونومول شو او د شهزاده شاه زمان خطاب ورته کېده. دی د دریو کلونو و چې نیکه یې وفات شو.

کله چې تیمور شاه پلازمینه د کندهار نه کابل ته یوړه نو شهزاده شاه زمان د پنځو کلونو و. په کندهار کې د بارکزیو او د سدو زو تر منځ ترېگني له ډېرې مودې روانه وه. د شاه ولي خان وژنه د تیمور شاه لویه اشتباه وه،

کابل ته د پلازمېنې لېږدول د ده دویمه سیاسي غلطې وه او په کندهار کې د کرکې او د نفرت د اور د وژلو لپاره څوک پاتې نشول. عبد الخالق خان سدوزي د تیمور شاه پر ضد بغاوت وکړو خو سردار پاینده خان بارکزی پرې برلاسی شو او د تیمور شاه تخت یې وژغورلو.

هغه وخت د ډیلي له خوا وجیه الدین سفیر کابل ته راغی چې تیمور شاه ورله د وجیه الدوله لقب ورکړو. په ۱۷۹۲ م کې اسد الله خان نورزی په ډیلي کې د تیمور شاه سفیر او غلام احمد خان یې نکل لیکونکی- وقایع نگار- و. تیمور شاه په دې کلونو کې په کابل کې جوړ نوي ارگ کې لکه د مغلو او پارس دربار پیل کړو. په سخت ژمي کې به دا دربار د پېښور بالا حصار مانۍ ته وړانته انتقال شو. یو وارې په پېښور کې د ده د وژلو هڅه شوې وه نو له هغې وروستو به دی پېښور ته نه تله.

ده خپل ځېنې زامن د دې پراخ سلطنت په بېلا بېلو ولایتونو کې حاکمان ټاکلي و. د ده مشر زوی سلطان همایون د کندهار، سلطان محمود د هرات، عباس مرزا د پېښور، شجاع الملک د غزني او کوهنډل مرزا د کشمیر حاکم و. شاه زمان به زیات وخت په کابل کې و او د پلار په نشتوالي کې په ارگ کې ناست او مهمې حکومتي فیصلې به یې کولې. تیمور شاه ۲۲ کاله حکومت نه وروسته، په ۱۷۹۳ م کې (۱۲۰۷ ق) د شوال په اوومه نېټه په کابل کې وفات شو، دی د ۴۶ کلونو و. د همایون او د محمود نه پرته د ده ټول زامن د پلار جنازې ته کابل ته ورغلل چې د هر چا هدف یا خو په خپله باچا جوړېدل او یا نوي باچا ته اطاعت کول و. وایي چې تیمور شاه د خپل ځای ناستي په اړه وصیت نه و کړی خو ځېنو مشرانو مېرمنو یې دعوه کوله چې باچا د دوی زامن خپل ځای ناستي ټاکلي و. یوې میرمنې چې "جوان شیر" لقب یې لرلو او د شربت علي لور وه، د نورو دراني سردارانو په وړاندې شهادت ورکړو چې تیمور شاه وصیت کړی و چې د ده درېیم زوی شاه زمان دې د افغانستان پر تخت کښېښي. خو د دې څه لیکلې ثبوت ښکاره نشو، سره له دې چې تیمور شاه یو لوستی کس او د حکومت تجربه یې لرله.

په کابل کې مشران شهزاده گان او د دوی مېندو د خپلو زامنو د باچا کېدو لپاره د سدوزو او بارکزیو پیاوړو مشرانو سره لیده کاته کول. د تیمور شاه څلورم زوی عباس مرزا چې په وجود تکره او پهلوان و، د باچا کېدو لپاره یې ځان مناسب گڼلو. خو د یو شهزاده په اختیار کې هم د کابل پر تخت

کېناستل ممکن نه و، ځکه دا کار د پښتنو سردارانو په لاس کې و چې تر ټولو پیاوړی یې د بارکزیو پاینده خان و.

نواب فاطمه بیگم، د پاینده خان سره خبرې پیل کړې او هغه نظر یې د خپلو زامنو لوري ته واړو. د بارکزیو په اغېز زیات سرداران او د کابل قزلباش چې د احمد شاه له وخته په افغان پوځ کې د مشرۍ دنده یې پر غاړه لرله، د شاه زمان پلویان شول. بیا هم ځېنو په کې د عباس مرزا لوري ته زور وهلو. د تیمور شاه په دربار کې د ډیلي یو مغل شهزاده مرزا احسن بخت هم ښکته پورته کېدو. هغه د عباس مرزا په غوږ کې دا خبره څڅولې وه چې شاه زمان د تخت وارث نه دی. په دې حالاتو کې پاینده خان یو چل وکړو. هغه د باچا د انتخاب لپاره ټول شهزاده گان او سرداران په بالا حصار کې (ځېنې سرچېنې وایي چې په خپل کور کې) جرگې او خبرو ته یې کښېنول. په جرگه کې هېچا ته د وسلې راوړلو اجازه نه وه. د جرگې خبرې روانې وې، چې شاه زمان په یوه پلمه پاڅېدو او بهر لوري ته یې مخه کړه، پاینده خان هم ورپسې و. دوی چې بهر وتل نو په نورو پسې یې دروازي پورې کړې، او د پوځ عسکر ترې چاپېره ودرېدل.

تر پنځو ورځو پورې دا ټول کسان په هغه تالار کې بند و، یوازي وچه ډوډۍ او اوبه یې ورکولې. اخر چې ټولو شاه زمان د باچا په توگه ومنلو نو دوی دهغه ځای نه وویستل شول. بیا هم ټول شهزاده گان یې په بالا حصار کې نظربند وو. د دې کار لپاره د پاینده خان دلیل دا و چې د پښتنو په سلطنت کې د وینو د توېدو مخه ونیول شي. هغه له وړاندې نه هر یو سردار نه په پټه معلومه کړې وه چې د چا په لوري و او د شاه زمان پله ورته درنه ښکارېده.

شاه زمان په ۱۷۹۳ م کې د ۲۳ کلونو په سن کې د شهنشاه زمان شاه په نوم د کابل پر تخت کېناستو. ده د احمد شاه او د تیمور شاه د نوم په ښه سرکاري نوم "زمان شاه" کړو چې د افغانستان شاه، د خراسان امیر او درة الزمان القاب یې هم لرل. خو زیاتو تاریخونو د ده نوم شاه زمان لیکلی دی. د تیمور شاه د مړینې خبر کلکتې ته هم رسیدلې و او هلته د ختیځ هند شرکت یو هندي نژاده ایجنټ غلام سرور د افغانستان خاوري ته خپل سفر پیل کړو. د پارس باچا اغا محمد خان قاچار د شاه زمان د باچا کېدو نه خبرشو نو خپل استازی محمد حسین خان قاراگلزو، کابل ته د یوې غوښتنې سره ورواستوو. غوښتنه دا وه چې بلخ دې هغه ته په لاس ورکړي چې له

هغه ځايه د بخارا د امير بيگي خان پر ضد حمله وکړي. مانا دا چې هلته يې پوځي اډه جوړوله. شاه زمان ورته انکار نشو کولی ځکه د ده خپل لښکر په مشهد کې پروت و. ده له خپل لوري د پارس باچا ته ډاډ ورکړو او دا چې بخارا پر ضد په يو جنگ کې به يې مرسته هم وکړي. محمد حسين خان ته يې په کابل کې ښې ميلمستياوې وکړې او کله چې هغه بېرته مشهد ته روانېدو نو ارزښتمنې ډالۍ يې ورته ورکړې. د قاچار باچا په دربار کې د افغان استازي په توگه ورسره "کرو خان بارکزی" مل و. دا ژمنليک- لوظنامه- لا رسمي شوی نه و چې د پارس په لويديځ کې روسانو حملې پيل کړې، اغا محمد هلته بوخت شو او دا خبره ورکه شوه.

شاه زمان د خپل حکومت په لومړيو څو مياشتو کې نرمي وکړه او خپل زيات مخالفان يې وبخښل. نورو ته يې د اطاعت وويل او ځېنې يې په لوړو تنخواگانو ولمانځل. د هند په اړه ده په خپلې تگ لارې کې بدلون راوستلو. ترهغي انگرېزانو د هند واره واره رياستونه نيولي و خو دا يې يو ځای کړي نه و. د دوی په جغرافيايي سرحدونو څلور قومونه ورسره په جنگ و، روڼيله پښتانه، مرهټه، مغل او سيکان.

فرانسويانو هغه وخت په هند کې د ټيپو سلطان، د حيدرآباد د نظام، مرهټو او ان چې په پنجاب کې د سيکان پوځ هم روزلو. دا د انگرېز لپاره يوه لويه ننگونه وه. په پارس کې د فرانسې او د روسيې استازي به تلل راتلل چې د انگرېزانو لپاره د اندېښنې وړ خبره وه. د هند ختيځه برخه دوی خوندي کړې وه او اوس په لويديځ کې ډيلي ته ورنژدې يې غوښتل چې يوه سيمه د دوی منل شوی سرحد شي چې د يوې امپراتورۍ د جوړولو کار پيل کړي.

په پنجاب کې سيکان ډېرې سيمې نيولي وې او د دوی مشرانو هرې خوا ته د وېرې اچولو او د ځمکو په را لاندي کولو لاس پورې کړی و. دوی په خپلو منځو کې يو کنفېډريشن جوړکړو چې "سربت خالصه" په نوم يادېدو. خپلې سيمې يې په انتظامي ډلو ويشلې وې چې ورته به يې "ميسل" ويل. شاه زمان د ۱۷۹۳ م د ډسمبر په مياشت کې پېښور کې و او غوښتل يې چې لويديځ پنجاب د سيکانو نه وژغوري. د ده ناسکه ورور سلطان همايون په کندهار کې پاڅون وکړو خو د هغه ځای پښتانه ورسره مله نه شول. شاه زمان د پنجاب سفر وځنډو او په بېره کندهار ته ورسېدو. سلطان همايون ورته د بخښنې ليک ورواستو خو شاه زمان ونه منه او ده ته

يې د حاضرېدو امر وکړو. همایون پارس ته د وتلو هڅه وکړه خو په زمېنداوړ (د هلمند یوه ولسوالي ده چې اوس یې موسا کلا بولي) کې ونیول شو. د شاه زمان په امر د همایون سترګې ړندې کړل شوې او د نفرت په سیاست کې نور تاو پیدا شو.

شاه زمان د کندهار نه کوچ وکړو او سند ته یې مخه وه چې هلته تالپور امیرانو ورته د تېرو پنځو کلونو باج نه و ورکړی. د شکارپور شاوخوا ورته خبر راغلو چې په هرات کې د ده ورور سلطان محمود (د همایون سکه ورور) د ده خلاف بغاوت کړی و او د یو پوځي ځواک سره د ده مخه نیولو لپاره کندهار ته نژدې و. شاه زمان د میر فتح علي خان تالپور سره د دریو لکو روپیو په ورکولو روغه وکړه او د ورور سره جنگ لپاره بېرته کندهار ته وګرځېدو.

د شاه زمان پوځ هرات ته ورسېدو نو د سلطان محمود د ځواک سره یې څو واړه واړه جنگونه وشول خو د شاه پوځ د ستړیا له کبله څه خاصه کامیابي تر لاسه نکړه. د دواړو وروڼو تر منځ د جوړ جاري هڅې هم روانې وې. د محمود مور د شاه زمان کمپ ته د ننوتې لپاره ولاړه. هغه ته یې وړاندیز وکړو چې افغانستان د تیمور شاه میراث و او د زوی په حبث محمود هم په کې حق لري. دوی زیات وخت په هرات کې اوسیدلي و نو شاه زمان ورسره دا خبره ومنله چې هرات به لکه د مشهد د افغانستان تر واک لاندې وي او محمود به د شاه د لقب سره د دې حاکم وي. په دې توګه افغانستان د یو کنفېډرېشن بڼه خپله کړه چې په اداري توګه د ستونزې بڼه حل و.

کله چې شاه زمان په هرات کې بوخت و، د بخارا امیر د افغانستان د شمال ځېنو سیمو کې ازبک راوهڅول، یوې وسله والې ډلې په بلخ کې د والي په کور حمله وکړه او ویې نیولو. شاه زمان بېرته کابل ته ورسېدو نو ازبکو ورته د جوړ جاري لپاره خپل استازي ورواستول او ده ورسره په هماغو شرایطو روغه وکړه چې د محمود سره یې منلي و. هغه د امو نه پورې غاړه د بخارا د امیر سره جنگ نه غوښتو او دا سیمه یې په خپل پخواني حال پرېښوده.

د ۱۷۹۵ م په پای کې شاه زمان د خپل لښکر سره بیا پېښور ته مخه کړه چې په پنجاب کې د سیکانو د حملو مخه ونیسي. پر اټک له اباسین نه پورې ووتلو. حسن ابدال ته په رسېدو یې له هغه ځایه د سردار احمد خان

په مشرۍ یو پوځ د سیکان نه د جهلم د روھتاس کلا اخیستو لپاره ورواستولو. د سیمې مسلمانان د سیکانو نه تر پوزې راغلي و، نو جات (جټ) گکړ او د پنجاب نورو قومونو مسلمانانو ورسره ملاتړ وکړو او د شېر شاه سوري دغه جوړه شوې تاریخي کلا یې بېرته له سیکانو ونيوله. د ۱۷۹۵ په ژمي کې د روھیل کهنډ غلام محمد او ورپسې د "اودهه" اصف الدوله استازي د شاه زمان دربار ته ولاړل چې هند د مرهټو د حملو نه وژغوري او اسلام په کې حاکم شي، خو هغه ته یو واري بېا د افغانستان په لويديځو ولایتونو کې د شاه محمود د پاڅون خبر ورسېدو. شاه زمان بېرته د بولان درې نه کندهار ته ورسېدو او د ګرځک او زمينداور تر منځ له یو بل سره په جګړې کیوتل. ۱۵ ساعته جنگ کې شاه محمود ماتې وخوړه او د خپلو لسو تنو سره په فراه کې یې پناه واخیسته. شاه زمان کولی شوای چې هغه یې نیولی او بندي کړی وای خو دا کار یې ونکړو.

د ۱۷۹۶ م د جنورۍ په مېاشت کې شاه زمان د ۳۰ زره پوځ سره بیا پېښور ته ولاړو او په حسن ابدال کې یوه اوونۍ پاتې و چې خبرشو، د پارس باچا آغا محمد په خراسان حمله کړې وه او مشهد یې نیولی و. په مشهد کې هغه وخت د نادر شاه افشار لمسی شاه رخ د افغانستان له خوا حکومت کاوه. دی ډېر سپین ږیری او د جنگ توان یې نه لرلو نو سمدلاسه د آغا محمد کمپ ته ورغلو چې ورته تسلیم شي. خو هلته د آغا محمد په امر ونيول شو او په شکنجو ورکولو یې ووژلو. آغا محمد دا کار د نادر شاه د ظلمونو له کبله وکړو، د هغه قهر دومره زیات و چې په مشهد کې یې د نادر شاه قبر وران کړو، د ده مړی یې را وویستو او هډوکي یې تهران ته واستول. دا مقبره نادر شاه په خپله ځان ته جوړه کړې وه او کله چې دی په ۱۷۴۰ م کې د خپلو محافظانو له خوا په فتح اباد کې ووژل شو نو دلته یې خښ کړی و.

شاه زمان د مشهد د بېرته اخیستو لپاره یو لوی لښکر تیار کړو. په دې وخت کې د سولې خبرې اترې هم روانې وې. آغا محمد خراسان ورته پرېښودو او بېرته پارس ته ولاړو. د دې پېښو نه وروستو د کلکتي نه د ختیځ هند شرکت دوه استازي په لومړي ځل کابل ته ولاړل چې یو یې سید غلام محمد خان او بل یې سید محمود خان و. شاه زمان دوی ته د ډیلي پر تخت د باچا د ځای ناستي په توګه د مرزا محمد اکبر د نوم تصدیق او

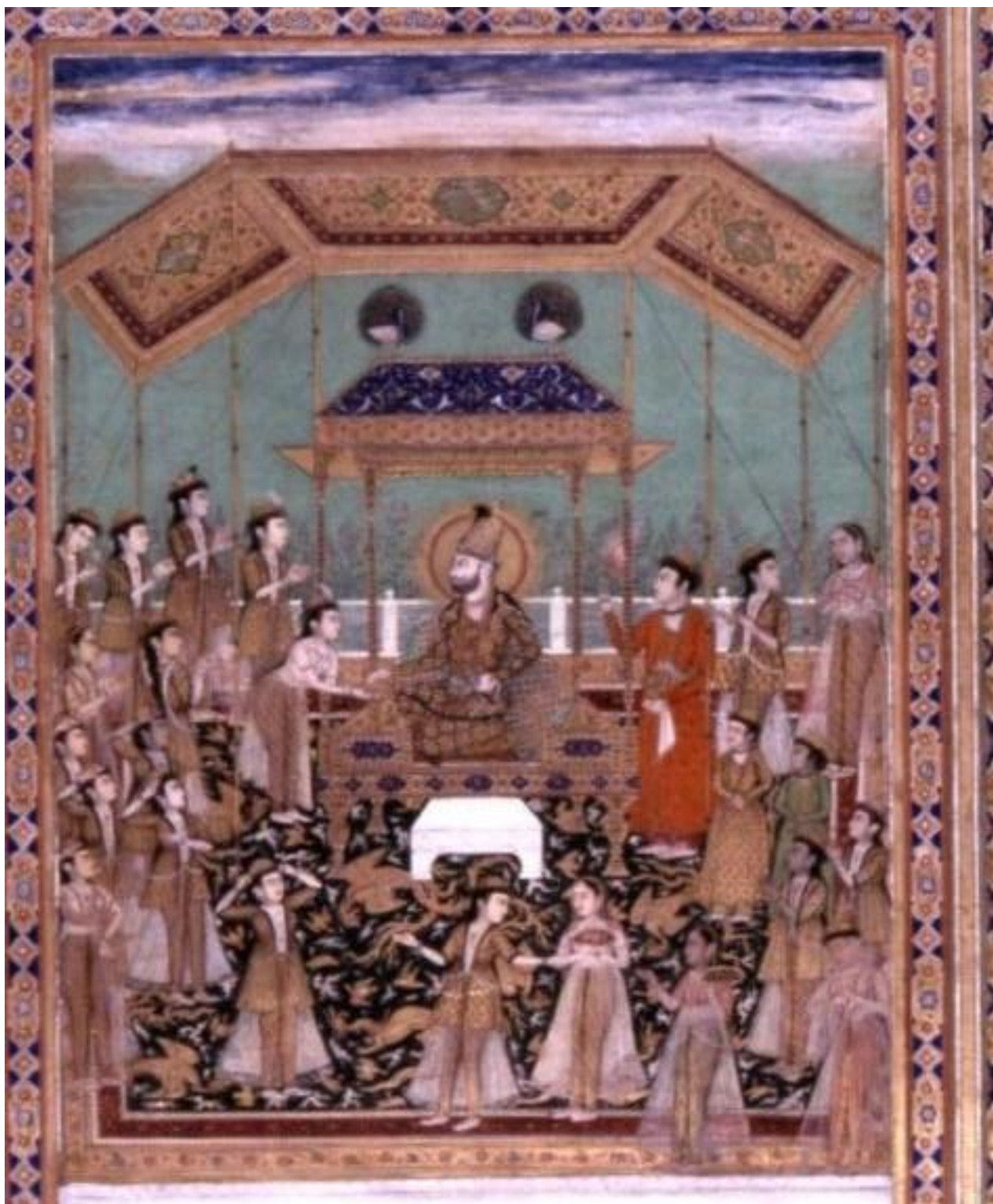
تصویب وکړو. بنایي دا هماغه وخت و چې د میسور د سفارت لومړي کسان کابل ته د ورتګ لپاره روان شول.

د مشهد د پېښې نه وروسته شاه زمان د هماغه کال ۱۷۹۶ م په پای کې بیا پنجاب ته لښکر یووړ او په یوې لویې حملې کې یې تر لاهور خاوره ونيوله. دی د ۱۷۹۷ م په سر کې لاهور کې وردننه شو. دا وخت هغه پر هندوستان د حملې لپاره تیاری کوه حکه ده ته د ډیلي نه علاوه د څو ځایونو نه د حملې بلنه ورکړل شوې وه. شاه زمان د هند د مسلمانو ریاستونو مشرانو ته لیکونه ورواستول چې یو پیغام په کې و او هغه دا چې د خپل دښمن د ماتولو لپاره دې د ده سره همکاري وکړي. هغه د سیکانو او مرهټو د واک په سیمو کې هم جاسوسان ورواستول چې هلته میشت مسلمانان د یو پاڅون لپاره تیار کړي او د ده حملې په وخت ورسره مله شي. دې ټولو پوځي مهماتو له کبله افغانستان څو کاله پرله پسې په جنگونو کې ښکېل و او د ملک په لړ او برکې حکومتي کارونه د ده د سردارانو په لاس کې و. شاه زمان د ۳۰ کلونو و او تر هغې هم سیاسي بصیرت یې دومره پوخ نه و چې په ګاونډ کې د لویو لوبغاړو په سیاست پوه شوی وای. افغانستان په پوځي توګه کمزوری و خو د هند په لویه وچه کې نور مسلمان ریاستونه د ده نه هم کمزوري و.

شاه محمود یو واري بیا په هرات کې بغاوت کړی و چې تر شایي د پارس لاس و چې د انګرېز لخوا لمسول شوي و. شاه زمان بېرته کندهار ته په تلو مجبوره شو. د ۱۷۹۷ م د سپتمبر په اتمه نېټه دی د کندهار نه هرات ته ولاړو، محمود یې مات کړو او هغه د خپل زوی کامران سره د پارس "تورشیش" ته وتښتېدو. شاه زمان په هرات کې خپل ماشوم زوی قیصر مرزا حاکم وټاکلو او زمان خان پوپلزی یې سرپرست کړو.

د ختیځ هند شرکت پوځونو د انګرېز افسرانو په مشرۍ هغه وخت د تیپو سلطان نه علاوه د سیمې نورو وړو قوتونو سره په جنگ و او نه یې غوښتل چې د هند لویدیځو برخو ته د افغانستان پوځ رادننه شي. په ۱۷۹۸ م کې د شرکت یو ایجنټ مهدي علي خان پارس ته ورواستول شو. د هغه په لمسونه د تهران نه یو لښکر د فتح علي شاه په مشرۍ خراسان ته روان شو. شاه زمان د ۱۷۹۸ م په مني کې د هند نه دومره لیکونه تر لاسه کړي و، چې یو واري بیا د پېښور نه لاهور ته روان شو. ایلښتن وایي چې "د دراني لښکر مخ پر وړاندې تګ او په لاهور کې یې مېشتېدل د هند په لړ

او بر کي يو تلوسه پيدا کړه. د ټولو مسلمانانو دا ارمان و چې زموږ دين دې بيا برلاسی شي او د تيمور(مغل) کورنۍ دې په واک کې شي . په مرهټو هيبټ راغی او خپلو گاونډيانو نه مرستې غوښتو ته اړ شول. د کمپنۍ معلومات دا و چې احمد شاه ابدالي د پاني پټ د جنگ لپاره په " انوپ شهر" کې پوځي کمپ لگولی و او ممکن د هغه لمسي هم هلته ورشي. د کمپنۍ پوځي افسران د يو قوي لښکر سره په انوپ شهر کې داخل شول چې د دوی ځواکمن ملگري نواب آصف الدوله (د شجاع الدوله زوی) يې مشري کوله.

د شاه زمان دربار

ليکونه او مسودې

هغه وخت چې شاه زمان د هند د نيولو لپاره څو واري د کابل نه پېښور ته ولاړو، د ميسور حاکم ټيپو سلطان د انگرېزانو او د مرهټو له حملو سره مخ و. ده د خپلې مرستې لپاره د هغه وخت زورورو مسلمان واکمنو ته غږ وکړو چې هندوستان دې وژغوري. د هغه کتابتون چې د انگرېزانو لاس ته ولوېدو نو د نورو ليکونو سره په کې دا ليکونه هم و. د ټيپو سلطان دوه استازي په سمندري بېړۍ کې کراچۍ ته له هغه ځايه شکارپور او بيا د بولان درې نه کندهار ته ورسېدل. دوی د ليکونو نه علاوه د شاه زمان لپاره شاوخوا د " پنځو لکو" روپو قيمتي تحفي هم ځان سره وړې وې.

۲۲ نمبر ليک :

دا ليک د ټيپو سلطان له لوري ملا عبد الغفار خان ته چې د شاه زمان يو مشر وزير و، استول شو.

له سلام او درناوي وروسته،

د منشي رام سهای په لاس مې چې اوس اوس د باچا سلامت (شاه زمان) له حضوره راستون شوی، ستاسو موافقه ليک تر لاسه کړو. کله چې ما په ډيلي کې خپل وکیل ته ستاسو يادونه وکړه نو هغه ما ته ډېر اطمینان راکړو. تاسو ليکلي دي چې زموږ تر منځ د دومره نژدې اړيکو له کبله د زړه په اخلاص دا مو ضروري وگڼله چې زما په استازيتوب او د حالاتو په اړه جلالت قدر ته معلومات ورکړئ. او هغه په خوشالۍ دا مهم ځواب راواستو.

د شاه موخه دا ده، کله چې د فتح نشان لوړ او د هندوستان په لوري وخوځېدو نو په خپلې بې کچه مهربانۍ او لطف به ما سرفراز کړي. هغه مهم هدفونه چې دی په نظر کې لري، د هغو د تر لاسه کولو لپاره به کار وکړي. ستاسو د دی نوي لطف له کبله زما فکر ډېر اغېزمن شو. موږ د خدای پاک جل شانہ او د هغه د سپېڅلي پيغمبر د هدايت په لاره روان يو.

مونږ گورو چې په دې نړۍ کې هر عمل یو سبب لري او د هغې عمل یو رد عمل هم وي. د ریښتوني ملگرتیا او یوالي نه پرته بل هېڅ شی هم ارزښت نه لري.

زما له ډېرې مودې دا ارمان و چې زموږ د دواړو حکومتونو تر منځ دوستانه اړیکې جوړې شي، خو هغه د چا خبره " هر څه په خپل ټاکلي وخت کېږي " د دې طرحې عملي کېدل د یوې مناسبې موقع لپاره ځنډېدلي و. د خدای شکر دی چې ستاسو (ملا عبد الغفار) په مداخله د دې هدف د ترلاسه کولو کار په ډاډ منه توگه سر ته رسیدلي. هاغسې چې زما زړه غوښتل، زموږ ترمنځ د ښه نیت اړیکې ۱۰۰۰ واري نورې هم پخې شوي دي. تاسو ته د مننې لیکلو لپاره زما قلم عاجز دی. زموږ د ملگرتیا اساس نور هم پیاوړي کولو او زما د تشکر او د مننې د څرگندولو لپاره دو کسانو ته چې ریښتوني سیدان دي او په خدا داد سرکار (د میسور رسمي نوم) کې لوړپوړي ملازمان دي، اوس د یو لیک د لیکلو دنده سپارل شوي ده. دا لیک به جلالت القدر باچا شاه زمان ته چې د دین ساتندوی دی، مخاطب وي او هغه ته به په کې د ملگرتیا غږ شوی وي.

د خدای پاک په فضل دوی به د ملاقات شرف ترلاسه کولو لپاره ستاسو په خدمت کې حاضر شي. زه هیله من یم چې د ځېنو خبرو ته په پام سره تاسو به خوشاله شئ. په دې کې فاني نړۍ او روحاني خوشالی دواړه شاملې دي چې د دوی لخوا په زباني پیغامونو کې به تاسو ته څرگندې شي. تاسو دوی د جلالت القدر حضور ته وروئ او په خپله به د دې سفیرانو استازیتوب وکړئ. ما دوی ته د زباني خبرو لپاره سپارښتنه کړې ده. پاک پروردگار دې ستاسو ورځې شپې د سوکالۍ او د بریالیتوب په شېبو تېرې کړي.

د سوځتونو فهرست داسې دی.

۲۱ نمبر مسوده.

دا د تیپو سلطان له خوا هغو دوو سیدانو ته چې میر حبیب الله او میر محمد رضا نومېږي یوه حکم نامه ده. دوی د یوې سفارتي ډلې په توگه شاه زمان ته یې وراستولي و. په دې مسوده کې سلطان خپلو استازو ته د سفارتي

خبرو نه علاوه د لارې د تگ او د سفر تفصيل ورکوي. دا ليکنه د بسم الله الرحمن الرحيم سره پيل کيږي. بيا ورباندې د ټيپو سلطان مهر دی چې د ده نوم لاس ليک ورباندې ثبت دي.

"مير حبيب الله او مير محمد رضا ته حکم نامه.

کله چې تاسو د پلازمېنې نه روان شئ نو مناسبه به دا وي چې جمال اباد ته ورشئ او د هغه ځای په اړه د "اصف" د مشورې سره سم د جيون داس صراف نه چې د "ملک التجار" د کارخاني سره تړاو لري يوه بحري کښتۍ غوره کړئ او د هغه ځای نه د سمندر د لارې کچ ته ولاړ شئ. تاسو به د "مندرا" په بندر کې بنکته شئ چې په کې د خداداد سرکار يوه کارخانه ده. هلته په ځانگړي توگه د دې کارخاني د حالت او کاروبار په اړه معلومات تر لاسه کړئ.

د کچ د مشر "راجا رای دهن" سره د ليدنې پر وخت تاسو به ورته هغه خلعت او ليک ورکړئ چې امانت درکړل شوي دي. د راجا او دهغه د ورور او د وزير فتح محمد سره د مرکې پر وخت تاسو ورته ملگرتيا او د زړه اخلاص څرگند کړئ چې د يو کلک ايتلاف بنسټ جوړکړي. تاسو به د راجا او د ده له نورو افسرانو نه په منډه کې يو کور واخلي چې د خداداد سرکار له خوا به په کې يوه کارخانه جوړيږي. او د دې مسوليت او مشري به غلام محمد، عبد المجيد خان او ملک التجار، جيون داس ته وروسپاري.

د دواړو کارخانو په موقعيت او د دې د حالاتو، کارخاني او د راجا او د نورو چارو په اړه ځانگړي حقايق په تفصيل وليکئ او خپل مهر په ثبتولو زما د مطالعې لپاره وليکئ. هغه داروغه چې تر پوښتنې لاندې دی، هغسې چې ورته ويل شوي دي او امر يې نه دی منلی، نو په سخته بې تنبيه کړئ او بېرته به يې سمې لارې ته راوگرځوئ چې په راتلونکې کې بيا د خپلو هداياتو نه بې لارې نه شي.

د ټيپو سلطان د لاس ليک مهر سره

دويم مخ

تاسو به د کچ او د دې ګاونډي سيمو تجارانوته لیکلي خبرتيا ورکړی چې که د اسونو سوداګر غواړي، خپل مال د میسور سلطنت په بندر د پلورلو لپاره یوسي نو له دوی به محصول نه اخیستل کېږي او که نور شيان یې هم د خرڅ لپاره راوړل نو په هغې به ګمرکي محصول نه ورکوي. دا اسونه به په کورپال کې پلوري او په بدل کې به ورته نغدې پیسې ورکول کېږي خو که دوی غواړي نو د پیسو پر ځای د دې اسونو قیمت په وریزو کې ترلاسه کولی شي.

زما له خوا دوه فرمانونه ستاسو په اختیار کې دي چې په کچ کې د دواړو کارخانو ملازمانو ته یې ورسوئ او تجارانو ته یې وربښکاره کولی شئ. د جمال اباد، واجد اباد او د مجید اباد اصفانو ته مخاطب درې لیکونه، د کچ تجارانو ته، د دوی په مالونو او اسونو د محصول د لېږې کولو په اړه دي چې تاسو سره وراستول کېږي او له تاسو هیله کېږي چې اصفانو ته یې ورسوئ.

د ټیپو سلطان دلاس لیک مهر سره

درېم مخ

تاسو به په کرايي کښتۍ کې د کچ نه د کراچۍ بندر ته ورشئ او له هغه ځایه د نصیر خان مېشت ځای ته مخه کړئ. کله چې درته یو منزل لاره پاتې وي نو د نصیر خان په نوم به یو لیک ولیکئ چې مضمون به یې داسې وي. دا چې تاسو هغه جلالت ماب ته د خپل حاکم لخوا د لیکونو او افتخاري ملبوساتو سره راغلي یاست او دا چې د هغه سره لیدنه ستاسو لپاره د افتخار خبره ده او زما لخوا تاسو ته د دې کار مسولیت ورکړی شوی دي.

په دې توګه په مناسبو الفاظو هغه ته ولیکئ او کله چې د هغه ځواب مو تر لاسه کړو نو د نصیر خان ښار ته به روان شئ (نصیر خان بلوڅ د بولان درې پر څنډو پروت و چې کراچۍ ته نژدې سیمه وه-ل). بیا د هغه ځای د دود سره سم به ورته خپل احترامات او سلامونه ووايئ او افتخاري ملبوسات او لیک به ورته په پتنوسونو کې وړاندې کړئ.

تاسو دواړه به هلته بېل بېل پنځه حیدري روپۍ او یوه احمدي (سیکه چې د سرو زرو د مهر برابر وه-ل) د نذر په توگه ورکړئ. زما له اړخه به سلامونه او برکات، چې د مسلمانانو په منځ کې دود لري، ورته ووايئ او هم په دې وخت کې به د ملگرتیا لپاره ورته کلک باور ورکړئ او هغه ته به په دې توگه خطاب وکړئ.

تاسو ته دې امر وي چې جلالت ماب نصیر خان په خدمت کې حاضرشئ او د هغه لخوا د پارس د سفر پر وخت چې محافظان درسره واستول شول، نو دا به د هغه مهرباني وي. هلته په رسېدو د هغه هېواد ټول عجایبات او د مشاهېرو مقبرې وگورئ او له هغه ملک نه، رنګا رنګ نایابه او غوره توکي چې درته د راوړو دنده سپارل شوي وه، راوړئ.

د استازیتوب او د دوو یا دریو مرکو نه وروسته تاسو به ورته یادونه وکړئ چې هغه ملکونه چې مسلمانان په کې ژوند کوي په یو مشترک هدف په خپلو کې سره یو دي. دا چې په خداداد سرکار کې د بېلا بیلو نژادونو خلک مېشت دي او د یو ملک التجار په مشرۍ تجارت کوي. هغه جلالت القدر ته په عاجزانه غوښتنه کوي چې که په خپل لطف راته په هغه بندر کې د یوې کارخانې د جوړولو ځای راکړي چې تجارت په کې روان وساتل شي. د دې لپاره به هغه جلالت القدر ته د حکومت د گمرک د قانون سره سم محصول ورکول کپړي. دا چې ملک التجار په دې موضوع د جلالت القدر په نامه یو لیک لیکلی دی او یو افتخاري لباس یې هم ورلیږلی دی چې د ده له اړخه قبلولو ته په انتظار دی.

د داسې استازیتوب نه وروسته تاسو به لیک او لباس ورته وړاندې کړئ او د هغه نه به دا قول واخلئ چې د کارخانې د ځای په اړه به د کراچۍ د والي لپاره یو امر درکوي. بیا به تاسو بندر ته ورشئ او هغه ځمکه به ترلاسه کړئ چې ملکیت مو پوخ شي. له هغه ځایه به تاسو یا د زمکې او یا د اوبو د لارې چې ټولو خطرونو ته به مو پام وي، ډېر په هوښیارتوب، د جلالت القدر، شاه زمان ملک ته سفر وکړئ او چې کله بېرته راتلئ یو واری بیا د نصیرخان سره وگورئ. بیا کراچۍ ته په را رسېدو د تجارانو نه یو شریف کس غوره کړئ چې د کارخانې چلولو دنده او د هغې د مشرۍ مسولیت ورته وسپارل شي.

د ټیپو سلطان دلاس لیک مهر سره

څلورم مخ

د شاه زمان ملک ته په رسېدو به تاسو په کابل کې دارالمقوم ته ورشئ. خو هغه ښار ته چې لا يو منزل لاره پاتې وي نو تم شئ او د هغه د وزير په نوم يو ليک وليکئ. د قاصدانو د ميرزا په لاس دا ليک د دې پيغام سره يو ځای ورواستوئ. مضمون به يې داسې وي چې تاسو د خداداد سرکار له خوا د سفيرانو په توگه د هغه محترم سره د ليدو لپاره راغلی يئ او د هغه مهرباني ته انتظار يئ.

کله چې وزير تاسو درغواړي، نو کابل ته ورشئ او په هغه ملاقات کې چې درته کوم ځای په نښه کړو هماغه د خپلې استوگنې لپاره واخلئ. تاسو به له ځان سره ليک او خلعت وړي وي، او ورته به يې وړاندې کړئ. تاسو دواړه د نذر په توگه بېل بېل پنځه احمدي روپۍ هلته ورکړئ او د هغه حکومت د دود سره سم ورته مناسب سلامونه او احترامات وواپئ. د لږ انتظار نه وروسته که هلته د کېناستو دود وي نو د وزير په امر به کېنئ خو که رواج د ودرېدو وي نو ولاړ واوسئ. بيا د پتتوسونو نه ليک او خلعت را واخلئ او دا به هغه ځای نه چې وزير ناست وي، په يوه مناسبه فاصله کېږدئ. بيا څنگه چې د مسلمانانو په ملکونو کې رواج لري، د خداداد سرکار له خوا احترامات او سلامونه وړاندې کړئ او ورته ووايئ چې ټول مومنان د عقيدې له پلوه په خپلو کې وروڼه دي. د هغه د رتبې په مناسبت د ملگرتيا لپاره د زړه د اخلاصه اداب او تسليمات ووايئ. وروسته به د ده سره خبرې اترې پيل کړئ چې په کې د خبرو مفهوم واضح شي.

دا چې تاسو دواړه سيدان او د بي بي فاطمې اولاده يئ. دا چې تاسو د هغه محترم حضور ته ورغلي يئ او د هغه امر به په ځای کوئ. او دا چې تاسو ترې هيله لرئ چې د ده په واسطه به اجازه ولرئ چې د افغانستان د باچا جلالت القدر سره د ملاقات شرف ترلاسه کړئ. په دې توگه به تاسو هغه ته ځانونه وروپېژنئ. کله چې د وزير لخوا تاسو د جلالت القدر شاه زمان د ليدنې اجازه واخيستل شوه، نو په پتتوسونو کې به ليک، خلعت، گانې او د اس زینونه کېږدئ او څنگه چې وزير درته ويلي وي، په داسې ترتيب باچا ته يوسئ چې د هغه ځای د دربار د دود او دستور سره مناسب وي. تاسو د دربار د اصولو سره سم ډېر په مهارت خپل احترامات او سلامونه وروړاندې کړئ او خپل دواړه لاسونه پرنامه تړلي ودرېږئ.

کله چې درته د کښاستو امر وشو نو هماغسې کښی لکه چې په دربار کې دود وي. د هغوی تشریفاتو او رسمیاتو ته په احتیاط ځیر واوسی. کله چې د وزیر د لارې تاسو د سفیرانو په توگه په هغه شاهانه دربار کې باچا ته مخامخ شوی نو په دې الفاظو به استازیتوب وکړی. تاسو د دې دومره لږې فاصلې نه د عالي جاه له خوا د جلالت القدر حضور ته په دې موخه راغلي یی چې درته یو شمېر مهم کارونه په غاړه دي او جلالت القدر هر وختي چې غوښتنه ترې وکړه نو هغه ته به یې وړاندې کړی.

۱۷ رمضان ۱۲۲۳ هجري (مارچ ۱۷۹۶) سید حسین (کاتب) له خوا لیکل شوی.

د تیپو سلطان دلاس لیک مهر سره

پنځم مخ

کله چې په لومړي ځل د جلالت ماب دربار ته ورغلی نو تاسو دواړه به د نذر په توگه ۱۱ احمدي سکې وړاندې کړی.

د تیپو سلطان دلاس لیک مهر سره

شپږم مخ

تاسو سره به د نهو عسکرو یوه ډله بدرگه د سرکار د شیانو د حفاظت له پاره استول کېږي. په دوی به پام کوی چې خپله دنده په ښه توگه سرته ورشوي، خپله وسله پاکه او ځلانده وساتئ، پنځه واړه وخته لمونځ اودس وکړي او د رسم گذشت پر وخت د تکبیر ناره وکړي. تاسو به د خپل سفر په بېلا بېلو پړاونو کې، د غوايانو گادي يا د بل هر ډول بار اوړونکو، د څارویو گادي چې په هغه وطن کې د تگ راتگ لپاره کارېږي، په کرایه کوی، چې بار درسره یوسي. په دې بار کې د هر یو عسکر لپاره به د سرکار له خوا څلور جوړه جامې وي. په هغه هېواد کې به تاسو د هغو توکریو لپاره گادي په کرایه کوی چې په کې خلعتونه او د سرکار نور سوغاتونه ایښي دي او ځان سره به یې وړی.

د تیپو سلطان دلاس لیک مهر سره

اووم مخ

تاسو به ۷۵۰ فاروقي سكي ځان سره واخلي چې درسره ملو د بېلا بېلو ملازمانو د معاش لپاره وي او هرڅه چې مزد وي هغه به ورله ورکوي. د دې نه علاوه تاسو ته به د بېرنيو حالاتو لپاره ۵۰۰ امامي سكي ورکول کيږي. دا پېسي چې کله تاسو تر لاسه کړل نو د لگښت حساب به يې په دوسيه کې ليکل کيږي. د سرو زرو ۳۴ احمدي سكي هم تاسو ته ورکول کيږي چې د وړاندې ذکر شوي نذر لپاره دي. تاسو کولئ شي چې که يو ځای درته د نذر ورکولو لپاره مناسب ښکاره شو نو تر لسو پوري نقرې حيدري سكي، د هغو ۵۰ امامي سيکو نه چې وړاندې مو ذکر کړ، واخلي.

د تېپو سلطان دلاس ليک مهر سره

د ۲۸ نمبر ليک شاه زمان ته

د ډيلي احمق سلطنت او تباهي يې تر لمر هم روښانه دي. ډېلي چې يو وخت د مسلمانانو د حکومت يوه پايه وه، اوس د بربادۍ پر لور روان دی، ځکه خو کافران برلاسي شول. اوس دا ضروري ده، د کلکو ايمان لروونکو مسلمانو مشرانو دنده ده چې د کافرانو د له منځه وړلو لپاره سره يولاس او يو موټي شي. زه د دې فرض د پوره کولو ډېر ارمان لرم خو په دې لاره کې مې مخې ته درې ډوله ملحدان دي، نظام، مرهټه او انگرېز. که مونږ په خپلو کې سره يو شو نو بيا وېره نه ده پکار ځکه د اسلام د منونکو يو ځای کېدل ضرور دي.

که د دې کار لپاره، د تخت ښکلا، د سلطنتونو فاتح (شاه زمان-ل) په دو وړانديزونو کې يو غوره کړو نو اسلام به بري ومومي. يو وړانديز دا دی چې جلالت القدر دې په خپل پلازمېنې کې پاتې شي او خپل يو باوري سردار دې له يوه پوځ سره يوځای ډيلي واستوي. دغه استازی به ډيلي ته په رسېدو د اړتيا وړ کارونه ترسره کړي او له تخته د بې انصافه باچا تر لېرې کولو وروسته دې د هغه د تېر نه يو وړ کس د حکومت لپاره غوره کړي او دغه حاکم دې د يوه کال لپاره په ډيلي کې پاتې شي چې ټپکاو

رامنځ ته شي. بيا دې له ځان سره راجپوت مشران يوځای او د دکن په لوري روان شي. دا لښکر چې د کومو ځايونو نه تېرېږي، په لاره کې به ورسره د سيمې برهمڼ او هندوان هم مله شي. له دې ځايه به زه د خدای پاک په مرسته د جهاد لپاره بيرغ پورته کړم او کافران به مجبوره وي چې د اسلامي عقيدې توري ته په گونډو شي. کله چې دوی زمونږ په تورو له منځه ولاړل، نو پاتې کافران به راته هېڅ هم نه وي. وروسته د دکن په معامله، چې ټولو به ورته غاړه اېښې وي، يوې روغې جوړې ته رسېدی شو.

دويم وړانديز

که د باچا سره د اعتبار وړ يوسردار هم نه و، يا د داسې کار په غاړه د اخيستو جوگه نه و او جلالت القدر د خپل ملک په حالاتو او په خپل حکومت يې زړه ډاډه و، زما دا وړانديز دې چې تاسو په خپله ډيلي ته روان شئ او هلته د مناسبو کارونو له ترسره کولو وروسته خپل يواختباري کس د وزير په توگه وټاکئ او په خپله بېرته خپلې پلازمېنې ته ولاړ شئ. هغه کس چې د وزير په توگه ټاکل کېږي، بايد با استعداد او تکړه وي چې د خپل پوځ سره تر يو کال په ډيلي کې پاتې شي او د شا وخوا د ملکونو مشران دې په ځان راټول او تابع کړي.

په بل کال دې جلالت القدر له خپلې پلازمېنې نه د خپل ټاکل شوي وزير د مرستې او ملاتړ لپاره د پوځ يوه وړه ډله ورواستوي. هغه دې بيا د هندوستان د اميرانو سره يو ځای د دکن لوري ته روان شي، که کافران ورسره د جنگ کولو لپاره مېدان ته راودانگل، نو د خدای په مرسته به د اسلام اتلان توره په لاس به د نړۍ په دې برخه (ميسور) کې هغوی ته سزا ورکړي. د دوی له ماتولو وروسته به دهغوی لپاره مناسب کار دا وي چې ستاسو جلالت القدر د وزير سره په گډه په يوې ټاکلې سيمه کې ما سره يو ځای شي، چې د ملک د انتظام لپاره گامونه پورته شي.

استازو ته حکم نامه - فرمان-

تاسو له باچا نه وغواړي او هيله ترې وکړئ چې له دغو دوو پلانونوډې، يو غوره کړي. هغه که هر يو وړانديز غوره کړو نو په ليکلي بڼه دې چې د جلالت القدر لاس ليک او مهر پرې ثبت وي، تاسو ته دروسپاري. پر دې سربېره که باچا په دې دواړو کارونو خوښ و او اجازه يې درکړه او يو باوري کس يې درسره کړ نو تاسو به د شاه په خدمت کې حاضر شئ او د دې کار لپاره به ليکلی فرمان ترينه واخلئ. له دغو ټولو کارونو تر پای ته رسولو وروسته، تاسو به هغه باوري کس سره يو ځای ماته حاضر شئ. خو که باچا غوښتل چې له تاسو دې يو کس له هغه سره پاتې شي نو يو تن دې هملته ايسار وي او بل دې د جلالت القدر د ليک او د هغه د معتمد ملازم په بدرگه دکن کې باچا ته حاضر شي.

۲۳ ليک د تيبو سلطان له خوا شاه زمان ته د ليک مسوده

دا ليک د خدای او د پاک پيغمبر له نومونو او د باچا شاه زمان د رتبې سره برابر د رسمي سلامونو سره پيل کېږي. هغه ټول القاب او محاورې چې د داسې ليکونو په پيل کې يې ليکل رواج و، ژباړل شوي نه دي.

د لوی خدای شکر دی چې په دې نيکمرغه وخت کې زه د جلالت القدر، ارايش تخت، د دين خپرونکی، د ملحدانو او د ظالمانو وژونکی له خوا خبرېږم چې هره شېبه د روښانه دين د ملاتړ او د دې د خپرولو لپاره يې ځان تيار کړی دی. د جلالت القدر د تقوا، نيکۍ، انصاف، مذهبي ولولې او زړه ورتوب د راپور سره، او دا چې ده د ټولو مسلمانانو او په تېره بيا زما لپاره د مننې کوم احساس څرگند کړی دی، هغې راته داسې خوشالي او تسلي راکړې ده چې بيانول يې گران بريښي. د ده لپاره ۱۰۰ زره يا ښايي د دې نه هم زيات مسلمانان د هرې جمعې په ورځ د دې پلازمېنې په دوو جامع جوماتونو کې چې يو يې "يا اولاء" او بل "اقصى" نومېږي، راټولېږي او د لمانځه نه وروسته ورته دا دعا کوي چې خدای پاک دې تاسو ته دومره توفيق درکړي چې د محمد(ص) د نوم اخيستونکو خلکو مرستې ته را ورسېږئ. هغه کسان دې تباه شي چې د محمد دين وړانول غواړي او غواړي چې موږ د هغوی په څېر شو. درته دوعا کوو چې د پاک پروردگار په مرسته دې د دغه دښمن په وړاندې بری او کاميابي ستاسو په برخه شي.

زه ډېر باور لرم چې خدای پاک په خپله په سپېڅلو ټکو فرمایلي دي چې " هغه څوک چې له ما غواړي زه یې ورته ورکوم " زما باور دی، دا خلک چې هغه ته سوال کوي نو د هغوی په غوښتنه به خدای پاک جلالت القدر ته توان ورکوي چې د دین د حفاظت او ساتنې لپاره درته بری درکړي. په دې کې شک نشته او جلالت القدر به خبر وي چې زما ارمان جهاد کول دي. د دې معقول پلان هدف مو دا دی چې د زمکې په منځ کې الله پاک د مسلمانانو د ملکونو ساتنه هماغسې کوي لکه چې د نوح کښتۍ یې ساتله. هغه د کاواکه ملحدانو لاسونه پرېکوي. د جلالت القدر ولوله او نیکی د دې سبب شول چې ټول مومن مسلمانان اوس تلوسه لري چې خپل احساسات او جذبه درته مخامخ څرگند کړي. خو زموږ په منځ کې ټول خنډونه به جلالت القدر ته ښه څرگند وي. نو ځکه د هغواصولو په رڼا کې چې قانون راته جوړ کړي دي، دا به مناسب وي چې دوه افتخاري کسان دې په خپله نوې میاشت (سپوږمۍ-ل) وگوري چې ختلي ده او که نه چې د دې پخلی وشي.

محترم میر حبیب الله او میر محمد رضا چې په خداداد سرکار کې تر ټولو لوړ پوړي کسان دي، ستاسو حضور ته د مخامخ کېدو ویاړ لري. دوی اوس د سفیرانو په توگه د لیکونو سره ستاسو دربار ته استول کېږي. هغه د چا خبره چې، لیک نیم ملاقات وي. د مخامخ لیده کاته پرځای لیک د ملاقات یوه ښه وسیله ده. دا به زما لپاره د ډاډ وړ وي چې نه یوازې د جلالت القدر د حالاتو نه خبر شم چې د هغه د بري او د شان سره مناسب وي، بلکه داسې به وگڼل شي چې په بدل کې ما په خپله د جلالت القدر سره ولیدل.

د ملگرتیا او د اړیکو لپاره بنسټ جوړول هم روحاني اړیکې پیاوړې کوي او د وخت اړتیا پوره کوي. بله دا چې د کومو کسانو نومونه پورته یاد شوي دي، دوی به ویاړمن شي چې جلالت القدر ته په ځېنو مهمو موضوعاتو زما احساسات ورڅرگند کړي. دا چې په هندوستان کې د خلکو عقیدې ډېرې کمزورې شوي دي او تاسو ته د دې حالت د څرگندولو مسؤلیت ما دوی ته سپارلی دی. د دې نه علاوه زه دا وړاندیز کول غواړم چې که ستاسو جلالت القدر په مالي توان پوره وي نو دا دواړه لوړ رتبه کسان به مدام ستاسو په دربار کې پاتې وي. دوی به د لیکونو د

راکړې ورکړې، د همغږۍ او د دواړو غاړو ترمنځ د اړیکو د ټینګولو او زیاتولو وسیله شي، هغسې چې په دین کې رانه غوښتنه شوی ده "تاسو یو بل ته ډالۍ ورکړئ" هغه کسان چې دلته یاد شوي دي د دوی په لاس د خپل ملک یوڅو توکي درلېږم چې زمونږ د دین د منونکو په منځ کې یې رواج دي. زه باور لرم چې اعلیٰ حضرت به د دې په قبلولو ما شکر گزار کړي، سفیرانو ته به په خپل حضور کې د حاضرېدو اجازه ورکړي اوسفیران به بېرته د سرحد دې برخې ته راوړسوي. د ډالیو نوملړ په دې ډول دي...

۲۵ نمبر لیک

د ټیپو لیک د شاه زمان استازي غلام محمد خان ته

ستاسو پرله پسې موافق لیکونه راوړسېدل او د دوی په متن مو ځان پوه کړو. ستاسو په استازیتوب د خداداد سرکار حالات نواب ملا عبدالغفار خان ته بیان کړی شو او په دې اړه ډیلي کې مېشت زما وکیل ته لیکونه ورکړل شوي و. د هغه له اړخه ستاسو یو لیک چې زما په نوم و، راوړسېدو. زه په دې کې ستاسو د اخلاص، لوړ احساس او ولولو نه ډېر اغیزمن شوم. د نواب ملا عبد الغفار خان له خوا لیک او ستاسو خپل د زړه له جذبي خطاب ما ته د مونشي رام سهای او د خداداد سرکار د وکیلانو په لاس را ورسېدل. د دې لیک مضمون زما لپاره د اطمینان وړ و چې راته یې بې کچه تسلي او زما فکر ته یو نوی ژوند را وبخښلو.

زه باور لرم چې د اړیکو د جوړولو لپاره به مونږ هم دغسې کار روان وساتو او د عقیدې د ودې لپاره مو کوټلي گامونه اخیستي دي چې خدای او هم د ده پاک پیغمبر یې تاکېد کړی دی. تاسو به ترخپله وسه زیار باسئ چې زما د زړه هدفونه پوره کړئ، صمیمانه ملگرتیا زیاته اومخلصانه تړون لا هم کلک شي.

ستاسو د دوستانه لیک ځواب نواب ملا عبد الغفار خان له پیغام سره یو ځای د محترم میرحبیب الله او میرمحمد رضا په لاس درواستول شو چې زما د حکومت په ملازمانو کې له لوړرتبه غړو څخه دي. دوی ته دا دنده سپارل شوې ده چې د جلالت القدر شاه زمان او زما د حکومت ترمنځ د یو

والي د ټېنگولو لپاره کار وکړي. د پروردگار په مرسته دا دواړه کسان به د وزیرانو لپاره زما د لیکونو سره او جلالت القدر ته زما د خطاب سره دروړسیري او تاسو سره به یوه غونډه وکړي. د ریښتونو لپاره ضرورده چې تاسو د نواب سره، د لیدو اجازه واخلي او داسې انتظام وکړئ چې دا دواړه، شاه زمان ته د درناوي د وړاندې کولو لپاره چمتو شي. هلته به دوی جلالت القدر ته زما د هیلو د څرگندولو جوگه شي چې باچا ته یې د شفاهي رسولو دنده ورترغاړې شوې ده.

زه باور لرم چې تاسو به پوره زیار باسي چې زما د ارمانونو پوره کولو لپاره لاره هواره شي او زما سفیران چې څومره ژرکولی شي د خپل ماموریت له پوره کېدو او هدف له ترلاسه کولو وروسته، بېرته راورسیري. زه مو له خلوص او لیک له استولو منندوی یم.

۲۶ لیک. د تیپو سلطان له خوا شاه زمان ته د لیک مسوده

۱۲۱۱ هجري، ۷ شعبان چې د میلادي کال ۱۷۹۷ د فبرورۍ د پنځمې نېټې سره سمون خوري

له رسمي سلامونو او پیرزوينونه وروسته،

د خدای پاک فضل دی چې جلالت القدر، د تخت گوهر، قدرت او عظمت لرونکی خپل زیات وخت د پاک پیغمبر د دین د پرمختګ لپاره تېروي. څرنگه چې باچا سلامت د ریښتوني عقیدې د بنسټ جوړولو ته په دوامداره توګه کار کړیدی او تر اوسه یې کوي، هماغسې نور به دینه خلک هم په نړۍ کې خپاره دي (چې د کفر لپاره کار کوي-ل) د شرق نه تر غرب پورې ټولو خلکو ته اوسنی حالت څرګند دی، هماغسې لکه چې لمر په دې کایناتو کې ټولو ته ښکاري. د دې لپاره چې د خدای پاک او د هغه د نبي امر پر ځای شي، زما په فکر د دین د دښمنانو پر ضد د یو جهاد لپاره باید مونږ لاسونه یو کړو. په دې خاوره (مېسور-ل) کې د اسلام د دین منونکی هره جمعه کله چې د لمانځه لپاره یو ځای شي نو په دې الفاظو دعا کوي، "پاکه خدایه، هغه خلک هلاک کړي چې زموږ مخه نیسي، او د دوی گناهونه د دوی پر سرونو ورنسکور کړي هماغسې سزا ورله ورکړه چې دوی یې حقداره دي.

زه باور لرم چې د قدرتونو رب به د خپل محبوب (پيغمبر-ل) په لحاظ د دوی دعاگانې قبول کړي. د يو سپيڅلي هدف لپاره زمونږ گډې هلې ځلې به پای ته ورسېږي اود دې الفاظو تر تاثير لاندې چې " ستاسو پوځونه به بريالي وي" مونږ ته به کاميابي او فتح را کړي.

د ټولو برياوو ورکونکي خدای په مرسته: د هغو خلکو لپاره جهاد د ژوند يو مناسب هدف او پايله ده چې د دين د سلطنت پر تخت کېناستل يې خوښ وي. د دې انعام هغه استقلال دی چې راته گټور تمام شو. زه د خپل خدای د بې حده مهربانۍ نه خوشاله يم چې تل زما حفاظت کړی دی او تر اوسه پورې يې ژغورلی يم. د دې ثبوت په خپله د خداداد سرکار خاوره ده چې چاپېره ترې دښمنان راتاو دي. خو لکه د نوح د بېړۍ يواځې ولاړه ده او د دين په دښمنانو يې نظر دی.

په قران پاک کې راغلي دي، " پاکي او ناپاکي برابر نه وي." خو په اوسني وخت کې چې څومره ډېره ناپاکي خپره ده، مونږه حېرانه کړي يو. د دې نه وړاندې دوه ښاغليو سيدانو، مير حبيب الله او مير محمد رضا ته دنده سپارل شوې وه چې له تاسو سره د ليدو لپاره د خداداد سرکار له خوا په بېړه د سمندر د لارې ولاړ شي. د خدای پاک په لار ښود، دوی به ستاسو حضور ته د خپلو احتراماتو د وړاندې کولو شرف تر لاسه کړي. هغه خبرې به درته مخامخ (شفاهي-ل) وکړي چې تاسو ته د ويلو لپاره پرې باور شوی دی. تاسو جلالت القدر ته به د جنوب او د ختيځو سيمو د حالاتو په اړه تفصيل، خپل استازی غلام محمد خان درکړي. خدای دی د يو روڼ افق نه د برياوو او د پرتم لمر تل درباندي ځلانده وساته.

۲۷ نمبر ليک

د ټيپو سلطان ليک د شاه زمان مشر وزير وفادار خان په نوم

نيټه ۷ شعبان، ۱۲۱۱ (۵ فبرورۍ ۱۷۹۷)

له رسمي سلامونو اونیکو هيلو وروسته.

ستاسو ډېر دوستانه او موافق ليک چې په هر يو توري کې يې د نژدې والي او د عزت احساسات څرگند و، را ورسېدو. د دې سره د نواب ملا عبد

الغفار خان او د نواب امين الملك ليکونه هم راورسېدل او ما ته يې ډېرخوند راکړو. تاسو ليکلي دي چې نواب ملا عبد الغفار خان د خداداد سرکار له خوا جلالت القدر د ليدنې لپاره يو دوستانه بيان وراستولی دی. او په يو يو توري يې د جلالت القدر ذهن ته دا خبره ورسوله چې د دې لپاره باچا عالي جاه ستاسو بې کچه شکر گزاره دی او تاسو ته يې نواب نور محمد خان امين الملك او نواب ملا عبد الغفار خان په لاس زما لپاره دوستانه ليکونه را استولي دي.

په دې کار ما ته دومره خوشالي اوخوند رارسيدلی دی چې د بيانولو لپاره يې توري نه لرم. د دې خبرې په اورېدو چې جلالت القدر په ټينگه غواړي چې د هندوستان لوري ته راشي، زما روح ژوندی شو. خدای دې په خپل فضل زمونږ د دواړو ارمانونه پوره کړي. تاسو وړاندې يوه غوښتنه کړی ده، چې زمونږ دلچسپي يوه ده نو زه دې بايد خپلې اندېښنې په کاغذ وليکم او هر هغه څه چې له تاسو يې غواړم، د هغې امر درته وکړم. په لنډو کې به ووايم چې زما ارمان دی چې که جلالت القدر ما سره يو ځای شو نو مونږ به هغو دښمنانو ته سزا ورکړو چې تراوسه مو پرېښي دي، او دې ته به يې نه پرېږدو چې زمونږ ملکونه دې راڅخه لاندې کړي. د پاک پروردگار په مرسته د ملک جنوبي برخې به په مکمله توگه له دوی پاکې شي.

د دې نه وړاندې دوه محترم سيدان مير حبيب الله او مير محمد رضا د سمندر له لارې دراستول شوي دي ځکه چې شيطان دښمن د زمکې په هره برخه کې خپور دی. دوی ته زما د زړه د ځېنو خبرو د ويلو دنده هم ورکړل شوې چې ما يې په ليک يادول مناسب ونه گڼل. دوی به جلالت القدر ته نورې ډېرې باوري خبرې هم وکړي، د عقيدې رڼا اوس تته شوې ده چې د هند په هره برخه کې په ښکاره ليدل کيږي چې ويلو ته يې هېڅ اړتيا نشته. ورځې مو نيمکرغه او له برياليتوبه ډکې ووسه.

۲۸نمبر د شاه زمان اصل ليک، ټيپو سلطان ته

له رسمي سلام، د خدای او د هغه د رسول د نومونو له يادولو وروسته، سلطان ته القاب ليکل شوي دي،

ستاسو ليک د دوستانه احساساتو او احتراماتو سره چې په کې د دين د خپراوي لپاره تلوسه څرگنده وه او د بې دينو کاواکه کافرانو د بيخ ويستلو غږ شوی، را ورسېدو. مونږ ته دا خبر هم راکړی شو چې په جوماتونو کې، د جمعي د ورځې له لمانځه وروسته د خدای په دربار کې دعا کېږي چې زموږ سلطنت دې پراخه شي او زموږ د بري بيرغونه څپانده او رپانده وي. کله چې ستاسو احساسات ستاسو د سفيرانو مير حبيب الله او مير محمد رضا له خوا زباني راته وويل شول نو د دې کار اهميت راته څرگند شو. تاسو د سفيرانو په لاس يو څو ډالۍ رااستولي دي او غوښتنه مو کړې وه چې ستاسو د سرکار دوه کسان دې زموږ په دربار کې پاتې وي. د دې نه علاوه د اړيکو ساتلو او ټينګولو په تړاو هم ځانګړي پيغامونه راوړسېدل چې زموږ ملګرتيا ته يې يوه نوې ولوله ورکړه.

لکه چې ستاسو زيرک ذهن هدف لري چې دښمن دې تباه برباد او د پيغمبر(ص) دين دې هرځای خپور وي. که د خدای رضا وي، ډېر ژر به مونږ د خپل فاتح پوځ سره د مشرکانو او نورو سره جنگ کوو، او هغه سيمې به له دغه بې شرمه قوم نه د تورې په زور ازادې کړو چې د دې ځايونو اوسېدونکي په سوله او امن کې ژوند وکړي او ډاډ تر لاسه کړي.

لکه چې تاسو زموږ په دربار کې د خپلو دوو کسانو د پاتې کېدو غوښتنه کړې وه چې زموږ ترمنځ دوستانه اړيکې نورې هم پياوړې شي، نو مونږ ستاسو په دې غوښتنې راضي يو. يو څو توکي چې دلته يې تفصيل ليکلی دی د خپل احترام د څرګندولو لپاره ستاسو د سفيرانو په لاس موډرليږلي دي چې ستاسو پيغام يې په شفاهي ډول ورسوه او تاسو يې سپارښتنه کړې وه.

د هغو ډاليو نوملړ چې تاسو ته ډالۍ کېږي، دا دی.

۲۹ نمبر مسوده

تيپو سلطان له خوا شاه زمان ته ليک.

نېټه ۲۴ رحمانی، شاداب کال ۱۲۲۶. ۲۳ شعبان ۱۲۱۳ هجري. (۳۰ جون ۱۷۹۹ ميلادي)

سلامونه او احترامات. د شاه زمان رسمي القاب او نومونه،

زما د دوستانه ليک په ځواب کې ستاسو د جلالت القدر مهربانه ځواب راته د خداداد سرکار د دواړو سفيرانو مير حبيب الله او مير محمد رضا په لاس راوړسېدو. په دې زمونږ ملگرتيا دوام داره شو چې زما د خوشالي او د تسليت سبب شو. تاسو اعلى حضرت په دې ليک خپله خوښي څرگنده کړې ده چې د هند اوسېدونکي به امنيت او خوشالي بېرته واخلي. تاسو راته د هرې شخړې د هوارۍ لپاره ډاډ راکړى دى. دا خبره په مکمله توگه د پوهې وړ وه او ما ته ټکي په ټکي دا خبر راکړل شو چې د سفيرانو له خوا جلالت القدرته شفاهي چې هر څه وويل شول، دى پرې خوښ و. دې خبرې ما ته بې کچه اطمینان راکړو.

په دې وخت کې انگرېزان، ستاسو دربار ته د خداداد سرکار له خوا د سفيرانو له ورتگ نه خبر شوي دي او دا چې د دواړو حکومتونو ترمنځ کلکې اړيکې جوړې شوي دي نو دوى ناراضه دي. دوى د کافرانو او ملحدانو سره لاسونه يو کړي او زما پر ضد يې وسله پورته کړې ده. دوى ليکلي دي (په راتلونکې برخه کې د دې وضاحت شوى دى-ل) چې د اسلام د دين له منځه وړلو پلانونه لري...وايي " داسې ډېرې خبرې به د دوى له خولې راووځي خو د دوى الفاظ به پرته له دروغو بل څه نه وي" که خداى کول نو دوى به د غازي جنگيالو د تورو خوراک شي. " بد پلانونه په خپله د هغوى د جوړونکو پر سر پرېوځي".

مونږ د خداى د لارې مزدوران او د خداى پاک د امر تابع يو. مونږ د نړۍ له باچا او د هغه له ريښتوني استازي چې د پخوانيو بدعتونو او ناوړه کارونو له منځه وړونکى و، پرته د بل هېچا ملاتړ نه لرو، ما پر همدوى تکیه کړې ده او همدوى خوښي بخښونکي دي. په قران پاک کې راغلي دي چې کم شمېرو پر ډېرو او غښتليو برى موندلى دى

زه د خپل فکر او د ټولو حواسو د توان، د يو مقدس جهاد لپاره تيار یم. د خداى پاک امر ته مې غاړه اېښې او په دې باور لرم چې دا زما مذهبي فرض دى او د دې مهمې معاملي لپاره تاسو سره په تماس کې یم ځکه چې زمونږ مذهبي گټې سره شريکي او يو دي.

هماغه سيدان چې مخکې يې ذکر شوى دى اوس د دويم ځل لپاره د جلالت القدر دربار ته استول کېږي او هدف مو دا دى چې تاسو ته ټول حالت په

تفصيل او مخامخ ووايي. د دوی له خولي به جلالت القدر د هرڅه نه خبر شي. د دين په دفاع کې زه دې ته مجبور شوم، هغوی چې د حکومت مشري يې پر غاړه ده، د اسلام لپاره به همدا ډول احساس ولري، نو جلالت القدر دې خپلې هغه هلې ځلې چې مونږ يې منندوی يو، د دوی د ماتولو لپاره هم په وينا او هم په عمل کې پلې کړي. "خداي پاک د پاکو زړونو او د نیکو خلکو مل وي."

(*وضاحت) د ټيپو سلطان مشر سکتري حبيب الله له شواهدو داسې ښکاري چې ده دا خبره د هغه ليک د جملې پر اساس وکړه چې د ختيځ هند کمپنۍ گورنرجنرال، ټيپو ته په اتم نومبر ۱۷۹۸ م کې استولی و او دا د دې ليک د څلورم پراگراف په وروستۍ برخه کې ليکل شوی و. هلته سلطان ته په گوته شوي وه چې د فرانسويانو سره د ده د اړيکو په نتيجه کې د ده واک، د ده د سلطنت، حکومت او د دين ثبات ته به خطر جوړشي.

۳۰ نمبرليک

د ټيپو سلطان د ليک مسوده چې د ترکي سلطان ته يې استولی و.

د خداي له نامه او له سلامونو وروسته

د جلالت القدر شانداره ليک چې په ۱۱ ربيع الاول ۱۲۱۳ هجري ليکل شوی و، د انگرېزانو له لارې راوړسېدو. د دې ليک تر لاسه کول زما وياړ دی چې د عظمت او شان وړ، د لطف سرچينه او بې کچې حوصله بخښونکی و. د دې ليک متن د يو والي او د نژدېوالي بنسټ نور هم پوخ کړو او زموږ ملگرتيا ته يې نور استحکام هم ور په برخه کړ.

جلالت القدر ليکلي دي، "د مصر په پرشکوه خاوره، سرگرمه فرانسويانو په دوکه او په سازش حمله وکړه او له جلالت القدر سره يې د پخوانۍ اوکلکې ملگرتيا لحاظ هم ونکړو. د داسې بې دينه او سپين سترگو خلکو او د دوی د سر کښه نسل د مخنيوي لپاره د عثماني بندر له خوا کوتلي گامونه واخيستل شول. د دې لپاره د خپلو مسلمانو وروڼو سره د دښمن د سازشونو پر ضد، زما مرستې حاضرې دي. د هند د خاورې د دفاع لپاره د انگرېزانو پر ضد که زما هره خواشيني وي نو د هغې لپاره به زه د جلالت القدر سره اړيکې ټينگې کړم. کله چې د خداي په مرسته او د

جلالت القدر د ادارې له خوا هغه اندېښنې لېرې شي چې زما پرې تسلي وشي نو د مخالفت او د بيلتون پر ځای، د يوه غږ او د اتحاد غوره هدف به تر لاسه کړو.

جلالت القدر په دې الفاظو ما ته وياړ رابڅښلی دی او بايد په دې خبره مونږ پوه شو چې د خدای پاک په ملاتړ او د رسول الله په واسطه، ټول مسلمانان چې د شانداره عثماني سلطنت او په خداداد سرکار کې مېشت دي، د ورورولۍ او د عقيدې په لحاظ، تر منځ يې احترام او رابطه لکه د يوې ستني د بنسټ په څېر کلک دي. د دې ملگرتيا او د يو والي نښې بيا بيا ورليږل شوي دي چې يو د بل سره مرسته کوي. د خدای د لارې دغه خدمتگار ستاسو ديني ورور او د جلالت القدر د کلکې ارادې تابع دی او زموږ تر منځ هېڅ ډول اختلاف نشته. زه له تاسو غوښتنه کوم چې د جلالت القدر په ذهن کې هر څه چې د مسلمانانو د گټې او د دوی د خیر نېټگنې لپاره وي، ما ته دې ووايي.

فرانسويانو د جلالت القدر پر ضد تېری کړی دی نو دا داسې ده لکه چې هغوی له ټولو مسلمانانو سره دښمني کړې ده. خدای پاک د هند د خاوري ساتونکي او حفاظت کوونکي دی. د هغه نه وروسته په دې لوی تخت ناست غوښتنه کوونکي به هېڅکله هم د خلکو د دفاع او خدمت په چارو کې بې غوري نه کوي. زه پوره باور لرم چې جلالت القدر به په هره معامله کې د خپلې مرستې او د ملاتړ لپاره به موږ نوکرانو ته مسئوليت سپاري، د خداداد سرکار نه پرته، کفر او شرک پر ټول هند برلاسي دي. دا خبره دې تاسو ته په ډاگه شي چې د باچاهانو باچا د تخت د پای سره ولاړ د هند په دی سيمه کې سازش، دوکه، او د مسيحيانو لاس څنگه بر شو:

"يو افغان چې نوم يې داود خان و، په ډيلي کې د مغل باچا له خوا د ارکات صوبه دار وټاکل شو. هغه مهال، انگرېزان او فرانسويان د خپلو کرغېړنو بېړيو سره هغه ساحل ته راورسېدل او هدف يې تش تجارت و. دوی له ځانه سره د خپلو ملکونو ځېني شيان لکه، چاقوان، ستني، لوبښي او د شيشي سامان د خرڅولو لپاره راوړل. په دې کې ځېني توکي هغوی د صوبه دار د غولولو لپاره ورته د نذر په توگه وړدالۍ کړل. بيا يې غوښتنه وکړه چې دوی ته د زمکې يوه ټوټه چې تش يو کور په کې جوړيدی شو

ورکړي چې دوی هلته ژوند وکړي. بیا به دوی د اروپا نه خپل مال راغواړي اود دې لپاره به ورته مناسب محصول هم ورکوي. دوی به شا وخوا دولس کسان په هغه کور کې وساتي. صوبه دار د دوی غوښتنه ومنله او انگرېزان یو څه موده هلته میشت و.

بیا داسې وشول چې د عالمگیر زوی شاه عالم بهادر چې د هند امپراتور و، د داود خان په نوم یو شاهي فرمان، د دې مضمون سره ورواستو چې خپل یو بااعتباره دیوان دې په ارکات کې پرېږدي او په خپله دې باچا ته حاضرشي. لکه چې امپراتور ورته امر کړی و، داود خان، خپل نایب سعادت الله خان وټاکلو او په خپله ډیلي ته روان شو. په ډیلي کې د یو وزیر په اشتباه او بې غورۍ سعادت الله خان غداري وکړه او د هغه ملک مشري یې په خپله غاړه واخیسته.

هماغه وخت انگرېزانو او فرانسویانو صوبه دار ته د نورو کورونو د جوړولو په موخه د نورې زمکې لپاره غوښتنه کړې وه. هغه چې په خپله یې بصیرت نه لرلو، اشتباه یې وکړه او دې ته یې غاړه کېښوده او دوی چې کومه ځمکه غوښتله، ور یې کړه. له هغې وروسته دې دواړو قومونو هلته ورې کلا گانې جوړې کړې او لکه د چاوڼۍ سل کسان یې په کې میشت کړل.

د تیپو سلطان دواړو استازو د لیکونو سربېره د شاه زمان لپاره شفاهي پیغام هم وړی و چې په کې له هغه نه غوښتنه شوې وه چې د ۲۰ زرو پوځ سره دې د هند لوري ته ولاړ شي چې لگښت یې ورسره منلی و. د دې جنگ لپاره یې ورته ۳۰ میلیونه روپۍ هم ورکولې.

دا لیکونه د هغه وخت حالت په ګوته کوي چې دواړو باچاهانو خپل ځانونه د هند د ټولو مسلمانانو ژغورونکي ګڼل. دواړو د مسلمان په حېث د خپل مسئولیت احساس کوو او په دې پوهېدل چې که په عمل کې یې څه ونکړل نو دا ټوله سیمه به د غېر مسلمان ځواکونو لاس ته پریوزي. تیپو سلطان په وروستیو کې د انگرېز د مخنیوي لپاره پر افغان او ترک ځواکونو ډېر باور کاوه، خو دښمن او رقیب یې تر هغه هوښیار و.

تیبو سلطان

د تیپو سلطان میراث

د هند نامتو ساینسپوه عبدالکلام چې ۲۰۰۲ نه تر ۲۰۰۷ م پورې د خپل هېواد ولسمشر هم و، په خپل ژوند لیک کې وایي چې کله په ۱۹۶۳ م کې د امریکا د فضايي څېړنو مرکز "ناسا" ته ولاړو نو د "والپس" په ټاپو کې د توغندیو د توغولو ټکنالوژۍ یې مطالعه کوله.

د دې د ودانۍ په بهرني تالار کې یو انځور یې ولیدو چې په کې څو پوځیانو په یو جنگ کې توغندي ویشتل. دا پوځیان سپین پوستي نه و او عبد الکلام لیکي، یوه ورځ مې دا انځور له نژدې ولیدو نو هغه د هند د تیپو سلطان پوځیان و چې د انگرېزانو سره جنگېدل. په هند کې خلکو دا هېر کړي دي چې لومړي توغندي د تیپو او د ده د پلار حیدر علي له خوا جوړ شو خو د نړۍ په بل سر کې ناسا دا خبره لا هم یاده ساتلې ده. په ۱۷۹۲ م کې په اوسپنې پوښلي توغندي د لومړي ځل لپاره د تیپو سلطان پوځ د انگرېز ضد جگړه کې وکارول چې د توپو په مقابله کې د دوی زوروره وسله وه. په دې توغندیو کې د اوسپنې په نل کې بمبیرۍ (چورلک) چاودېدونکي مواد له ځانه سره وړلو چې تر لېرې واټن پورې به یې ویشتل. دا توغندي دوه کیلومېټره لېرې پورې به رسېدی شول. د تیپو سلطان د پوځ لپاره دا توغندي په "تارامندل" نومې ځای کې جوړېدل. هغه وخت دا به یې د بانس په ډنډو تړل چې تېره څوکې یې لرلې. د تیپو

سلطان د توغنديو ويشتونکي کنډک د " کشون " په نوم يادېدو. په دې کې ۱۵۰۰ کسان و خو وروستو يې دا شمېره پنځو زرو ته ورزياته کړه. د ميسور جوړ شوي توغندي د اوسني راکټ پيل و. په سرنگاپټيم کې يو ځانگړی غولی د دې د توغولو لپاره جوړ شوی و چې چاپېره ترې دېوال تاو و. په ۱۷۸۰ م کې د پوليلور په جنگ کې دا راکټ د انگرېز پوځ پر ضد وکارول شول او هغوی ماتې وخوړه. دا منظره د دريا دولت ماني په دېوال انځور کړې شوه. هغه جنگ کې دې توغنديو د انگرېز پوځ د وسلو زېرمتون ويشتی و.

د انگرېزانو سره د ميسور په درېيم او څلورم جنگ کې هم دا توغندي وکارول شول. ه غه وخت د دې غږ د هرې خوا پوځيانو کې وېره او اندېښنه پېدا کړه او اسونه او پيلان به ورباندې په ټوپونو شول. کله به دا په نښه نه لگېدل او يا به پوچ شول خو، د دې جنگونو د گټلو لپاره يې د ټيپو سلطان سره ډېره مرسته ونکړه.

په ۱۷۸۶ م کې ټيپو سلطان د خپل پلار له خوا پاتې بحري ځواک هم پياوړی کړو او په ۴۰ بېړيو يې ټوپي کېښودې. پر هرې جنگي بېړۍ د څلورو نه تر شپږو پورې ټوپي او بارود اېښودل شوي و. ټولټال ۱۳۲ ټوپي په بېړيو بار وې. د ده د بېړيو په تل کې به "مس" لگيدلي و چې په اوبو به ژر نه خرابېدو.

د ۱۸مې پېړۍ په وروستي کال د هند په ډېرو برخو کې خلکو تياري کوله چې د افغان ځواک ملا وتړي. روهيله پښتانه په لوی شمېر وسلو راټولولو اخته شول او هر مسلمان ان تر دکن په دې هيله و چې کله به د شاه زمان د اسلام د بېرغ سره وړاندې ورځي. د جونا گره نواب د ټيپو سره ژمنه کړې وه چې کله د ده پوځ هند ته ور داخل شو نو شاه زمان ته به د ورځي يو لک روپۍ خرڅ ورکوي.

خو شاه زمان په لاهور کې خبر شو چې د پارس پوځ بيا پر هرات ورننوتلی دی. دا لومه د انگرېز له خوا ورته د پارس د لارې غوړول شوې وه او افغان باچا په کې په اسانه ونښتو. شاه زمان د سيکانو يو ځوان سردار رنجيت سنگ سره په لاهور کې ليدلي و او هغه ورته ډېر قدر عزت وکړو. افغان باچا وليدل چې هغه ځوان د سيکانو د راټولولو توان لري او تر پېښور ورسره بدرگه روان و. هغه په پېښور کې يو فرمان جاري کړو

چې د هغې تر مخه رنجیت سَنگه د پنجاب والي وټاکل شو. د افغان پوځ نه د جهلم په سیند کې څو توپي (د دې شمېره د پنځلسو شاوخوا وه) په خټو کې پاتې شوې چې بل کال په دوبي کې د رنجیت سَنگه یو قومندان صاحب سَنگه وویستلې او پېښور ته یې واستولې.

پارسیانو د هرات په هغه حمله کې نور هېڅ ونکړل، تر شین ډنډ (سبزوار) ورغلل او بیا واپس ولاړل. د انگرېزانو چې څه مطلب و هغه پوره شو، چې شاه زمان د هند د حملې نه پاتې شو. "سر جان کې" د انگرېز او د پارس د ژمنلیک په اړه لیکي:

"د دې عهد نامې یو شرط دا و چې که چرې بیا دراني باچا په هند د حملې هوډ وکړو نو د ایران شاه به د پښتنو ملک په یو لوی لښکر تباہ برباد کړي او دی به د پښتنو باچا سره هېڅ شان روغه نه کوي. تر څو چې یې ورسره دا ژمنه نه وي کړې چې هغه (شاه زمان) د انگرېزانو سره به هېڅ جنگ نه کوي."

د انگرېز پوځ په ۱۷۹۸ م کې فرانسې ته په مصر کې ماتې ورکړې وه او د دې جگړې بریالی جنرال آرتھر ویلزلي، په ۱۷۹۹ م کې میسور ته ورواستول شو. د سلطان ټیپو سره دا د کمپنۍ د ځواکونو څلورم جنگ و. ختیځ هند شرکت ۲۶ زره پوځ وراستولی و چې په کې ۴ زره اروپایان او نور هندي نژاده و. ۱۶ زره نور سپاره د حیدر اباد نظام له خوا په کې مله و او همدغسې د مرهټو شمېره هم زیاته وه. ټولټال ۵۰ زره پوځ په سرنگاپټم د حملې لپاره تیار ودرېدو او د دې نامتو کلا یې محاصره کړه چې د ټیپو سلطان کلک سنگر و.

بل خوا د ټیپو سلطان سره ۳۰ زره پوځ و او د مۍ په میاشت کې دوی خپل دفاعي جنگ پیل کړو. هغه خبر نه و چې د ده خپل وزیر او مشاور میر صادق د دکن د نظام له خوا د انگرېزانو یو خفیه پیغام تر لاسه کړی و چې که دی د جنگ د میدان نه ووتلو نو لوی انعام به ورله ورکوي. د مۍ د میاشتې په څلورمه نېټه سخت جنگ ونښتو او سلطان ټیپو ته چا خبر ورکړو چې میر صادق خپل عسکر له میدان وایستلې او د جنگ نه یې لاس اخیستی و. بل کس ورته خبر راوړو چې د میر صادق پوځیانو د تلو نه وړاندې د سرنگاپټم د کلا یوه برخه په بارود ړنگه کړې وه او د انگرېزانو پوځ د هغه ځای نه کلا ته راننځوي.

ټیپو سلطان په خپله توره په لاس وځنگېدو اخر ټیپي شو او راپریوتو. هغه وخت د کمپنۍ دوو انگرېز پوځیانو د ده تورې ته لاس کړو چې په لاستي يې قيمتي ډبرې لگیدلې وې. ټیپو په هغو دوو کې یو په خپل لاس ووژلو او بل پرې گوزار وکړو نو ساه يې ورکړه. په تاریخ کې لږ باچاهان داسې دي چې د جنگ په میدان کې تر ورستیو شېبو ولاړ او توره په لاس وژل شوي دي. ټیپو په نړۍ کې د هغو باچاهانو نه و چې تر وروستۍ شېبې وځنگېدو.

د ده جنازه په بله ورځ وشوه او په ټول ښار کې ماتم شو. کله چې د ده مړی يې د خپل پلار څنگ ته په لحد کې ښکته کولو نو سخته سیلی او طوفان راولوتو. د انگرېز پوځ یو افسر رچرډ بیلې په خپلو یادښتونو کې لیکي چې " ما په سمندر کې ډبرې سختې سیلې، طوفانونه، باد او باران لیدلي دي خو په هغه ورځ چې کوم طوفان و، هغه بې ساری و." د میسور د نیولو او د ټیپو سلطان د وژل کېدو نه وروستو د هغه د پوځ ۷۰۰ توغندي او ۹۰۰ توغونکي مشینونه د انگرېزانو لاس ته ورغلل. هغوی دا توغندي برتانيا ته یوړل او هلته په ساینسي ډول يې مطالعه کړل. د توغندیو دې ټکنالوژۍ انگرېزانو ته په جنگ کې دومره تاوان نه و رسولی خو دوی په خپله تربنه کار اخیستل غوښته. هغه وخت په انگلستان کې د صنعتي انقلاب دور و او د اوسپنې په ویلي کولو ډېر نوي مشینونه جوړېدل. د مېسور نه دوی د راکټ د جوړولو میکانیزم هم وموندلو او د دې ډیزاین يې نه یوازې کاپي کړو بلکه د دې له مخې يې وروسته په انگلستان کې خپل توغندي جوړ کړل.

په ۱۸۰۱ م کې د دوی یو انجینیر " ویلیم کانگریو " په خپل نوم کانگریو راکټ جوړ کړو. داسې توغندي يې د نیولین (ناپیلین) پر ضد په جنگونو کې يې هم وکارول. کانگریو د راکټو په اړه درې کتابونه چاپ کړل. له هغه وخته په ټوله اروپا کې د راکټونو جوړول پیل شول چې تر اوسه يې بې شمېره انسانان وژلي دي. د ټیپو سلطان د پوځ له خوا توغول شوي د میسور د راکټ نمونې اوس د لندن د شاهي توپخانې په میوزیم کې اېښي دي. په سرنگاپټم کې د توغندیو غولی اوس په کنډوالو بدل شوی دی او لاروي يې د ډېرانو په توګه کاروي.

د میسور د سقوط نه وروسته انگرېزان په دې باور شول چې د کرناټیکا نواب عمده الامرا د ټیپو سلطان سره مرسته کړې وه او هغه یې هم د نوابي گدی نه لیرې کړو. د ۱۹ مې پېړۍ د پیل سره د هند په جنوب کې انگرېزانو له مخې یو لوی خنډ لېږی شوی و. د دکن حیدر اباد نظام د دوی تر لاس لاندې و او د ټیپو په خپلو یې ځان په خپل واک کې ټینگ کړی و. په جنوبي دکن کې د میسور دې بنسکلي سلطنت یوه زرینه دوره پای ته ورسېده چې اوس یې خلک یوه افسانه گڼي. د میسور پر تخت انگرېزانو د وډیار د پخواني واکمن یو زوی کښېنولو چې د هند د خپلواکۍ پورې یې دا نوابي په لاس کې وه خو اصل اختیارات د انگرېز سره و. د ټیپو سلطان وژل او په مصر کې د فرانسویانو ماتې چې په نتیجه کې نیولین بېرته فرانسې ته ولاړ، د برتانیا د سلطنت اوج و.

ټیپو سلطان د څلورو میړمنو نه، ۱۶ زامن او اته لوڼې لرل. د ده ټول ټبر د ارتهر ویلزلي له خوا په زوره کلکتې ته واستول شو ځکه انگرېز په وېره و چې دوی به د خپل پلار بدل اخلي او یا په راتلونکي کې به ترېنه د میسور خزانه غواړي. د ټیپو ټول زامن یې د یو بل نه جلا او تر څارنې لاندې وساتل. ډېره موده وروستو په هند کې د انگرېز حکومت فیصله وکړه چې د سلطان ټیپو یو کړوسي (د څلورم زوی د لمسي) اصف علي شاه ته به څه نا څه شاهي مراعات ورکړي. هغه ته د یو کور او د ماشومانو د تعلیم لپاره څه پېسې ورکړل کېدې.

په میسور کې سلطان ټیپو د خپل مور او پلار سره په هغه مقبره کې خښ کړل شو چې ده ورباندې گومېده جوړه کړه او چاپېره د یو بنسکلي باغ نه علاوه جومات هم شته چې مسجد اقصی نومېږي. هغه دا وصیت نه و کړی چې کوم ځای به خښېږي خو د ده زامنو او مشیرانو همدلته د سلطان د خښولو فیصله وکړه.

دا مقبره د خښتو او د چوني نه جوړه دې چې نوکدار محرابونه لري. د دې ستنې د توري ټبرې نه او چاپېره دېوالونو کې د رڼا لپاره جالۍ جوړې دي. دننه ورتلو لپاره په دالانونو کې د دیودار د لرگي دروازي دي چې په کې د پیل د غاښ ډیزاین جوړ دی. د مقبرې په چټ د ټیپو سلطان د پوځ لباس ته ورته د زمري د پوستکي برگې لیکې دي.

ټیپو سلطان د مسلمانانو په تاریخ کې د "میسور د زمري" په لقب پېژندل کېږي. د ده مقبرې ته هر کال په زرگونو خلک د زیارت لپاره ورځي لکه

د یو روحاني شخصیت قبر ته چې روان وي. د هر دین خلک دلته خپل مرادونه غواړي او په کال کې یوه اوونۍ د ده په مزار ځانگړې نمانځنې کېږي.

د برتانيا د ملي عسکري موزیم له خوا د انگرېزانو د لسو لویو دښمنانو یو فهرست جوړ شوی دی چې په کې د ټیپو نوم هم شامل دی. په نورو کې د فرانسې نپولین او د ترکي مصطفی کمال اتاترک نومونه دي. انگرېز کله چې په هند کې خپل تاریخ لیکي نو د ټیپو سلطان په اړه وايي، دی د میسور قانوني واکمن نه و، دوی "دې فیکټو" توری ورته کاروي چې مانا یې "غاصب" ته ورته ده. هغه قوم چې په خپله یې د هند لویه وچه د تجارت په پلمه ونيوله او ځان یې د دې خاوري قانوني واکمن کړو، په دې خبره د هند وگړو ته قناعت ورکوي چې د مغلو او په تېره بیا د مسلمان واکمنو له جغ نه یې خلک ازاد کړل.

ټیپو سلطان ۴۵ کتابونه په خپله یا خو ولیکل او یا ترخپلې څارنې په کاتبانو یې ولیکل. ده په خپله لیکنې کولې شوې، او په ماشومتوب کې یې ځان لپاره څو اصول په خپل لاس لیکلي او حیدر علي ته استولي و. ده به خپل خوبونه هم لیکل او د کټ سر ته به یې قلم او کاغذ پروت و. د دې نه علاوه هغه نورو ملکونو ته د سفارتي لیکونو متن په خپله ورکړو چې وروستو به کاتبانو په سرکاري مراسلو ولیکل.

په ۱۷۸۵ م کې د طب په اړه په فرانسوي ژبې لیکل شوي یو کتاب د فرانسې حکومت ټیپو سلطان ته ډالۍ واستو. هغه په څو ژبو کې د دې د ژباړې امر وکړو. په هغه کال ده په سرنگاپټم کې یو پوهنتون جوړ کړو چې "جامعه امور" نومېدو. په دې کې په یو وخت کې د دیني زدکړو سره سره عصري تعلیم هم ورکړل کېدو. د ملک هر یو جومات امام ته امر شوی و چې په خپل جومات کې مدرسه هم جوړه کړي. په دې مدرسو کې د زده کونکو نومونه او د کتابونو فهرست به د باچا د معاینې لپاره تیارېدل. که یو ماشوم به له ښونځي وتښتېدو د هغه سیمې د تعلقدار دا دنده وه چې ماشوم بېرته ښونځي ته راولي.

د ټیپو سلطان په کتابتون کې د هغو ریاستونو کتابونه و چې ده نیولي او د نورې خزانې سره یې تر لاسه شول. هغه په محل کې خپل شخصي کتابتون لرلو چې په کې د نایابه کتابونو یوه خزانه وه. کتابتون د یوه ځانگړي مسئول له خوا ساتل کېده. په میسور کې د کتابونو د جلد بندۍ

لپاره يې يو مطبع پرانيستې وه. د کتاب په پوښ کې دننه د خدای د نامو سره د پيغمبر او د هغه د کورنۍ او د خلفاوو سپيڅلي نومونه ليکل کېدل. د پوښ په سر او بيخ کې د "سطننت خداداد" توري ليکل کېدل. ټيپو سلطان د ږوډۍ پر وخت هم يو چا ته د ښه کتاب د لوستلو ويل او په دربار کې به يې هر وخت عالمان موجود و. په عام ژوند کې او د ليکنو لپاره يې فارسي ژبه غوره گڼله. خو د سيمې لوی ژبې، کناده، مرهټي، تيلوگو يې زده وې او په عربي هم پوهېدو. اردو او وروسته فرانسوي ژبې يې هم زده کړې وې. انگرېزي يې لږه زده وه چې د اروپا سفيرانو سره به يې خبرې کولی شوې. په کتابونو کې د دين او د تصوف کتابونه يې خوښ و. په منطق، فلسفه، تاريخ، قران تفسير، حديث او فقه کتابونه يې لوستل. د شپې ویده کېدو نه وړاندې يې مطالعه کوله، ټيپو چې يو کتاب لوستلو نو په هغې به يې خپل نوم او مهر ثبت کړل. د کتابتون په زياتو کتابونو د ده نوم ليکلی دی. خپل دستخط به يې لکه د يو خطاط په ښکلي املا وليکه.

هغه انگرېز چې د ده لیکونه يې په انگرېزي ژبې وژباړل، ويليم کرک پيټرک نومېدو او وايي چې د ده ليکنې له نورو ډېرې ښکلې او لوړې وې. د هغه وخت يو انگرېز مورخ وايي چې که څه هم دی د ختيځ واکمن و خو د علم له پلوه يوه خزانه وه، دی د هند لومړی واکمن و چې په ۱۷۹۲ م کې خپل زوی يې د لوړو زدکړو لپاره فرانسې ته واستوو. په دې توگه هغه په فرانسې کې د حکومت سره اړيکې ټينگې کړې او هلته يې د هند لومړی سفارت جوړولو غوښتنه وکړه. د فرانسې حکومت ورته ويل چې شهزاده دې فرانسوي ژبه زده کړي او د دې لپاره يې تربنه د کال ۵۰ زره روپۍ هم وغوښتې. ټيپو سلطان دې ته غاړه کېښوده خو د ميسور د درېيم جنگ له کبله هغه په دې کار دومره پام ونکړی شو.

کله چې انگرېزانو ټيپو سلطان ته ماتې ورکړه نو د ده په کتابتون کې ۲ زره د لاس ليکلي کتابونه ايښي و. د ده د خزاني په څېر دا يې هم په دريو برخو ووېشلو. يوه يې په کلکته کې "فورټ ويليم" کې پرېښوده. دويمه يې انگلستان کې کېمبرج پوهنتون او درېيمه يې د اکسفورډ پوهنتون کتابتون ته واستوه.

د نیو مقبره

د شاه زمان واک

د ۲۰ میلادي پېړۍ په نیمایي کې د افغانستان باچا ظاهر شاه له سریزې سره یو ځای د عزیزالدین وکیلې فوفلزي (پوپلزي) یو تاریخ خپور شو چې د شاه زمان د دورې په اړه و. په دې کې لیکل شوي دي چې ۲۳ کلن شاه زمان د افغانستان باچا اعلان شو نو په ډېره دېده یې دربار جوړ کړو. " د سلطنتي جشن په ورځ، چې د ۱۲۰۷ هجري قمري د حمل د مېاشتې له حسابېه را معلومېږي، شاه زمان د خپل سن د تثبیت لپاره ناسته را وغوښته، پدې ناسته کې په دواړو اخترونو او د جمعي د لمانځه په خطبو کې د هغه د نوم د اخیستو مضمون هم ولیکل شو. " شاه زمان په خپل سر د مخملو خولۍ اېښې وه چې درې " جوغې " یې لرلې. " په دوی کې یوه جوغه د احمد شاه، بله د تیمور شاه او درېیمه په خپله د ده د واک نېنه وه. د دې مخملې توپۍ چاپېره الماس او زمرد تومبلي و او ښایي د شاه زمان لپاره ځانگړې جوړه شوې وه. د ده پلار تیمور شاه د څلورو جوغو توپۍ په سرو له چې سمبول یې څرگند نه دی.

د هغه د سلطنت له پېره په یو پاتې شوي قلمي انځور کې چې د هغه مهال د شاه زمان دربار په کې ښکاري، د ده د خولۍ چارچاپېره جواهر تومبل شوي دي، د شاه په غاړه هم د ډېرو قیمتي جواهرو، الماسو او زمردو امیلونو سربېره به د هغه په یو مټ د کوه نور او په بل "فخرج" الماس ځوړند و.

د ده ورور د شهزاده سلطان محمود (شاه محمود) نقل قول دی چې د جنگ پر وخت هغه به له خپل سر څخه هغه ښکلې او زړه راښکونکې توپۍ چې د زمردو او الماسو له څلورو تاجونو څخه جوړه شوې وه، لېرې کړه، یوه عادي توپۍ به یې په سر کړه او جگړه به یې په دغو عربو الفاظو پیل کړه چې، هل من ناصر ی نصرني (ایا څوک مرسته کوونکی شته چې زما مرسته وکړي؟)

د دې ټول شان او شوکت سره سره د افغانستان پوځي ځواک د دې جوگه نه و چې د خپلې خاورې دفاع یې کړي وای. د کمپنۍ یو انگرېز جاسوس جورج فوسټر چې په ۱۷۸۳ م کې د پېښور نه کابل، بیا کندهار او بیا یې هرات او مشهد ته سفرونه وکړل، لیکي چې د هرات او د مشهد چارې افغان باچا مکمل د پارس په واک کې ورکړي وې. د افغان پوځ په اړه

وايي چې لويه برخه يې سپاره و، خو د پليو عسکرو دسته هم لري چې توپکونه هم ورسره و. افغان پوځ د مشهد ښار محاصره کړی دی، خو دوی توپي نه کاروي. فوسټر وايي "د افغانستان لوی سلطنت ته، چې اوس اوس جوړ شوی دی که نظر وکړئ نو د دې پوځ بیکاره ښکاري، او هېڅ نظم او ډسپلن نه لري، د چا امر نه مني او کاواکه چلند کوي. خلک وايي چې د احمد شاه په واکمنۍ کې دوی ډېر تکره او منظم و. هغه خپل پوځ ډېر غښتلی او باختیاره ساتلی و. خو وايي چې افغان عسکر هغه وخت هم مغروره او خبره به يې نه منله." وايي چې تیمور شاه پنجاب ځکه سپکانو ته پرېښودو چې د ده ډېر پوځیان د جنگ د میدان نه تښتېدل.

کله چې فوسټر د پارس پوځ ولیدو نو افغان پوځ ورته د هغوی نه بهتر ښکاره شو، وړاندې لیکي چې "د پارس پوځ مشر نه لري او عسکر يې د خپل وطن سره وفا نه کوي. دوی د توپکو او توپو سره هم زیات بلد نه دي." فوسټر چې د مشهد نه وړاندې ولاړو نو یوه پراخه سیمه د خپلواکه افغانانو په لاس کې وه. دی لیکي "که دومره پراخه ځمکه د یو زړور او غښتلي باچا په لاس کې وای نو د پارس نیول به ورته ډېر اسانه کار و. خو تیمور شاه د خپل پلار د ذهانت یوه برخه هم نه لري. د ده ځواک هېڅ په سترگونه لیدل کېږي او نه يې څوک احساس کولی شي."

شاه زمان ته د پلار په میراث کې یو کمزوری پوځ پاتې و چې شپږ زره تکره او روزل شوي پوځیان په دراني قوم پورې تړاو و لاره، د غلزیو، یوسفزو او د قزلباشو له خوا هم د شپږو زرو په اندازه روزل شوي عسکر جنگ ته راوتل خو دوی ته به يې معاش ورکوه. له دې ۱۲ زرو مسلکي پوځ نه علاوه نور ټول به ایله جاريان و چې د جهاد په نیت او یا د مال غنیمت لپاره به لویو جنگونو ته ورتلل، دا ټول به سپاره و.

په پنجاب کې د سپکانو شورش او لوټ د مخنیوي لپاره شاه زمان اندېښمن و. ده ته د خپل ملک د خاورې ساتلو لپاره پیاوړی پوځ پکار و. په لنډ وخت کې د داسې پوځ د جوړولو لپاره هغه پېسو ته اړتیا لرله او د افغانستان خزانه د باچا شخصي ملکیت گڼل کېده. په ۱۷۹۹ م کې کله چې شاه زمان په هند د برید لپاره روانېدو نو قزلباش پوځ ورته خبرداری ورکړی و چې که دوی ته ښې وسلې او معاش ورنکړل شو، نو جنگ لپاره نشي تللی.

ده په خپله توپخانه کې ۲۱ لوی توپونه او ۵۰۰ واړه زنبورک توپونه لرل چې د نیکه له وخته ورته پاتې و. خو زنبورک د اوبښ په شا وړل کېدو چې د هر اوبښ لپاره به یو یا دوه کسان پکار وه. "په ۱۷۹۹ او ۱۸۰۰ کلونو کې د شاه زمان د پوځ څخه چا راپور ورکړو چې په ټول کمپ کې پنځه سوه بڼه اسونه نشته او هغه اسونه زیاتره د باچا او د وزیر و. عسکر زیاتره پر داسې یابوگانو سپرېدل چې په تاوده بازار کې په سل روپۍ ارزېدل."

خو د دې هر څه سره د شاه زمان وینه توده او د جنگ په میدان کې به یې په خپله د پوځ قوماندې په بڼه شان کوله. شاه زمان په اسلامي عقیدې ټینگ ولاړ و او د قران تلاوت به یې کوه. دی زړه سواندۍ او د طبیعت نرم و خو هغسې چې انگرېز تاریخ لیکونکو د ده شخصیت کمزوری ښودلو، حقیقت نه لري.

"د ده په باجهۍ کې کرونده گر خوشاله و، هر وخت چې به دوی ادعا وکړه چې د حکومتي خدمتونو د پاره پیسې ورڅخه اخیستل شوي دي، عوض به یې بېرته ورکول کېدې. د ده په نوم هېڅ وخت غبن او ظلم نه کېده. د ده په حکومت کې تاجران او کسب کاران مصون و. وزیر په بې انصافی او پستی مشهور و او خلکو به د خپلو حقونو د خوندي کولو د پاره معمولاً پاچا ته پناه وړل."

د ده مشر وزیر او سلاکار، د سدوزیو د یو سردار فتح الله خان زوی رحمت الله خان شو چې د وفادار خان لقب یې ورته ورکړ. د ده لور رضیه بېگم د شاه شجاع مشرې مېرمنه وه چې په تاریخ کې د وفا بېگم په نوم مشهوره ده. وفادار خان په خپل کار کې تکره او با استعداد سړی و، خو له لومړۍ ورځې نه د بارکزیو نه خوښېدو. افغان تاریخ لیکونکو د وفادار خان په اړه چرې هم بڼه الفاظ نه دي کارولي. د شاه زمان او د شاه شجاع د وخت پېښې د دوست محمد خان په وخت د بارکزیو له خوا ولیکل شو چې په هغې کې دواړو وروڼو او په تېره بیا د وفادار خان په اړه ډېرې خبرې داسې دي چې افسانې ښکاري.

یوه افسانه دا وه چې د وفادار خان په امر په لویو ښارونو کې د ده مخبران او عسکرو به د مخورو قومي مشرانو جاسوسي کوله. که چا په شاه زمان نیوکه وکړه نو هغه به د ده دښمن گڼل کېدو او سزا به یې ورکوله. خو په

افغان ټولنه کې داسې جاسوسانو او مخبرانو ته اړتیا نه وي ځکه هلته هېڅ خبره هم مخفي نه پاتې کېږي او بله دا چې بنارونه هغه وخت دېر واړه وو. پاینده خان ځواکمن او په ځان يې ډېر باور لرلو چې دراني واکمن ده ته اړ دی. په کومې چالاکۍ چې هغه ده ته د تخت لاره هواره کړې وه، د ۲۳ کلن شاه زمان لپاره یو درس و او د هغه اختیارات یې په خپله محدود کړل. پاینده خان په دې پوهېدو خو په ښکاره یې د شاه مخالفت نشو کولی نو په پټه به یې د قومي مشرانو سره لیدل. د ده زامن هم فعاله و او ځېنو یې د شاه محمود سره هم اړیکې لرلې.

د ۱۷۹۹ م د میسور په شان د افغانستان لپاره هم یو بدمرغه کال و. پاینده خان د شاه زمان د تخت نه د لیرې کولو لپاره یو څو سردارانو سره گډ سازش وکړو. د ده سره د الکوزیو سردار محمد حکیم خان او امیر ارسلان یو ایراني هم مله و. د شاه زمان د حکومت نه په کې محمد شریف منشي باشي، د خواجه سرا مشر یوسف علي خان، سلیمان خان نورزی او رحیم علي خان علیزی شامل و. نایب منشي باشي يعني د خزانې افسر د قزلباشو سردار و. هغه وخت په کابل کې د یو دروېش کور ته به خلک او لوی سرداران هم دعا ته ورتلل. په ټاکلي ورځ په سازش کې شامل سرداران یو- یو د هغه دروېش کورته ورتلل او کورنه د وتلو پر ځای په یوه کوټه کې راټول شول. بیا په دې دریو ټکو یې فیصله وکړه.

۱. شاه زمان دې تخت خپل ورور شجاع ته پرېږدي.

۲. له دې وروسته باچا به د جرگې په خوښه انتخاب شي، او یوازې قبایلي مشران به په دې جرگه کې رایه ورکړي.

۳. هر باچا چې د قوم لپاره د باور وړ نه وي هغه به د قوم په خوښه لیرې کړل شي.

دوی په یو ټاکلي وخت د وفادار خان د وژلو او د باچا د لیرې کولو پلان جوړ کړې و خو منشي باشي محمد شریف د دروېش له کوره چې وتلو نو نیت یې بدل شو او وفادار خان ته یې ټول حال وویل. ده سمدلاسه باچا خبر کړو خو نورو نه یې خبره پټه وساتله. شاه زمان خپل قزلباش محافظان بدل کړل او په بله ورځ هغو ټولو سردارانو پسې یې ځواب وکړو چې دربار ته دې راشي.

هغوی خبر نه و چې سازش یې باچا ته څرگند شوی و او هلته د رسېدو سره یو- یو عسکر ونيول او دربار ته یې یوړل. دوی د پاینده خان کور ته

هم ورغلل. هلته د ده زوی فتح خان ورته را ووتلو او ویې ویل چې پلار یې چرته تللی دی. پلار ته ولاړو چې څو پوځیان راغلي دي، هغه کولی شي چې هم هلته په دروازه یې ایسار کړي چې پاینده خان کندهار ته وتښتي، خو پلار یې دا خبره ونه منله او پوځیانو سره د باچا دربار ته ولاړو.

د بارکزیو د شخصیت لوړ ښودلو لپاره ځېنو تاریخونو کې لیکلي دي چې په بغاوت تورن کسان یې باچا دربار ته وړاندې کړل، شاه زمان ترېنه په قهر وپوښتل چې ولې یې دا کار کړی و. پاینده خان ورته ویل چې وفادار خان یوه فتنه ده او مونږ تا له تخت نه لیري کول غواړو خو وژنو دې نه. شاه زمان د دوی خبرې واریدې خو امر یې وکړو چې د ټولو نه دې سرونه پرېکړی شي. ورسره د هغو سردارانو د نیولو امر یې هم وکړو چې پاینده خان ته نژدې و. داسې خبرې د یو فلم یا د ډرامې برخه کېدې شي خو په حقیقت کې هغه ټول کسان د مخې سره ووژل شول.

د پاینده خان زوی فتح خان چې د پلار د وژل کېدو نه خبر شو نو هماغه وخت په اس وتښتېدو او په اتو ساعتونو کې د کابل نه گریشک ته ورسېدو. دا وژنې د هغو خلکو لپاره هم د خطر زنگ و چې د شاه زمان یا د وفادار خان مخالفت یې کوه. په پېښور او نورو ځایونو ته د دې وژنو خبر ورسېدو نو خلکو سخت غبرگون ښکاره کړو. وایي چې ځېنې سرداران هغه وخت له کابل ووتل او یو چا شاه زمان ته خبر راوړو چې په کشمیر کې هم پاڅون شوی و.

شاه زمان وار له مخې کشمیر ته د یو لښکر د استولو اعلان وکړو او د دې قوماندې یې یو ملا احمد او میروېس نورزي ته ورکړه. دواړو د جنگ تجربه نه لرله. دوی لا روان شوي نه و چې د کشمیر والي عبد الله خان الکوزی کابل ته راغلو او د شاه زمان نه یې بڅېنه وغوښته. خو په افغانستان کې بڅېنه غوښتل هېڅ مانا نه لري او هغه بندي شو. په دې کار د کندهار الکوزي هم د شاه زمان پر ضد شول او د عبد الله د ورور سیدال خان سره ودرېدل چې د شاه محمود سره مل شو.

هغه لښکر چې کشمیر ته یې روان کړی و، د پنجاب نه وراخوا په غرونو کې لاره نشوه موندلې. ډېرو کسانو د نیمایي لارې نه تېښته وکړه او د لوی ځاني او مالي تاوان نه وروستو پاتې کسان په بد حال پېښور او کابل ته ورسېدل.

دا څرگنده نه ده چې د ۱۷۹۹ م په ژمي کې کله چې شاه زمان په کندهار کې د پارس فتح علي شاه او د شاه محمود لښکر د هرات ته د ورننوتلو خبر تر لاسه کړو نو د ټيپو د شهادت نه خبر شو او که نه؟ شاه زمان هرات ته وخوځېدو نو شاه محمود د فتح علي شاه د پوځونو سره بېرته اصفهان ته ولاړو او بنيابي هغه هم د نورو حملو نه لاس په سر شول. شاه محمود په دې وخت کې د "برجند" والي مهر علي خان نه مرسته وغوښته او ده ورله لس زره پوځ ورکړو. شاه زمان هرات نه وتلی و او دوه مياشتې نه وې تېرې چې محمود د ايراني عسکرو سره بيا هرات ته مخه کړه. د شاه زمان زوی قيصر مرزا خپل پوځ د مقابلې لپاره ورواستو چې ايراني لښکرو ته يې د "اسفراز" په سيمه کې ماتې ورکړه. شاه محمود د يو بل لښکر سره هرات ته نژدې او شهزاده قيصر يې کلابند کړو. هغه وخت وفادار خان هم په هرات کې پاتې و او د جنگ په ميدان کې د دښمن د ځغلولو لپاره يې يو چل جوړ کړو. ده د برجند والي مهر علي خان په نوم يو ليک وليکلو. دا ليک د شهزاده قيصر له خوا او په کې يادونه شوې وه چې زمونږ تر منځ چې کوم تړون شوی و، زه اوس هم ورباندې ټينگ ولاړ يم خو شرط يې هماغه دی چې شاه محمود به ورته سپاري. د وفادار خان سړو دا ليک د هغه پوځي کمپ ته نژدې يوړو او په اسانه ونيول شول. هماغسې چې ده غوښتل، ليک د شاه محمود لاس ته ورغلو او په لوستلو شکمن شو چې مهر علي ورسره دوکه کړې وه. دی وپرېدو او د شپې په تېاره کې د مهر علي د کمپ نه يې پښې سپکې کړې. مهر علي چې سهار خبر شو نو ده هم د هرات محاصره ليرې کړه او بې له جنگه برجند ته وتښتېدو.

شاه محمود په پټه د هرات نه "مرو" او له هغه ځايه بخارا ته ولاړو. د بخارا امير ورته درناوی وکړو او د اوسېدو لپاره يې يوه ماڼۍ ورکړه. شاه زمان چې خبر شو نو د يوه سفارتي ډلې سره امير ته يې پيغام ورواستو چې د محمود ساتل دا مانا ورکوي چې هلته د افغان حکومت پر ضد سازش روان دی. شاه محمود افغان استازو د راتلو نه خبر شو او امير هم ورباندې زور راوړو نو ده په ښار کې اواز ه گډه کړه چې حج ته روان دی. د بخارا امير هغه ته د سفر انتظام وکړو خو شاه محمود مکې ته د تللو پرځای خوارزم ته ولاړو، څو ورځې په خيوا کې و او يو وارې بيا يې د ايران باچا فتح علي سره په اصفهان کې پناه يوړه.

فتح خان د پلار د بدل اخیستو لپاره خپلو وروڼو سره یو ځای د شاه محمود سره اړیکې ټینګې کړې، ورته یې وویل چې د کابل پر تخت د ده حق و او دوی به یې ملاتړ کوي. همدا وه چې شاه محمود د خپلو ۱۸ ملګرو سره فراه ته راستون شو. هغه وخت د سیستان مرکز جلال اباد نومېدو او بهرام خان د سیستان سردار و. ده د شاه محمود ښه شاندار استقبال وکړو او د ده زوی کامران ته یې خپله لور هم ورکړه. ده محمود ته د پوځي مرستې وړاندیز وکړو خو فتح خان د غیر افغان له خوا په افغانستان د حملې مخالف و. د هغه نه یې مننه وکړه او دوی په ګډه دراني سیمو ته راغلل.

په فراح کې شاه محمود د ټولو پښتنو په نوم یوه پاڼه (اپیل) خپره کړه چې په کې د وفادار خان او د شاه زمان د ظلم او د هغوی د بې انصافی په اړه لیکلي و. په پای کې یې د ټولو نه د ملاتړ غوښتنه کړې وه، بارکزیو سمدلاسه ورته سینه وډبوله او نورو قومونو هم ورسره د ملاتړ ژمنه وکړه. شاه زمان په کندهار کې سردار میرعلي خان والي ټاکلی و، کله چې شاه محمود کندهار نژدې شو نو میرعلي د څلورو زرو سپارو جنگیالو سره یې مقابلي ته ووتلو، خو محمود ماتې ورکړه او دی بېرته کندهار ته ولاړو او د ښار دروازي یې وتړلې.

شاه محمود د افغان جنگیالو سره کندهار کلا بند کړو. دا ښار تر ۴۲ ورځو پورې محاصره و خو محمود بريالی نشو، په ۴۳ مه ورځ د فتح خان په قوماند یوه زوروره حمله وشوه او دی لومړی کس و چې د کلا په فسیل (دیوال) وختلو او محاصره ماته شوه، میرعلي خان له یو څو سوه سپارو سره له کلا ووتلو.

شاه زمان هغه وخت په پېښور کې و او کله چې د کندهار د سقوط نه خبر شو نو یوه برخه پوځ یې خپل ورور شجاع الملک ته پرېښودو او په خپله کابل ته روان شو. په کابل کې ورته احساس وشو چې ټول دراني قوم د ده پر ضد پاڅون کړی و او نه یوازې تخت بلکه په خپله د ده ژوند په خطر کې و، ده هغه وخت د غلزیو نه مرسته وغوښته.

د ډېرو جرګو او مرکو نه وروسته شاه زمان د ۳۰ زرو پوځ سره د کابل نه د شاه محمود مقابلي لپاره روان شو. په دودیزه توګه شاه به تل د پوځ په لومړي سره کې روان و، خو هغه اوس په ځان باور نه لرلو او د ده د وېرې او د شک اندازه له دې کېدېشي چې د وفادار خان په مشوره د خپل

خواک نه وړاندې د جنگيالو دوه ډلې ورواستولې چې که حمله وشوه نو ده ته به د تېښتې لاره وي.

د يوې ډلې مشري د احمد خان نورزي په لاس کې وه، د شاه زمان پوځي سرداران په دې ويرېدل چې هسې نه نورزی د جنگ پر خای د دښمن سره لاس يو کړي نو هغه پسې يې يو بله دسته روانه کړه چې مشري يې د شاه زمان زوی شهزاده ناصر کوله. د احمد خان نورزي خواک په "سراسپ" کې د محمود د خواک سره مخ شو او هم هلته يې ورته گونډې ماتې کړې. يو چټک پيغام چې شاه زمان ته راورسېدو نو وفادار خان باچا ته د بېرته تگ مشوره ورکړه.

دوی په ډېره بېره کابل ته وگرځېدل، شهزاده ناصر هم له جنگ ډډه وکړه، خپل پوځ يې پر خای پرېښودو او د پلار په څېر يې د لارې نه پښې سپکې کړې. محمود د فتح خان په مشرۍ يو خواک دوی پسې ورواستاو خو شاه زمان اوس دومره په وېره و چې په کابل کې هم ايسار نشو او هماغسې پېښورته يې مخه کړه، د ده ټول پوځ څه په کابل او څه د کندهار په لاره تېټ و پرک شو.

شاه زمان د خپلو پنځلسو ملگرو سره چې وفادار خان او د ده دوه وروڼه محمد خان او زمان خان هم په کې و، په تېښته و. دوی د ارام لپاره په جگدلیک کې د ملا عاشق شينواري په کلا کې ايسار شول چې د دوی تود هر کلی يې وکړو، ډوډۍ او څښاک يې ورله ورکړل. خو هغه د کلا چاپېره خپل سړي ودرول او محمود ته پيغام ورواستو چې د باچا ډله د ده سره ده. شاه زمان پوه شو چې ملا عاشق ورسره دوکه کړې وه. خپله هڅه يې وکړه چې ملا ته د پښتو ننگ او غيرت ورياد کړي، چې ميلمه سره څوک داسې نه کوي خو هغه ملا يا خو د وفادار خان ظلم خپلې و او يا د شاه محمود تله ورته درنه ښکارېده. ښايي بله خبره دا وي چې هغه د محمود نه په وېره و چې وروسته به ترې غچ اخلي. اخر باچا او د ده ملگرو تورې راوويستې او د کلا نه د وتلو وروستۍ هڅه يې وکړه خو د ملا عاشق خلک پرې برلاسي شول.

شاه زمان هغه وخت هم د خپلو الماسو په غم کې و چې پر مټو به يې تړلي و. په کومه کوټه کې چې دی بند و، د هغې د ديوال يوه خښته يې ليرې

کړه او کوه نور او فخر ج (پکهراج) يې د خښتې شا ته پټ کړل. د ملا عاشق پيغام وړونکي کابل کې د شاه زمان حال ورله ورکړو. د پاينده خان يو زوی اسد خان د پوځي ډلې سره د شينووارو کلا ته ورواستول شو او شاه زمان د خپلو ملگرو سره بېرته کابل ته د بندي په توگه بدرگه کړو. په لاره يو ځای دوی ودرول شول چې يو جراح د څو عسکرو سره ورته په انتظار و. هم هلته يې د شاه زمان لاسونه وروټړل، د ده سترگو ته په اور کې سره شوې سلايې ورنژدې کړه چې د سترگو ديد يې ختم شو. شاه زمان بيا کابل په سترگو ونه ليدو خو هلته چې ورسېدو نو هماغه بالا حصار کې يې زنداني کړو چې څه موده وړاندې په کې د ده ناسکه وروڼه بندي و. وفادار خان له خپلو وروڼو سره يو ځای ووژل شو او مړي يې د کابل په بازار کې وځړول شو، شاه محمود له اوو کلونو جنگ جگړو وروسته په ۱۸۰۰ م کې د افغانستان د څلورم پاچا په توگه پر تخت کېناستو.

د شاه زمان سکه

کډوال باچا

وايي چې په يو ملک کې دوه باچاهان نه ځایري خو د ۱۸ مې ميلادي پېړۍ د پيل سره د افغانستان په نوم يو ملک کې د دوو باچاهانو په نوم خطبه ويل کېده. يوه په کابل کې د شاه محمود په نوم او بله په پېښور کې د شاه شجاع الملک په نوم. "که ده د وفادار خان په شان وزير نه لرلی نو د پلار په پرتله د ده حکومت به اړو مرو ډېر اوږد او ممکن ډېر عروج ليدلی وای." د يو انگرېز دا جمله په تاريخ کې د شاه زمان د دورې خلاصه بيانوي. د شاه زمان ۱۴ کلن سکه ورور شجاع الملک، په پېښور کې د کابل د سقوط او د ورور د ماتې خبر واورېدو. ده سره په بالاحصار کې لږ پوځ او د شاه زمان د ټبر نه علاوه نوره خزانه او مال حال هم پاتې و. د څو سردارانو په ملاتړ دی د شاه شجاع الملک په نوم د افغانستان باچا اعلان شو. هغه په پښتنو قبایلو کې پېسې ویشلې او په لږه موده کې ډېر خلک ورسره ودرېدل چې د شاه محمود سره يې د جنگ تياری پيل کړه. شاه شجاع د لسو زرو قبایلي لښکر سره په ۱۰ سپتمبر ۱۸۰۱ م کې د پېښور نه روان شو او په "اشپان" کې د شاه محمود د دريو زرو پوځيانو سره مخ شو. د هغه لښکر مشري د شاه محمود زوی کامران ميرزا کوله چې د سردار فتح خان څو وروڼه ورسره مله و. د شاه شجاع لښکر په لومړي يرغل کې د شاه محمود پوځ مات کړو او قبایلو داسې وگڼله چې دوی بريالي شول نو د مال غنیمت په راټولولو يې لاس پورې کړ. هماغه وخت د شاه محمود لښکر د فتح خان بارکزي په مشرۍ بيا ځان راټول کړو او د شاه شجاع فتح په شکست بدله شوه، دی د ماتې نه وروستو خيبر ته وتښتېدو.

د افغانستان غلزيو هغه وخت د دراني ټبر نه د واک اخيستو لپاره عبد الرحيم خيل مشر کړو او د شاه محمود پر ضد يې پاڅون وکړو. دوی په غزني او کندهار کې د وړو جنگونو نه وروستو لوگر کې واورول او هلته د دوی د لښکر شمېره ۲۰ زرو ته ورسېده. د شاه محمود يوه پوځي ډله د دوی سره مقابل لپاره د کابل نه روانه شوه او د څو ورځو د جنگ نه وروستو يې تېښتې ته اړ کړل. د پښتنو داسې لښکر په عامه توگه د يو منظم پوځ په وړاندې جنگ ته نشي ټينگېدې او د غلزيو درې زره کسان

ووژل شول چې درانيو ترې سروونه پرېکړل او د دې نه يې "مناره" جوړه کړه.

د پارس فتح علي شاه د افغانانو د دې حالت نه گټه واخيسته او د افغانستان نورې صوبې لکه مشهد او نيشاپور يې ترې ونيولې. د ژمي په تېرېدو ۱۸۰۲ م په سپرلي کې غلزي بيا راټول شول او دا ځلې د دوی شمېره د پخوا نه هم ډېره وه. ځېنې يې شاوخوا ۵۰ زره بښي. اخوا شاه شجاع د اپريديو نه مرسته وغوښته او بيا د يو لښکر سره کابل ته روان شو. شاه محمود هم ورته تياری کړی وه او دوی دواړو ته يې ماتې ورکړه. په دې جنگونو کې د پاينده خان زوی فتح خان نه يوازي خپل جنگي صلاحيتونه وښودل بلکه د خپلې مشرۍ او د انتظام له کبله د سدوزيو د واک پايه يې هم ټينگه کړه. هغه پېښور هم د شاه شجاع نه نيولی و چې څه موده د خيبر په غرونو کې د اپريديو يو کلی "چوره" کې پاتې و، بيا شال (کوټي) ته ولاړو.

په کابل کې د سني او د شيعه قزلباشو تر منځ څو شخړې وشوې او د شاه محمود د چلند په اړه د ده خپل مشاورين ورته په قهر شول. د ده مختار الدوله، شېر محمد خان (د احمد شاه ابدالي د وزير شاه ولي خان زوی) چې ځان يې د لوی وزارت د عهدي لپاره تيار کړی و، په دې خفه و چې هغه وزارت يې ولي فتح خان ته ورکړی و. هغه شاه شجاع پسې پېغام ورواستولو چې بېرته دې کابل ته راشي. شاه محمود چې خبر شو نو د هغه د نيولو امر يې وکړو خو شېر محمد کابل نه تښتيدلی و.

د کابل خلک د يو عالم سيد احمد له خوا راوپارول شول چې د شاه محمود پر ضد يې پاڅون وکړو. فتح خان په کندهار کې خبر شو او شاوخوا اتو زرو جنگيالو سره کابل ته روان شو. شاه شجاع هماغه وخت ښار ته نژدې شو او ممکن سخت جنگ شوی وای، خو د فتح خان د لښکر لوی شمېر کسان د شاه شجاع د لښکر سره مله شول او فتح خان د مېدان نه وتښتېدو. شاه شجاع د بريالي لښکر په بدرگه، په ۱۸۰۳ م کې بالاحصار ته ورننوتو، نابينا شاه زمان د بند نه ازاد کړل شواو د هغه پر ځای شاه محمود زنداني شو.

شاه شجاع لومړی کار دا وکړ چې د ملا عاشق شينواري د نيولو او د اعدام امر يې صادر کړو. د هغه ټوله کورنۍ يې د توپ خولې ته وتړله او ويې ووژله. د دې نه علاوه هغه خپل او د شاه زمان زياتو مخالفانو ته

بخښنه وکړه او بي خايه د چا په وینو يې لاسونه سره نکرل. د شاه زمان زوی قېصر مرزا د کندهار حاکم وټاکل شو او هغه احمد خان نورزی چې د جنگ په مېدان کې د شاه زمان د لښکر نه شاه محمود ته اوږېدلی و، ورسره وزیر شو. نورزي د کابل د نیولو لپاره د شاه شجاع سره مرسته کړې وه او د خیانت جرم يې بخښل شوی و. فتح خان هم د بخښنې په هیله د شاه شجاع دربار ته حاضر شو خو هغه يې سپک کړو او پخوا له دې چې زنداني شي، فتح خان له کابله ووتلو. ده اوس د شاه شجاع پر ضد مټې راوغښتې او په کندهار کې د شهزاده قېصر سره يې اړیکې ټینګې کړې. هغه ته يې ویل چې باچاهي خو ستا حق دی ځکه ته د شاه زمان زوی يې. قېصر مرزا په دې لمسونه بغاوت وکړو، احمد خان يې زنداني کړو او ځان يې د افغانستان باچا اعلان کړو. دی د فتح خان سره یو ځای کابل ته روان شو چې شاه شجاع د واک نه لیرې کړي. کله چې د احمد خان نورزي زوی خبر شو نو هغه د شاه شجاع له خوا د پوځ سره د کابل نه روان شو او قېصر مرزا ته يې ماتې ورکړه. شاه زمان او د ده مور د قېصر سفارش وکړو چې هغه ته دې سزا نه ورکوي او شاه شجاع همداسې وکړل، دی يې بېرته د کندهار حاکم وټاکلو.

په ۱۸۰۵ م کې شاه شجاع په پېښور کې و چې د بخارا د امیر استازي کابل ورته راغلل. دوی د ملګرتیا لپاره ورغلي و او دا خبرې اترې شاه زمان ترسره کړې. استازو د ملګرتیا لپاره د بخارا د امیر یوه لور شاه شجاع ته او یوه افغان شهزادګی د بخارا امیر ته د ورکولو وړاندیز وکړو. شاه زمان د بخارا د امیر لور د خپل ورور سره د ودولو خبره ومنله خو د افغان شهزادګی د ورکولو نه يې انکار وکړو چې دا زمونږ رواج نه دی. بله دا چې هغه د بخارا امیر د سدوزیو د شاهي کورنۍ نه ټیټ گڼلو. په هرات کې د حاکم فیروزالدین مور ورته وویل چې د ورور شاه محمود د خلاصون لپاره هلې ځلې وکړي. ده یو لښکر تیار کړو خپل زوی قاسم مرزا او د شاه محمود زوی کامران مرزا ته يې قوماندې وسپارله. دوی کابل ته روان شول او په کندهار کې قېصر مرزا د مقابلې لپاره راوتلو خو په جنگ کې يې توره ونکړه او کندهار يې د لاسه ورکړو. خو د پارس د حملې د خطر سره کامران او قاسم بېرته هرات ته او قېصر کندهار ته ولاړو. د سدوزیو شهزادګانو په خپل منځ کې په دې وړو وړو جنگونو نه

یوازې خپله کمزوري په ډاگه کړه بلکه نور یې هم وهڅول چې د دوی ځای ونیسي.

د ۱۸۰۷ م د "تلسټ" د سولې تړون نه وروسته د فرانسې نیپولین او د روسیې زار (تزار) یو بل سره ولیدل او په اسیا کې یې د خاورې د نیولو پلانونه جوړ کړل. د دې سره انگرېزانو د روس د مخنیوي لپاره هغه لوبه پیل کړه چې په تاریخ کې "لویه لوبه" نومېږي.

فتح خان بارکزی څه موده وروستو د کامران سره یو ځای شو او کندهار یې ونیولو نو قېصر مرزا کابل ته وتښتېدو. شاه شجاع د پېښور نه په بېړه کندهار ته ولاړو او هلته خبر شو چې شهزاده قېصر په کابل کې خپل ځان باچا اعلان کړی دی او پېښور اوس د هغه پلوي مختارالدوله په لاس کې و. په دې ګډ وډیو کې شاه محمود د قزلباشو په مرسته د بالاحصار نه وتښتېدو او د فتح خان په مرسته پر کندهار یې برید وکړو. شاه شجاع او د ده د ځواکونو تر منځ د ښار په ختیځ کې جنگ وشو. شجاع بریالی شو او د کابل د لارې په ۱۸۰۹ م کې پېښور ته ولاړو.

شاه محمود چې د کندهار شاوخوا کې و، سمدلاسه یې کابل ته مخه کړه او شاه زمان د بالاحصار نه په وتلو مجبور شو خو دی پېښور په ځای بلخ ته ولاړو. د ده یوه لور ورسره وه او څو کسانو سره یو ځای بخارا ته ورسېدل. د بخارا امیر "حیدر" د ده کوربه شو ځکه لور یې د شاه شجاع مېرمنه وه. څو ورځې چې تېرې شوې نو امیر خپله پخوانۍ غوښتنه بیا وکړه چې افغان شهزادګۍ ورته واده شي.

شاه زمان ورته انکار وکړو نو امیر دوی ټول په خپل استوګنځي کې نظر بند کړل. ځېنې سرچینې وايي چې د هغه لور وتښتول شوه او په زوره یې نکاح کړه. شاه زمان په پټه له هغه ځایه ووتلو او د ترکمنستان د لارې په کال ۱۲۳۲ هجري قمري کې پارس ته ولاړو. په تاریخي سرچېنو کې دا څرګنده نه ده چې هغه وخت د شاه زمان تېر کوم ځای و خو ګومان کېږي چې د شاه شجاع د کورنۍ سره به پاتې وي. دی چې تهران ته ولاړو نو یو زوی شهزاده یونس ورسره مل و.

د ناسخ التواریخ او روضه الصفايي ناصري د لیکوالانو په قول "هلته یې ښه هرکلی وشو، د ګوښه شوي او له سترګو غورځېدلي افغان شهنشاه درنښت وشو، په تهران کې د زمان شاه د دوه ورځني توقیف سره د شهزاده

علي مېرزا د واده مراسم پای ته ورسېدل، زمانشاه ډېره موده شوې وه چې له پادشاهۍ لیرې شوی و، خو سره له دې چې د ملک په کورنیو چارو کې تربگني او اخ و ډب روان و، له هېواده د باندې په سلطنتي تشریفاتو کې د یوه افغان شهنشاه په توګه د هغه هرکلی کېده"

کله چې ده سعودي عرب حرمینو ته د سفر قصد وکړو نو د ترکی سلطان د بغداد والي ته لیک ورواستاو چې د افغان بادشاه هر کلی او د استوګنې انتظام دې وشي. خو هغوی ورباندې سترګې پټې کړې او اخر شاه د خپل زوی سره بېرته هرات ته ولاړو. هلته میرني ورور حاجي فیروزالدین حاکم ورته هر کلی وویل او څو میاشتې له ده سره و. بیا یې یوه ډله پوځیان ورسره بدرګه کړل او دی یې د کندهار د لارې شکار پور ته ورسوه. شاه شجاع هلته د ده لیدو ته ورغلو او شاه زمان یې ځان سره راوستلو.

پنجاب اوس د سیکان په لاس کې و چې د مهاراجا رنجیت سنگ په مشرۍ ځانونه یې پیاوړي کړل. رنجیت سنگ چې لږه موده وړاندې د شاه زمان له خوا د لاهور والي ټاکل شوی و، ورسره پټ وپاللو. شاه زمان د خپل تېر سره لاهور ته ولاړو او د ده نه یې غوښتنه وکړه چې که په جهلم کې د شېر شاه سوري له خوا جوړه شوې د "روهتاس" کلا ده ته ورکړې نو هغه به په کې مېشت شي. خو رنجیت سنگ پوهېدو چې هغه کلا ډېره لویه او په یو مهم ځای کې وه. افغان باچا اوس هم کولی شو چې یو لښکر یې جوړ کړی وای او سیکان یې له پنجاب څخه شړلي وای.

سیک راجا شاه زمان ته ۶۰ زره روپۍ د کال زیره (باج) وټاکله. د دې نه علاوه د استوګنې لپاره د راولپنډۍ سره نژدې په بهېره کې یو کور ورله ورکړو. شاه زمان په بهېره کې اته نهه میاشتې تېرې کړې خو یو وخت د ده پیسې بندې شوې. بادشاه لاهور ته ولاړو نو رنجیت سنگه ورته هرکلی وویل، ۵۰۰۰ یې ورکړې او بېرته یې بهېره ته ورواستاو. مهاراجا خپلو چارواکو ته وویل چې افغان بادشاه ته باید په وخت پیسې ورکړل شي. کله چې شاه شجاع د عطا محمد خان په مرسته پېښور بېرته ونيولو نو شاه زمان بهېره نه ووتلو او په پېښور کې بیا د خپل ورور شاه شجاع سره یوځای شو.

د ۱۸۰۸ م په پای کې د انگلستان سفارت د ماونټ سټورټ ایلډنسټون په مشرۍ د پنجاب نه کوهات او له هغه ځایه پېښور ته ورسېدو. شاه شجاع

هغه وخت د پېښور په بالا حصار کې و. ايلفنستون د مارچ په مياشت کې د نوروز پر وخت ورسره وليدل او وروسته شاه شجاع ده ته په يو باغ کې د ميلمستيا بلنه ورکړه. دا باغ علي مردان نومېدو چې اوس د پېښور د صدر چاونۍ پرې جوړه ده. د دې يوه وړه برخه د خالد بن وليد باغ په نوم پاتې ده. اوس د افغان کونسلگري چې په کوم ځای کې ده دلته يو وخت څو شنه باغونه و چې يو په کې د هگۍ په شکل د شاه زمان باغ و. د دې باغ يو سر اوسني بالا حصار پورې غځيدلی و او ايلفنستون ليکي چې هر ډول گلاب يې لرل. د باغ په منځ کې پخې لارې، څلورگوتيزه چمن او شپږ تالابونه يې لرل چې د اوبو فواري په کې روانې وې.

د پېښور نه دا سفارت بېرته مخ په ختيځ روان شو او د حسن ابدال نه وروستو راولپنډي ته ورسېدو. هلته دوی څو ورځې تم و چې د پنجاب نه د خوندي تېرېدو لپاره له سيکانو اجازه تر لاسه کړي. هغه وخت جهاندار باميزي په پېښور کې بغاوت وکړو او شاه شجاع يې بندي کړو. د شاه زمان د حکومت اعلان يې وکړو او ټول اختيارات يې ځان سره کړل. درې مياشتې وروستو فتح خان بارکزی د يو لښکر سره د کندهار نه پېښور ته راغلو نو جهاندار اټک ته وتښتېدو.

په دې گډ وډيو کې شاه شجاع خپل حرم د شاه زمان په مشرۍ پنجاب ته وويستلو. هغه وخت چې ايلفنستون د سيکانو نه د لارې د تېرېدو د امر په انتظار و، د پېښور نه د شاه شجاع د حرم قافله راورسېده. ايلفنستون د شاه زمان ليدو ته ورغلو او د دې ملاقات پوره حال يې په دې الفاظو ليکلی دی. "مونږ د ۱۸۰۹ م کال د جولای په ۱۰ نېټه ملاقات ته ولاړو او د هغه باچا ليدنې ته ډېر ليواله و چې شهرت يې پارس او د هند گوت گوت ته رسيدلی و. دی په يو وړي او پاکې خيمې کې په يوې ساده څوکی ناست و، د خيمې په فرش قالين او گيلم غوړيدلي و. مونږ د ده مخامخ تر هغې ولاړ و چې يې راته يې د کښاستو وويل. د ده جامې ساده وې، يوه سپينه چپنه يې اغوستې وه چې مخامخ پرې د پارس اطلس لگيدلي و. په سر يې تور پټکی تاو و او په ليدو به سړی پوهېده چې باچا دی. مونږ چې وليدو نو د ۴۰ کلونو په سن کې به و. د ده څېره او شخصيت دواړه ښکلي و، د ده خبرې او غږ د شاه شجاع سره ورته و خو دی ترې لوړ و، څېره يې اوږده، برابره او ږيره يې نرۍ وه.

دی نابینا نه بنکارېدو، که څه هم سترگې يې زخمي معلومېدې خو په کې تور دومره و چې د ده کره وړه پرې نه و وران شوي. د خبرو پر وخت سترگې به يې هغه کس ته واړولې چې ده ته به مخاطب و. بيا هم څه نا څه غمژن او مايوسه بنکارېدو. کله چې مونږ کښاستو نو ډېر وخت خاموشي وه او دا خاموشي د شاه زمان په خبرو ماته شوه چې د خپل ورور د بد مرغۍ ذکر يې وکړو، راته يې وويل چې که حالات داسې نه وي نو پوره پام به يې راته کړی وای.

له دې وروستو هغه په اوسنيو حالاتو خبرې وکړې او د يو بدلون په اړه يې هيله څرگنده کړه. هغه وويل چې باچاهان له داسې کړليچونو سره مخامخيري، په تاريخ کې د ځېنو باچاهانو حيرانونکي انقلابونه يې په گوته کړل او په تېره بيا د گوډ تيمور نوم يې واخيستو. خو که ده (شاه زمان) راته د اسيا ټول تاريخ بيان کړی وای نو يوه بيلگه به يې هم د خپلې بدبختۍ په شان نه وای موندلې، چې نابینا، بې تخت او بې تاجه، او په يو داسې هېواد کې جلا وطنه و چې دوه واري يې نيولی و. " شاه زمان د سيکانو د سيمو ته ووتلو ځکه دی اوس نهیلی شو او بسايي چې د شاه شجاع سره يې ورانه شوه. دی د خپل تېر سره لوديانې ته ولاړو او هلته انگرېزانو ورته د مياشتنۍ تقاعد پېنشن ورکوه.

د ۱۸۰۹ م نه تر ۱۸۳۶ م پورې مونږ د شاه زمان په اړه هېڅ معلومات نه لرو چې ده په لوديانې کې څنگه ژوند کاو. داسې بنکاري چې د خپل ورور شاه شجاع په څېر ده د يو تقاعد شوي کس په څېر د ژوند شپې سبا کولې. په ۱۸۳۶ م کې يو بل انگرېز "گوډفري ټامس ويگني" په لوديانې کې د شاه شجاع او شاه زمان دواړو سره وليدل. ده د حکومت له خوا د هند غرنيزو سيمو ته سفرونه کول او خپل معلومات يې وروسته په يادښتونو کې ليکل چې څو کتابونو کې خپاره شوي دي. دی په خپله انځورگر و او د افغانستان د مهمو لوبغاړو انځورونه په لومړي ځل وکښل. دی تازه د کشمير نه راگرځېدلی و او د کرنل ويډ سره يو ځای د افغانستان د دوو باچاهانو سره ليدو ته ولاړو.

د شاه شجاع په اړه ليکي چې د ۵۰ کلونو په سن کې بنکارېدو، ميانه قد، خوش طبيعت اوسوربخن شرابي رنگ يې لرلو. بيا ليکي چې زه او کرنل ويډ د ده ليدو ته ورغلو، نو په يوې کرسۍ ناست و او که څه هم د ده ټولې غوښتنې چې د انگلستان حکومت ته يې کړې وې، دکرنل ويډ له لارې

رسول کيږي، خو شاه شجاع مونږ دواړو ته د کښاستو ونه وويل. وايي د ده ورور شاه زمان د کور په يوه بله برخه کې اوسېدو او د هغه ليدو ته هم ورغلو. ليکي "دی بنکته په فرش ناست و، نری او غمژن و، تسبیح يې اړولې. د کشمير په اړه يې ډېرې پوښتنې وکړې او وېي ويل چې د هغه ځای شالونه لکه چې پخوا بنایسته جوړېدل اوس هغسې نه جوړيږي. ده ويل "زما ياديري چې د دی (شال) تیکه دومره مهينه وه چې له گوتمې نه به تېرېدې شوه." ده د کشمير د بنایست ذکر هم کوه، بيچاره نابينا باچا د کشمير د بنکلا، د دې د هوا او د اوبو صفتونه کول. خو بيا يې په تاسف سر و خوځو، يو سړ اسوبلی يې وکړو او وېي ويل، کابل...کابل...کشمير د کابل په وړاندې هېڅ نه دی. او زه به يې بيا هېڅکله هم ونه وينم."

ويگنې وړاندې د کرنل ويد له خولې خبر شو چې که څه هم د دواړو ورونو قسمت او بدبختي يو شان وه خو د دوی په خپلو کې وران وو، هغه په دې خبره حيرانه شو. په بله ورځ ورته د شاه شجاع له خوا افغان خواره ورواستول شو چې په ختيځ کې يې تر ټولو غوره خواره وبلل. وايي داسې ښکارېده لکه چې د حرم د ميرمنو تر څارنې لاندې دا خواره تيار شوي و.

د شاه زمان ميراث

په ۱۸۳۸ م کې کله چې شاه شجاع په دويم ځل د باچا په توگه، کابل کې ځای پر ځای شو او انگرېز سفير مکنائين هم خپله مېرمنه راوغوښته نو شاه شجاع د لوديانې نه د شاه زمان او د خپل تېر د رابللو فيصله وکړه.

د سکاټلېنډ دوه پوځي افسران د دوی د بدرگې لپاره ورواستول شول. د لوديانې نه کابل په پورې په ارامه وختونو کې هغه محال په لاره دوه درې اوونۍ تېرېدې. خو هغه وخت د سيکانو خالصه جنگيالي کاواکه گرځېدل او پنجاب ډېر ناامنه ځای و. رنجيت سنگ مرگ ته نژدې و او په زامنو کې يې د واک پرگدۍ د کښاستو لپاره سيالي پيل شوې وه.

شاه شجاع د لوديانې نه د خپلې خزانې د راوړو امر کړی و چې د هغه خبر ژر په سيمه کې خپور شو. کله چې پوځي افسران لوديانې ته ورسېدل

نو هلته په شاهي قافله کې د شاه زمان او څو نورو شهزادگانو نه علاوه، د حرم ۶۰۰ ښځې هم وې. په دوی کې نیم نه زیات د شاه شجاع او نور د شاه زمان کورنۍ وه چې په کې د دوی نکاح او غېږ نکاح شوې ښځې، لوني او سپین سري شاملې وې. د دوی ټولو سره خپلې خدمت گاراني وې چې ټولټال ۶ زره کسان جوړېدل. د دوی او د سامانونو د وړلو لپاره یې ورته ۱۵ زره اوبښان په کرایه کړل، د هغو دوو پوځي افسرانو سره ۵۰۰ پوځي ځوانان د قافلي د حفاظت لپاره و.

په پنجاب کې دوی سره د سپکانو د پوځ یوه ډله هم مله شوه چې د حفاظت پر ځای دې قافلي لپاره د خطر سبب و. ځکه په پنجاب کې کاواکه سپکان هر ځای گرځېدل او ممکن دی ډلې سره یې یو ځای قافله لوټ کړي وای. ځېنې خو په لاره د دوی مخې ته هم راغلل. کله چې دا قافله اټک ته ورسېده او لا د اباسین نه پورې نه وه وتلي چې په پېښور کې د بغاوت حال ورته ورسېدو. هلته نه پنځو زرو باغي پوځیانو دې قافلي ته د سیند په بله غاړه لاره نیولې وه چې لوټ یې کړي. د قافلي شا ته سیک پوځیان و چې انگرېز افسر بروډ فوټ، ورباندې باورنشو کولی.

کله چې دوی په اباسین د کښتۍ په پله پورې وتل نو انگرېز افسر هغه پل مات کړو چې د شا ته نه ورباندې سپکان حمله ونکړي. بیا څو ورځې یې هغه باغیان ایسار کړي و او د هغوی زور یې کتلو. اخر د انگرېز د پوځ یوې دستې د قافلي نه وراخوا، په هغو باغیانو حمله وکړه او څو کسان یې ترې ونيول. دا یې تر هغې ځان سره وساتل چې قافله وړاندې ولاړه او دوی په امن شول چې نو بیا یې خوشې کړل. په جمرود کې ځېنو نورو باغیانو د هغوی مخه ونيوله، هلته دې خلکو د قافلي څه سامان چور کړو او وتښتېدل او په اخره کې دا قافله بې له څه ځانې تاوانه کابل ته ورسېده. شاه زمان د نورو شاهي غړو سره د کابل په بالاحصار کې مېشت شو او دوه کاله یې په ارامه تېر کړل. دی به ډېر وخت پر ډولۍ (تخت روان) ناست و او کابل ته نژدې او ورڅېرمه زیارتونو ته به ورتلو. دی اوس سپین ږیری و او په شاهي کورنۍ کې لویو وړو به ورته د "شاه بابا" خطاب کوو. ده به هره ورځ د بالاحصار په یوې خونې کې "د سلطاني مجلس حاضرینو ته په خبرو کې، د موجوداتو له پنځونکي او خالق څخه د یوه باعزت او با شرف مرګ غوښتنه کوله.

د ۱۸۴۱م د اپریل په ۵ نېټه کې کله چې په کابل کې د انگرېزانو پر ضد پاڅون وشو نو شاه شجاع په وار وار انگرېز استازي مکناتین ته وویل چې خلک د دوی په شتوالي خوشاله نه دي او په اوږې کې دې افغانستان پرېږدي. دې په خپله هم نارامه و خو هغه ورله ډاډ ورکړو چې دوی خوندي و او په خپل پوځي توان یې پوره باور و. هغه وخت امیر دوست محمد خان هم ځان انگرېزانو ته سپارلی و او د ده زوی محمد اکبر خان د خپلو جنگیالو سره په کابل بریدونه کول.

په ژمي کې د انگرېزانو سفیر مکناتین د اکبر خان سره روغې لپاره ولاړو او په دوکې سره ووژل شو. هماغه وه چې د انگرېز د پوځ مشر د شېر پورچاونۍ نه د وتلو فېصله وکړه. شاه شجاع ورته مشوره ورکړه چې په ژمي کې د کابل نه وتل ځان وژل دي نو ښه به دا وي چې هغوی په بالاحصار او د دې شا وخوا ځای پر ځای شي چې د جنگ په حالت کې خپله دفاع وکړي شي خو انگرېز جنرال د ده خبره و نه منله.

د انگرېز پوځ د جلال اباد په لاره د واورې او کړاوونو له لاسه تري تم شو او په کلکتې او انگلستان کې یې واکمن هېښ کړل. شاه شجاع داسې فکر وکړو چې انگرېزانو ورسره دوکه کړې وه ځکه د ده د ژغورنې پړه هغوي په خپله غاړه اخیستې وه. هغه نهیلې او اندېښمن د باغيانو سره خبرې پیل کړې او د باغي افغانانو یو مشر امین الله خان لوگري ته خپل زوی شهزاده شاهپور ورواستو. نواب زمان خان ته یې د دوو لکو روپو او د وزارت ورکولو ژمنه وکړه.

د ۱۸۴۲ م د جنورۍ په ۱۷ نېټه په بالاحصار کې لوگري، زمان خان او شاه شجاع د یو تړون لپاره راټول شول او باچا په جلال اباد کې انگرېز قومندان "جارج میک گرېگر" ته پیغام ورواستو چې هر څه د ده په کنټرول کې دي. خو تر بلې میاشتې د انگرېزانو یو پوځ د غچ اخیستو لپاره غزني کې مېشت شو چې مشر یې جنرال ناپ و. شاه شجاع خپل زوی شهزاده تیمور ورواستو چې د نور جنگ مخه ونیسي. په دې ټولو حالاتو کې شاه زمان د خپل ورور سره په مصلحت او خبرو کې پوره ونډه اخیسته.

کله چې د انگرېز تازه پوځي کومک جلال اباد ته ورسېدو نو ملایانو د جهاد ناره پورته کړه. د مارچ په میاشت کې امین الله خان او نورو مشرانو شاه شجاع ته وویل چې دوی سره د انگرېز د ټکولو لپاره جلال اباد ته ورشي. د مارچ په ۱۸ نېټه امین الله خان لوگری او نور بارکزي بالاحصار

ته ورغلل او شاه يې مجبور کړو چې د هغو اتو زرو لښکرو مشري دي وکړي چې د کافرانو سره د جنگ او محمد اکبر خان سره د يو ځای کېدو لپاره تيار شوی و. خو شاه شجاع اوس هم د باغيانو په نيت شکمن و ځکه د ځان په اړه د خلکو د احساساتو نه خبر شوی و.

په هغه شپه نواب زمان خان خپله مېرمنه د يو پوښلي قران سره شاه شجاع ته ورواستوله چې که هغه د جهاد لپاره راوتلو نو يوازې به يې نه پرېږدي. په بله ورځ د "سياه سنگ" سره د شاه لپاره شاهي خېمه ودرول شوه خو شجاع يوه اوونۍ نور هم د پېښور نه د انگرېز جنرال "پولک" د ځواب په انتظار په بالاحصار کې پاتې شو چې د روغې لاره وباسي.

په ۳ اپرېل د جمعي په خطبه کې مير حاجي، د مير مسجدي ورور په هر مسلمان جهاد فرض کړل او د جلال اباد په لار يې خپله خېمه ټک وهله. په ۴ اپرېل شاه شجاع خپل زوی شاه پور په خپل غياب کې د کابل والي او د امين الله خان لوگري زوی نصر الله د ده وزير وټاکل او د شپې خپل د باور وړ څو کسانو سره په اس سپورسياه سنگ ته ورغلو.

هغه د ځان سره دوه لکه روپۍ او سردارانو ته د خلعت (د وياړ جامه) ورکولو لپاره ارزښتناک شالونه وړي و. ده د لښکر د جوړښت او د قومندانانو په اړه ځان خبر کړو، بيا ټول مشران ورته راټول شول او ده ورته خطاب وکړو. مهمو کسانو ته يې د هغوی د رتبې او مقام په حساب پېسې او د وياړ شالونه په اوږه وغوړول. تر ټولو زيات امين الله خان لوگری يې ونازو چې اوس د ده با اعتباره سردار و. په حاضر و کسانو کې نواب زمان خان او د ده زوی هم و خو هغوی ته يې شال او پېسې ورنکړې.

شاه شجاع بېرته بالاحصار ته ولاړو چې د شاه زمان او د خپل ټبر د نورو غړو سره خدای په امانې وکړي. ټولو ته يې ډاډ ورکړو چې په بله ورځ سهار سياه سنگ ته د لښکر سره يو ځای کېږي. شجاع خبر نه و چې د نواب زمان خان د امين الله لوگري سره ورانه وه او هغه ته د شال ورکول به ورته څومره گران تمام شي. د نواب زمان خان مشر زوی چې په زېږېدو يې شاه شجاع ورته په خپله خله "شجاع الدولة" نوم ورکړی و، هغه ځای کې ولاړ و او سخت په قهر و چې دوی د شال نه ولې بې برخې پاتې شول. پلار ته يې وويل چې باچا زمونږ نوکران ونازول او راته يې سپکاوی وکړو. که زما گوتو له راغلو نو مې به يې

کرم. پلار ورته وویل چې اوس د دې خبرو وخت نه دی او مونږ د خپل دښمن انگرېز سره د جنگ لپاره یو ځای شوي و، خو شجاع الدوله د ځوانۍ په قهر اخته د باچا د وژلو پلان جوړ کړو، ده خپل پنځلس ملگري د دې کار لپاره ځان سره کړل.

بله ورځ سهار د صفرې د میاشتې په ۲۳ نېټه کله چې شاه شجاع د خپلو محافظانو په بدرگه یوې ډولۍ کې د سیاه سنگ لوري ته روان و نو شجاع الدوله او د ده ملگرو ورته لاره نیولې وه. هغوی ته یې د ودرېدو ویل نو باچا د ډولۍ پرده لیرې کړه او بهر یې وکتل چې څه کېسه وه. هماغه وخت ورباندې ډزې پیل شوې او شاه په یوې گولۍ ولگېدو. هغه بهر توب کړل او یوې خوا ته یې منډه کړه چې ځان له هغه ځایه وباسي، حمله کونکو هم ډزې بندې کړې او په تېښته شول خو یو کس باچا ولیدو او شجاع الدوله ته یې په نښه کړو.

شجاع الدوله ورپسې وځغستل او په باچا پرېوتو، بیا یې ورباندې د توري گوزارونه کول او ویل یې "اوس هغه خلعت راته راکړه" بیا د مړ باچا نه کالي (گانې) وشو کول او د هغه مړی یې په رابښکلو رابښکلو یوې کنډې کې غوزار کړو. خو په ۱۹۶۸ م کې د شاه زمان په اړه د افغانستان تاریخ لیکي "د ۱۲۵۸ قمري کال د صفر المظفر د میاشتې په ۲۳ نېټه اعلیٰ حضرت شاه شجاع د یو څو کسانو په ځانگړي توگه د مرادخانۍ د جعفر قزلباش له لوري په شهادت ورسېد." دا هغه تاریخ دی چې ښایي په لوی لاس د هغه وخت د باچا په امر ولیکل شو او هدف یې دا و چې یو پښتون شاه شجاع په قتل تورن نشي. د شاه شجاع سره د خلکو کرکه دومره زیاته وه چې سل کاله وروستو هم د افغانستان تاریخ لیکونکو د هغه د قبر په اړه څه نه ویل.

د بارکزیو په لښکر کې د شاه شجاع د وژنې خبر خپور شو او ملا میر حاجي خپله خېمه په دې اعلان لیرې کړه چې "لوی سردار خپل وړوکی سردار (مکناټن) سره یو ځای شو." نورو یو بل ته مبارکی ویلې چې انگرېزانو ته یې ماتې ورکړې وه. د شاه شجاع مړی ټوله ورځ هلته پروت و خو څو ملازمانو یې دا خپل فرض وگڼل چې د خپل بادار جنازه وکړي. د هغه مړی یې لومړی یو بې نومه جومات ته یووړ او بیا یې د تیمور شاه په مقبرې کې یې خاورې ته وسپاره.

د باچا یو ملازم شاهنواز چې دوه کسان یې ټپي کړي و، ولیدل چې میدان تش او محافظان هم د ځایه تښتېدلي و. د باچا سفري بکس ته د چا پام نه و شوی چې په کې پیسې او نور قیمتي شیان و. ده هغه بکس واخیستو، په منډه بالا حصار ته ولاړو او دا یې یو ځای پټ کړو چې وروستو به یې خرڅ کړي. هلته چا ولیدو او هغه بکس هم د قاتل او د ده پلار نواب زمان خان لاس ته ورغلو. د درانیو د شاهي تېر مشري اوس یو واري بیا د شاه زمان په غاړه شوه، ده د خپلو مشاورینو سره د کورنۍ د ژغورلو او د ورور د قاتلانو نه د بدل اخیستو لپاره خبرې پیل کړې.

محمد اکبر خان تر جولای میاشتې په بالا حصار کې پاتې شاهي تېر په خپل حال پرېښودو. شاه زمان ورسره قول کړی و چې دی به نور د افغانانو پر ضد جنگ نه کوي. خو هغه وخت د شاه شجاع د زوی شهزاده فتح جنگ یو لیک د محمد اکبر خان لاس ته ورغلو چې د انگرېزانو نه یې په کې مرسته غوښتي وه. اکبر خان په قهر شو او سمدلاسه یې د شاه زمان د نیولو او د بالا حصار تر ټولو لوړ منزل کې د بندي ساتلو امر وکړو.

ورپسې د شاهي حرم نه یې ټول قیمتي شیان واخیستل. اکبر خان غوښتل چې شاه زمان په درو ووهي او هرڅه ترې واخلي خو بیا یې د هغه سپینې ربړي ته وکتل او دا کار یې ونکړو.

په ۱۱ اکتوبر شهزاده فتح جنگ د واک نه لاس په سر شو او خپل ورور شاه پور یې د باچا په توگه بالا حصار کې پرېښودو. شاه زمان یو واري بیا د اوږد سفر لپاره ځان تیار کړو او د ۱۸۴۲ م د اکتوبر په ۱۲ نېټه پر بالا حصار د برتانیا بېرغ ښکته کړی شو. د ډسمبر په میاشت کې د افغانستان دا شاهي کورنۍ او د دوی بد نصیبه باچا یو واري بیا پنجاب ته ورسېدل. شاه زمان اوس د نړۍ نه زړه تور و او انگرېزانو نه یې غوښتنه وکړه چې ده ته د سر هند په زیارت کې د یو دروېش په توگه د پاتې کېدو اجازه ورکړي خو د هغه دا غوښتنه د پټیالي راجا له خوا رد شوه. شاه زمان "په همدغه سیمه کې یوه مېاشت په ډېرې عاجزۍ او اطاعت سره تېره کړه. چې په پایله کې یې جناب میان حفیظ الله صاحب مجددی قدس ته وصیت وکړ چې په هماغه ځای کې یې ښخ کړي."

په ۱۸۴۴ م کې شاه زمان د ۷۴ کلونو په عمر کې مړ شو او د ده د وصیت سره سم، د مجدد الف ثاني د زیارت سره نژدې خاورو ته وسپارل شو.

د شاه زمان لس زامن و، د ټولو نه مشر شهزاده حيدر د خپل پلار د واک پر وخت د کندهار والي او د شاه شجاع په حکومت کې کابل او د کندهار والي پاتې شوی و، دی به تل د خپل تره سره او هغه ته پټمن و، د ده يو زوی و.

د شاه د دريو زامنو، شهزاده قېصر، شهزاده ناصر او شهزاده عثمان مور غلزی وه. شهزاده قېصر د خپلو وروڼو په پرتله زيرک او د توري خاوند و. دی د شاه محمود په واکمنۍ کې د خپل ترېور شهزاده کامران له خوا ووژل شو، ده درې زامن لرل چې سلطان احمد، سلطان محمد او محمد علي نومېدل، درې واړه د خپل نيکه شاه زمان سره اوسېدل، شهزاده ناصر به د خپل تره شاه شجاع سره اوسېدو او د کندهار په جنگ کې ورسره مل و. د شاه شجاع د مړينې نه وروستو هغه د حکومت لپاره ډېره هڅه وکړه خو کاميابه نشو.

د شاه زمان يو بل زوی شهزاده منصور نومېدو چې د پلار په حکومت کې د کابل والي او د خپل تره شاه شجاع سره يې ورانه وه. د ده يو زوی شهزاده يعقوب د لوديانې نه مرور ولاړو او په ډېره اسمعيل خان کې د نواب پير محمد سره مېشت شو. د ده مېرمنه د جلال خان سدوزي لور وه. د شاه زمان په نورو زامنو کې شهزاده يونس او شهزاده محمد اکبر و. د دوی مور د نور محمد خان بابر (د تېمور شاه امين الملک) لور وه. د شاه زمان د ټولو زامنو اولادونه و او زيات يې په لوديانې کې ورسره مېشت و. د ده بې شمېره لمسيان هم و چې د پاکستان د جوړېدو نه وروستو لاهور کې مېشت شول.

د شاه زمان په قبر يوه پخه کوټه جوړه شوې ده چې د مرمرو دروازه لري، د ده د مقبرې سره نژدې د يو دېوال په احاطه کې د دراني ټبر د نورو غړو قبرونه هم شته. د شاه شجاع د مېرمنې وفابېگم او د نورو شهزادگانو اولادونه هم دلته خښ دي. هغه خلک چې مجدد الف ثاني مقبرې ته ورځي، خبر نه وي چې د پونييو سره جوخت ښي لاس ته د افغانستان يو باچا خښ دی. د ۲۰۰۳ م د ډسمبر په وروستۍ نېټه په سخت باران کې زه د استاد عبدالخالق رشيد سره امبالي ته په لار سر هند کې ايساره شوم. د مجدد الف ثاني د زيارت نه وروستو مو د شاه زمان قبر وليدو چې يوې وړې کوټې کې دننه جوړ و. د مزار د مرمرو دروازه او جالۍ يې ژير شوي و. د ده په قبر مو دعا وکړه او چې بهر راووتلو نو په لاره مې سوچ

کوو، هغه چې د هند خاورې ته یې څو واري تکل وکړو، اخر هم دلته خاورې شو.

ليکواله په سر هند کې د شاه زمان مقبرې سره

سرچینې

۱. درته الزمان- تاريخ شاه زمان. مورخ عزيزالدين وکيلي پوپلزی. بيدگار چهلمين سال استرداد استقلال تاليف ۱۳۳۵ طبع ۱۳۳۷ ه ق. مطبعه دولتي دارالسلطنت کابل.
۲. صحيفه تپيو سلطان. محمود بنگلوري. سنگ ميل خپروني لاهور ۲۰۰۷ م.
۳. افغانستان د داريوش نه تر امان الله خان -
- ډگر جنرال سر جارج ميکمن- جي. بيل اپنډ سنز لندن، ۱۹۲۹ م - ۷۹ مخ .
۴. تپيو سلطان، د ژوند تاريخ. محمد الياس ندوی. ۲۹۳-۲۹۴- مخونه. د برتانيا د کتابتون ، هند افس گڼه.

۵. د اور وزرې- اې- پي- جي- عبدالکلام د ارون تيواري پر ملتيا. ۱۹۹۹- يونيورسټي پريس (هند) خپرونکې، اورينټ لانگمن پرايويت لميتيډ. ۲۴ مخ.
۶. تحريک ازادي کا امام تيو سلطان. محمود علي. ۲۰۰۵ م شوبي افسيت پريس درياگنج. نوي ډيلي. ۵ مخ.
۷. د افغانستان پېښليک، پوهاند عبد الحى حبيبي (لومړى توک) د بيهقي کتاب خپرولو موسسه - کابل، د افغانستان جمهوريت، ۱۳۵۳ ش. ۱۶۹ مخ.
۸. د خپلواکۍ د لمر څرک. د هوتکو د افغان دولت عروج. ۱۱۱۹ - ۱۱۵۱ ه ق. الحاج امان الله خان هوتک. ۱۳۶۸ ه ش.
۹. افغانستان او برتانوى هند. (د ۱۷۹۳ نه ۱۹۰۷) د خارجي اړيکو يوه څيړنه. اصغر، ايچ، بلگرامي. سترلنگ خپرندوى نوي ډيلي، ۱۹۷۲ م. ۱۴، ۱۵ مخونه
۱۰. د افغانستان سلطنت. يوه تاريخي خاکه. جارج پاسمين ټيټ. ۱۹۱۰ م ټايمز اف هند. سندهي خپرونې، فريد چيمبرز، کراچى ۱۹۷۳ م. ۹۴ نه ۱۰۰ مخونه.
۱۱. د تيو سلطان د ليکونو انگرېزي ژباړه. برتس کتابتون آرشف. لندن
۱۲. د يو باچا ستنېدل. د افغانستان لپاره جنگ. ويليم ډارليمپل. بلومزبري لندن ۲۰۱۳ م
۱۳. د پښتنو تاريخ. قاضي عطاء الله خان. يونيورسټي بک اېجنسي، خيبر بازار پېښور. ۲۰۰۴ م.
۱۴. تاريخ افغانستان. بحواله تاريخ سدوزى. پروفيسر ډاکټر عاشق محمد خان دراني. واييس چانسلر بهاو الدين ذکريا يونيورسټي، ملتان. سنگ ميل پبلي کېشنز. لاهور. دا کتاب د فارسي د " تذکره الملوک" نه په اردو ژباړل شوى دى چې ۷ محرم الحرام ۱۲۵۱ هجري. مې ۱۸۳۵ ع کې په ملتان کې د شهزاده علي محمد خان خدکه سدوزي له خوا کښل شوى و.
۱۵. هرات، پښتانه او ستره لوبه. عبد الباري جهاني. ۱۳۷۸ ه (۱۹۹۹) کال. ساپي د پښتو د څېړنو او پراختيا مرکز. پېښور.
۱۶. احمد شاه دراني. گنډا سنگ. ۱۹۵۹. دويم چاپ ۱۹۸۱. طارق خپروني اردو بازار لاهور.

۱۷. د پاني پت وروستی جگړه. د کاشي راج يادښتونه. ۱۷۶۳ م، انگرېزي ژباړه. کرنل براون. ۱۷۹۱ م. اکسفورډ يونيورسټي پریس، بمبې. ۱۹۲۶ م. چاپ.
۱۸. د هند پوځي تاريخ. سر جادو ناتھه سرکار. اېم. سي. سرکارايند سنز، پرايويت ليميتډ. کلکته، ۱۲. ۱۹۶۰ م.
۱۹. حيات حافظ رحمت خان. سيد الطاف علي. نظامي پريس بک ايجنسي. بدايون.
۲۰. افغان مېرني او تاريخي پېښې. احمد علي کهزاد. ژباړن: محمد اصف صميم. دانش خپرندويه ټولنه. ۲۰۰۱ م. ۱۰، ۱۹، ۳۴، مخونه.
۲۱. د افغانانو تاريخ. جنرال جې. پي. فېرير. ۱۸۴۵ انگرېزي ژباړه. کپتان ويليم جېسي. ۱۸۵۸ م جان مري لندن. نهم څپرکي.

مننه

د استاد عبد الخالق رشيد نه چې د لندن په ارشيف کې د ټيپو سلطان او د شاه زمان د ليکونو لټولو مشوره يې راکړه. د جعفر هاند نه چې د فارسي متنونه يې راته په پښتو کې وژباړل او د پروف چارې يې تر سره کړې.